ELBOGEN

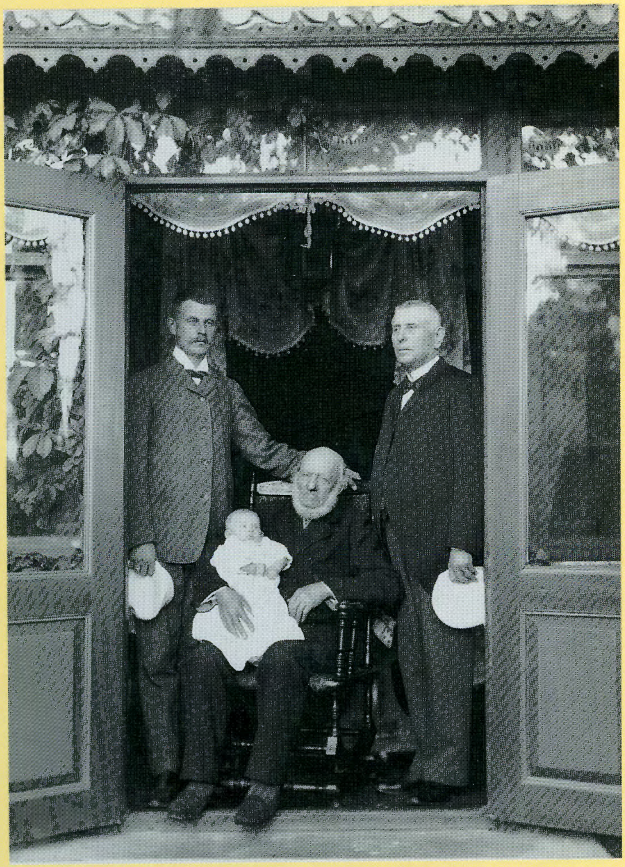

2000

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS ÅRSSKRIFT

ELBOGEN
MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS ÅRSSKRIFT
2000

Ansvarig utgivare: Malmö Kulturhistoriska Förening
Redaktion: Rita Abrahamsson, Ingmar Billberg, Anders Reisnert, Lars Svensson.

© Artikelförfattarna och Malmö Kulturhistoriska Förening
Författarna är ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Bilden på omslagets framsida föreställer fyra generationer år 1904.

Bäcklunds Malmö Sweden 2001. Kvalitet ISO 9002/Miljö ISO 14001.
ISSN 1102-2892

Innehåll

Malmö – för 100 år sedan
av Elsebeth Bager, Ingmar Billberg, Anders Reisnert och Lars Svensson 5

Kyrkliga textilier i Malmö – från medeltid till barock
av Viveka Hansen 61

Kronprinsens husarregemente och Malmö
av Bengt Ekström 137

Nytt arkivaliskt
av Birgit Bender 159

Verksamhetsberättelse 1999 163

Malmö för 100 år sedan

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS BILDSAMLING FRÅN FÖRRA SEKLET
ELSEBETH BAGER, INGMAR BILLBERG, ANDERS REISNERT OCH LARS SVENSSON

Den 26 mars år 1909 hölls det konstituerande styrelsemötet i källaren till Jörgen Kocks hus. Detta möte innebar tillkomsten av Malmö Fornminnesförening. Vid mötet ställde A U Isberg ut en samling av fotografier och kartor. Redan under det första verksamhetsåret uppkom frågan om inköp av en samling glasplåtar. Samtliga tillhörde Viktor Roikjer vars far var en av pionjärerna då det gällde fotografering. Fadern Carl Wilhelm Roikjer kom till Malmö år 1878 och verkade här till sin död år 1902. Föreningen skulle erhålla samlingen för summan 1000 kronor. Detta var en stor summa för den nystartade föreningen. Man var tvingad att lägga upp betalningen så att hälften betalades under år 1910 och resterande under år 1911. Samlingen omfattade 1.157 nummer. År 1915 skänkte så Viktor Roikjer ytterligare 1.050 bilder till föreningen. Detta viktiga initiativ som föreningen tog resulterade också i att ett flertal andra bildsamlingar kom i föreningens ägo. Då ett nära samarbete inleddes under 1930-talet mellan föreningen och Malmö Museer blev det så att samlingarna donerades till Malmö Museer. Detta beslutades vid ett styrelsemöte den 12 november 1931. Det är bara att konstatera att utan föreningens pionjärarbete i det tidiga 1900-talet så hade knappast samlingen varit så komplett som den nu är. Kjell Å Modeer har utförligt beskrivit de olika bildsamlingarnas tillkomst och vidare öden i Malmö Fornminnesförenings årsbok från år 1977.

Det känns därför väsentligt att så här under föreningens 91:a verksamhetsår lyfta fram en del av denna samlings bilder, dels som ett tack till dem som var så förutseende vid det förra seklets början och dels till er läsare som härmed ges möjlighet att ta del av ett Malmö som det såg ut vid förra seklet. I presentationen har till största delen Roikjers bilder använts.

Hamnen sedd från yttre fyren år 1885. Detta är den text som är registrerad med bilden. Vi ser Drottningsoffan ytterst på Skeppsbron. En norsk kustångare är på väg in i den inte hamnen. En hamnfärja är på väg ut till hamnpaviljongen eller kanske med passagerare till stadens kallbadhus. Detta kunde äga sin riktighet om dateringen på bilden hade varit rätt. Men vi kan i bakgrunden skymta det nya Posthuset som var färdigställt år 1906. Dessutom skymtar bakom den norska ångaren den nya byggnaden för Hamnförvaltningen. Denna var invigd och färdig år 1910. Och i bakgrunden reser sig det mäktiga tornet för en ny kyrka, St Johannes, som blev invigd 1907. Bilden ska tidsmässigt placeras till efter 1910. Men badhuset då? Jo, det försvann redan år 1898 och blev till stora delar återuppfört på platsen för vårt nuvarande kallbadhus vid Ribersborg.

IB

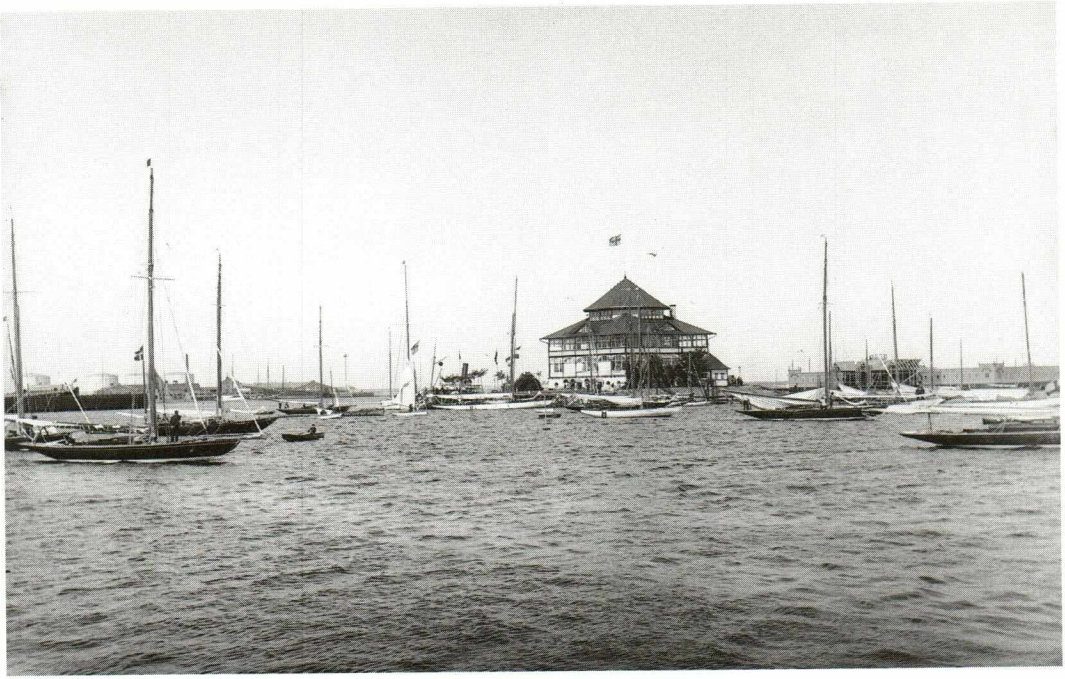

Nu är vi på rätt tid, Strandpaviljongen efter år 1896. Då låg paviljongen ytterst i hamnen. Här finns också kallbadhuset med till höger om paviljongen. Kallbadhuset uppfördes redan år 1867 med namnet Malmö romerska badanstalt. Till vänster skymtar cisternerna till Malmö Oljehamn. Vid strandpaviljongen fanns också en välbesökt småbåtshamn. Mängden av smäckra segelbåtar tyder på att stället var välbesökt. Strax till vänster om paviljongs byggnaden skymtar skorstenen till en ångbåt.

IB

Strandpaviljongen år 1903. Nu är vi ännu närmare denna fantastiska byggnad. Finklädda damer ser ut över hamnen från ovanvåningens servering. Uteserveringen ser måhända lite spontan och liten ut. De små träden skvallrar om nyplantering eller så har sommaren inte hunnit så långt. Men vädret verkar vara någorlunda varmt. De stora öppningarna vid balkongerna tyder på detta eller så pågår vädring av anläggningen. Denna byggnad uppfördes under Malmös stora utställningsår 1896 och revs först år 1950. Innan dess var byggnaden militärförläggning under 2:a världskriget. Vår nuvarande hamnpaviljongen, idag kontor, öppnades år 1958.

IB

Navigationsskolan år 1900, ännu en av hamnens äldre byggnader som har rivits. Denna byggnad låg vid Jörgen Kocksgatan. Här bedrevs undervisning i just navigering under ett flertal år. Byggnaden försvann under 1960-talet och ersattes av en annan byggnad också med anknytning till ratt men av ett lite annorlunda slag. Här finns idag ett av hamnens parkeringshus.

IB

Innan Öresundsbron och innan flygbåtar kunde man fortfarande promenera på båtar. Här befinner vi oss på barbordssidan av promenaddäcket på ångaren Prins Gustav Adolf någon gång under perioden 1880-1914. Ett inbjudande trädäck med soffor i gjutjärn. Och som synes kunde man promenera runt båten.

IB

Innan Kockums utvidgade sin verksamhet låg här Malmös Oljehamn. Eller som texten till bilden säger, hamnen och Sydsvenska Petroleums AB. Bilden är tagen någon gång under åren 1880-1914. Fotografen har stått på Skeppsbron. Så småningom flyttar oljehamnen ut till sin nuvarande placering utanför industrihamnen och Kockums varv kan fullt ut disponera området. Men här har vi en vy som är innan verkstäder, utrustningskajer och fram för allt en stor bockkran.

IB

Längs Skeppsbron låg länge kvar förråds- och upplagsplatser som en erinran från tidigare perioder. Efter hand bebyggs dessa attraktiva tomter. En tomt som länge låg kvar obebyggd var den som bilden visar, den Beijerska tomten vid Skeppsbron och Carlsgatan. Bilden är daterad till år 1909. Posthuset är färdigt och som tidigare skrivits blev det färdigställt år 1906. I kanten på posthuset skymtar delar av Navigationsskolan som vi besökte tidigare. Den Beijerska tomten blev bebyggd år 1911. Det blev ett hus som harmoniserade med sin omgivning. Huset blev från början uppfört för Sjöförsäkrings AB Öresund. I gatuplan fanns länge stadens första automatcafé inrymt. Automaten Wega som försvann först under 1960-talet. Till vissa delar finns automaten Wega fortfarande kvar idag som en del av interiören i Malmö Museers restaurang.

IB

Skeppsbron år 1909. Den Beijerska tomten framträder verkligen som väntande på ett större hus. Vid kaj ligger hjulångaren Gefion. Här fortfarande med skovelhjulen midskepps. Gefion gjorde en lång tjänst över Öresund. Hon var byggd år 1874 och var i trafik ända fram till år 1931. Vid bildandet av Svenska rederi AB Öresund år 1900 med både danska och svenska intressen delades den samlade fartygsflottan upp till en dansk och en svensk del. De danska båtarna skulle ha röd skorsten och de svenska skulle ha gul. Gefion hamnade på den danska delen av bolaget och skulle följdaktigt ha röd skorsten. Om detta fortfarande gäller år 1909 går inte att urskilja på bilden.

IB

Tullhuset, Hjälmarbron och Centralstationen år 1900 lyder bildtexten. Vi kan förstå att trafiken till den nuvarande Suellshamnen är betydande. Dels beroende på den mängd skutor som ligger vid kajerna och dels för att bron mellan inre hamnen och Suellshamnen är en svängbro. På bron framför Tullhuset syns den lilla manöverhytten där brons öppnande och stängande reglerades. Fotografen har stått på Hjälmarkajen. Vid kajen ligger en mindre båt förtöjd. Här var platsen för de båtar som skötte kolningen till Öresundsbåtarna. Här låg också den mindre båt med vilken trossen roddes från Öresundsbåten till Hjälmarkajen. De äldre båtarna hade bara en propeller och var tämligen långa. För att kunna vända i hamnen var man tvungen att varpa båtarna runt i hamnbassängen med hjälp av förtöjningar både på Skeppsbron och Hjälmarkajen.

IB

Bassängkajen och Beijerskajen i dagens varvsbassäng omkring år 1908. Vi ser ut över dagens högskoleområde. Vid dessa kajer och Hjälmarkajen fanns långt fram under 1900-talet upplagsplatser för kol och koks. Här var ett rikt och brokigt folkliv. Scholander & Co har kört fram sina hästtransporter. Lossning av last pågår vid kajen utan kranhjälp. Till höger i bildens bakgrund skymtar stadens offentliga slagthus som byggdes under åren 1900-1904.

IB

Hamngatan. Den dramatiska bilden är tagen 1913 då den södra delen av Hamngatan breddades. Hamngatan är i sin norra del medeltida men den södra lades ut 1867-68 då sträckan mellan Järnvägsstationen och Södra Förstadsgatan började bli en viktig åder i Malmös trafikpuls. På 1860-talet var dock trafiken ringa och man nöjde sig med en gatubredd på nio meter. År 1913 hade staden storvulna planer. Man skulle vara värd för den "Baltiska Utställningen", en utställning i kolossalformat, som skulle gå av stapeln sommaren 1914. Ett led i förberedelserna var stadsingenjör major Nilssons planer att ge stadens entré en ansiktslyftning, där bl a Hamngatan var tänkt att breddas till sina nuvarande 19 meter. Tillfället gavs när hotell Savoys nya hotellbyggnad uppfördes. Man anar bottenvåningen i Frans Ekelunds fantastiska skapelse längre ned längs gatan, samtidigt som byggmästare Billberg lät uppföra en ny byggnad vid den södra delen. Här var det arkitektparet Ewe & Melin som höll i pennan och resultatet blev intressant. En modern besökare bör notera de små uthuggna bilderna mellan skyltfönstren. Här syns verkligen vad som ansågs som high-tech 1914. In i det längsta fick den framförvarande byggnaden från 1860-talet stå kvar och kunderna gavs möjlighet att handla järnvaror av märket Eskilstuna eller köpa herrkläder och skor i ytterligare några månader.

AR

Storstadshörnet. Småstaden Malmö började vid sekelskiftet 1900 visa att man hade ambitioner på något betydligt pompösare. Drömmen om den stora, moderna staden symboliseras väl av det för tiden svulstiga huset uppfört på hörnet Stortorget–Södergatan. Åter igen har Anderberg signerat ritningarna, samme arkitekt som var pappa till Johanneskyrkan. Stilen är denna gång tysk medeltids och renässansromantik. De av brunt papper täckta skyltfönstren visar att husets beställare ännu inte hunnit ta lokalerna i besittning. Byggnaden är alldeles nybyggd och därmed är bilden tagen 1907. Bara några veckor senare lät Evald Larsens efterträdare stadens första riktiga varuhus i två etager att slå upp sina portar här. Varuutbudet bestod i huvudsak av sybehör, garner och tyger. Notera att grannfastigheten hyser fotograf A. Sjöberg, vars ateljéfönster tydligt syns på den ombyggda vindsvåningen. Bottenvåningen nyttjades här av Apoteket Fläkta Örn som 1903 flyttade till det då nybyggda Valhallapalatset vid Gustav Adolfs torg. Inredningen till apoteket är delvis bevarad i resebyrån Spies lokaler. *AR*

Från kvarteret Magnus Smek (nu: Erik Menved) år 1900. Till höger på bilden syns Petri kyrkas nya spira (från 1890).

Hörnhuset Östergatan 14–S:t Thomasgatan (nuvarande Kattsundsgatan) revs 1969. I hörnhuset, som under 1900-talet några gånger byggdes om (bl. a. förändrades gaveln) har många malmöbor köpt cyklar. Här hade nämligen Cykelfabriken Monark i Varberg en filial under många år – från 1940 och långt fram på 1960-talet. Kvarteret består nu av affärskomplex och parkeringshus o. d.

Planteringen som skymtar till vänster hör till Caroli kyrka – uppkallad efter Carl XI – byggd 1880. Den ersatte den 1879 rivna kyrkan som invigdes 1693. Kyrkan var ursprungligen avsedd för den tyska befolkningen och kallades i folkmun den "tyska" kyrkan eller "tyskkyrkan". Fram till 1778 hölls gudstjänsten enbart på tyska, därefter till 1839 omväxlande på svenska och tyska.

Gatan har fått namn efter handelsmannen Thomas Thomasson Jyde (1669-1730) som var bosatt i hörnhuset.

Spårvagnsspåret i Östergatan är avsedd för hästspårvagn. Hästspårvagnstrafiken upphörde 1907 (1 februari).

LS

Jacob Moresco startade 1856 en klädesfirma i Köpenhamn. År 1892 började han sin verksamhet i Malmö, i kvarteret Magnus Stenbock vid Gustav Adolfs torg. Hela kvarteret hade tidigare ägts av handelsman Thomas Frick, som hade sin bostad och handelsverksamhet där. Fricks sommarställe var Katrinetorp utanför Malmö. När Thomas Frick dog 1867 ärvde den ogifte sonen, David Gilius, som bodde på Alstadgården i Fru Alstad, handelsverksamheten. Han flyttade visserligen in i handelsgården i Malmö, men sålde genast handelsverksamheten. När han avled 1901 hade Moresco redan köpt en del av kvarteret och där uppfört en filial till sin danska firma. Byggnaden han uppförde ansågs mycket modern.

Ännu fanns ingen bro över den kanal, som Thomas Fricks hustru drunknade i år 1860. Men, i samband med den stora industriutställningen 1896, bekostade Moresco en säkerligen välbehövlig bro över kanalen.

T.h. på bilden ser man staketet till Gamla Begravningsplatsen.

EB

Hörnhuset Södergatan 32–Stora Nygatan 39. Bostadshus i 5 våningar (utom vind) med frontespis och burspråk uppfört 1910. Byggmästare: W. E. Billberg. Arkitekt: A. Ewe & C. Melin. I huset hade – sedan 1917 – anrika och kvalitetsmedvetna Wessels sina lokaler. Företaget, välkänt för äldre Malmöbor, var ursprungligen en förgrening av det danska företaget A/S Th. Wessel och Vett, Magasin du Nord. Det upptas i Malmö stads adresskalender för 1917-18 också under detta namn. 1925 blir företaget bolag och ändrar namn till A-B Wessels. De i Malmö stads adresskalender för år 1933 upptagna avdelningarna ger en uppfattning om det imponerande utbudet av varor som företaget erbjöd: mattavdelning, linoleumavdelning, gardinavdelning, möbeltygsavdelning, dekorations- och tapetserare-avdelning, vitvaruavdelning, sängavdelning, klädestygsavdelning, trikåavdelning. Wessels hade även egen tvättinrättning. Företaget flyttade 1962 till Jägersro men behöll namnet till 1982, då det ändrades till Bra och Wessels stormarknader, numera endast: B&W stormarknad.

1963 revs det ståtliga huset. I det nybyggda huset har bl. a. SEB och Scandic Hotel S:t Jörgen sin lokaler.

Bilden är sannolikt tagen omkring 1915. Spårvägslinjer syns i Södergatan, Stora Nygatan och i bildens nederkant. Lägg märke till kontaktledningarna för spårvägen.

LS

Den 15-16 september ordnade föreningen De Gamles Vänner De Gamles Dag på Kungsparken med musik och försäljning.

De Gamles Vänner hade bildats i december 1910 och man samlade in pengar för att från mitten av oktober till mitten av april varje år kunna dela ut en god och närande köttsoppa till gamla över 60 år.

Föreningen hade till uppgift att hjälpa "hederliga nödställda åldringar, så väl ur arbetarklassen som s. k. pauvres honteux".

Damerna, som hjälpte till är på fotot klädda i häradsdräkter. Som attraktion spelar en militärorkester. I bakgrunden syns Kungsparkens Restaurant, som, liksom parken, invigdes av kung Oscar II den 21 juli 1881. Restaurangen blev om- och tillbyggd 1913-14.

EB

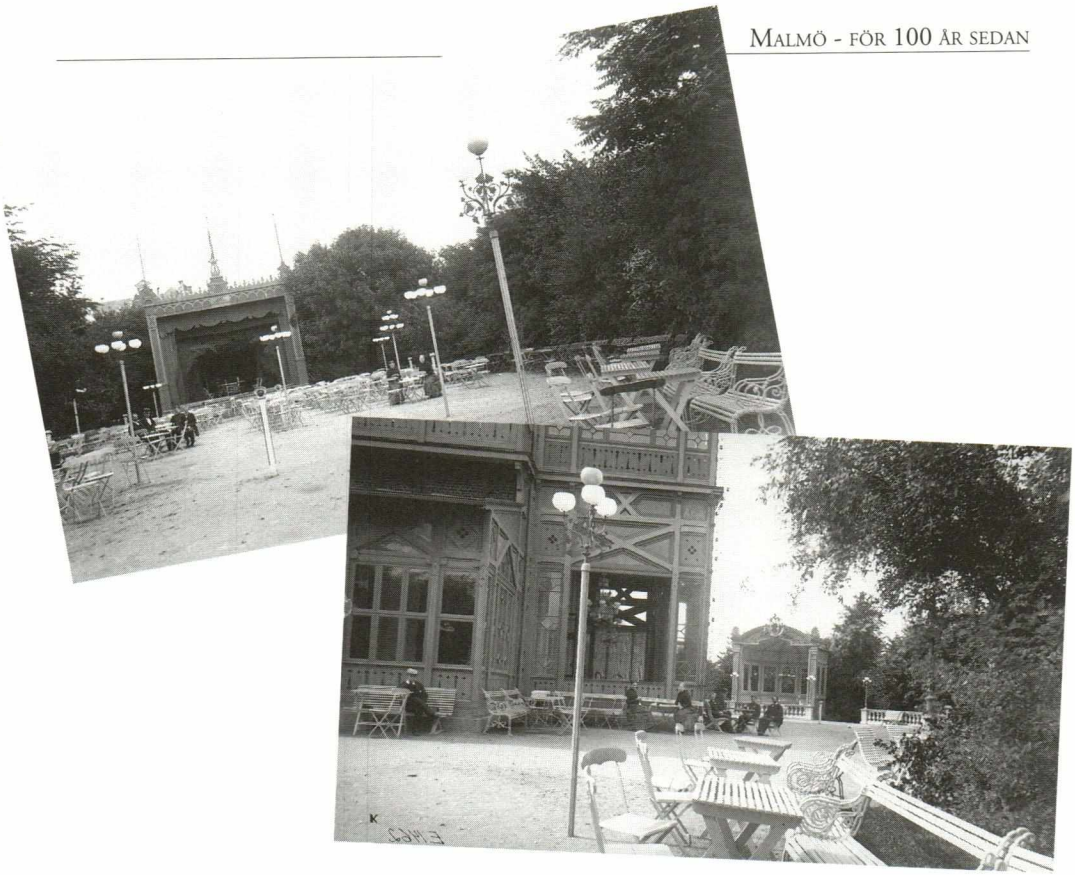

Kungsparkens restaurang. Enligt fornminnesföreningens bildkatalog är de båda bilderna daterade till sommaren 1882. Motivet är denna gång Kungsparkens restaurang. Det är dock inte den restaurang som nyligen byggts om till stadens första kasino utan den gamla restaurangen, av samtiden kallad "Kungsparkspaviljongen", som ritades av Malmös förste stadsarkitekt, dansken William Klein. Byggnaden invigdes av kung Oscar II den 21 juni 1881 i samband med "Lantbruksutställningen". Här inne konstituerades "Malmö Förskönings- och Planteringsförening" den 10 oktober samma år. I sommarvärmen har man tagit bort ett av de större fönsterpartierna så att gästerna kunde njuta av det fina sommarvädret i logians behagliga skugga. Tydligen är inte det klassiska nöjesetablissemanget speciellt välfrekventerat vid detta tillfälle då samma sällskap fått flytta runt mellan borden för att befolka det. Den ena av de unga damerna sysselsätter sig med ett handarbete medan hennes väninna sitter och läser. Herrarna släcker törsten med porter eller annan öl. I bakgrunderna syns de två scenerna, en för kammarmusik och en utrustad med dekorer för mindre uppträdanden.

AR

Östra Förstadskanalen, tidigare kallad Östra Kanalen, med Östra Förstadsbron, som 1938 fick sitt nuvarande namn – Schougens bro –, i fonden med Östra Promenaden till vänster, Exercisgatan till höger och Drottninggatan i förgrunden. Carolibron är ännu icke uppförd (1934).

Schougens bro är uppkallad efter handlanden Christian Petter Schoug (1791-1855), som var ägare till en gård och tomt vid Östra Tullgatan, den s. k. Schougska lyckan. Fastigheten gick i arv till sonen Johan Christian Schoug (1825-1890) I tredje generationen ägdes fastigheten av Philip Schoug (1855-1922). Den äldsta fasta stenbron från början av 1800-talet byggdes 1884 om till en svängbro, 1906 till fast bro. På bron kan man skönja en hästspårvagn. Bilden är alltså tagen före 1907, då hästspårvagnstrafiken upphörde (1 februari). De betonggjutna järnräckena kring kanalen – som fortfarande står kvar – ger en nedre tidsgräns för bildens tillkomst. De tillkom – med anledning av ett flertal drunkningsolyckor – efter beslut av stadsfullmäktige 1898. Arbetet utfördes av Kockums verkstad. Kostnad: 12.961:65 kr.

De synliga husen på Östra Promenaden är nu samtliga rivna. Skorstenen till höger hör till Malmö Porslinsfabrik AB, i folkmun kallad "Gamla Porslinsfabriken", grundad 1873 av A. V.

Holm, F. H. Kockum och C. A. Skarstedt. Fabriken lades ned 1876, varefter byggnaderna användes för annat ändamål, bl. a. av en handelsfirma för spannmål, foder och gödningsmedel, innan de revs. Gatan till höger är dåvarande Malmgatan, som 1985 fått annan sträckning. I grannskapet anlades 1877 Porslinsgatan (förlängd 1985 åt sydväst till Exercisgatan) – med namn efter den gamla fabriken.

På planket står det "cigarrlåd- och guldlistfabrik". Det är Pehr Fricks fabrikers aktiebolag, stadfäst 1869 och 1873, en tobaksfabriks- och sågverksrörelse som också tillverkade cikoria. Företagets adress var länge Exercisgatan 10 men i början av 10-talet flyttade man till Kyrkogårdsvägen (som 1938 bytte namn till Agneslundsvägen) på Sorgenfriområdet. I Malmö stads adresskalender upptas företaget sista gången 1930.

Gaslyktorna på Exercisgatan och Drottninggatan är inte någon nyhet. Redan 1854 (1 juli) hade de första gaslyktorna tänts i Malmö. De ersattes av elektrisk belysning först 100 år senare. Den sista gaslyktan i Malmö som var i bruk fanns på Sorgenfri. Den släcktes för gott 1974.

LS

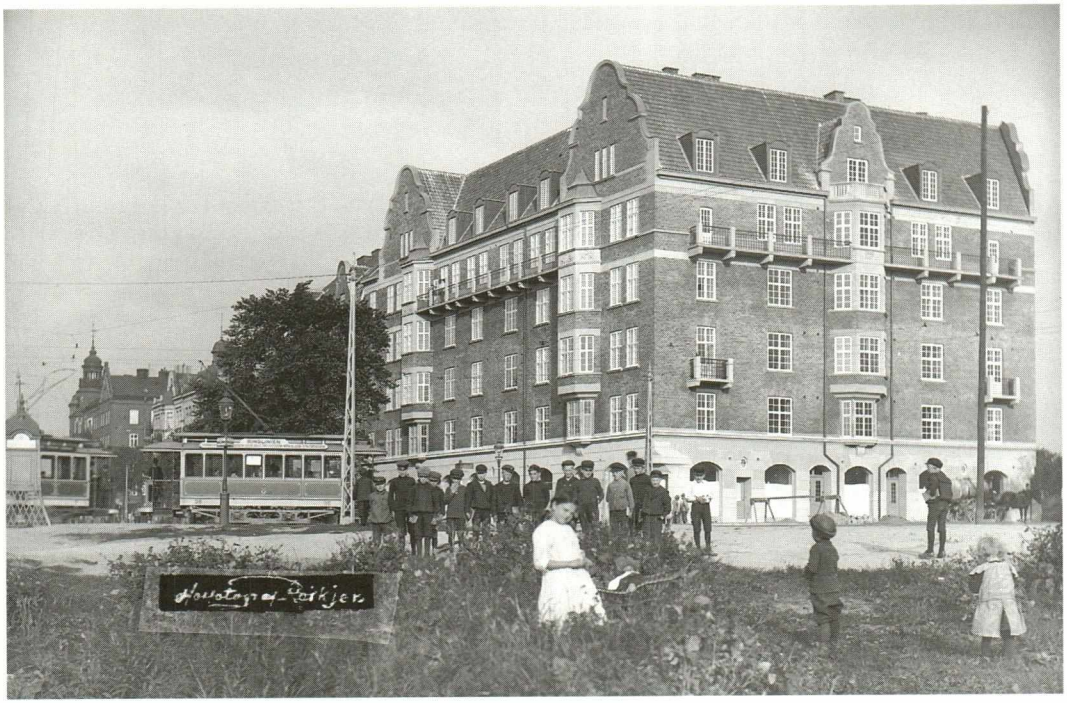

Hörnhuset Lundavägen 1-Sallerupsvägen 2. Här står fotografen på en plats som numera är Värnhemstorget och fotograferar ner mot Lundavägen. Det praktfulla hörnhuset i jugendstil med dekorativa frontespiser och burspråk är försett med balkonger och hiss - fortfarande i bruk - och ritat 1910 av arkitekten August Stoltz. Nedervåningen tycks vara ämnad för affärer och butiker. Huset uppfördes på den plats där Värnhemsgården, Jeppa Anderssons lantställe, legat. I förgrunden barn i keps eller skolmössa intresserade av fotograferingen.

Det tornförsedda huset som skymtar ett stycke ned på Lundavägen är "Solstrålehus", färdigbyggt 1903. Det uppvärmdes inte med kalelugnar utan med ånga och "värmeapparater". Liksom hörnhuset var det försett med (fortfarande fungerande) hiss. Arkitekt: John Ekström. Den elektriska spårvagnen är linje 3 eller Ringlinjen, som anlades 1907. Dess sträckning var (sedan 1914): Värnhem–Föreningsgatan–Triangeln–Rönneholmsvägen–Fersens väg–Slottsgatan–N. Vallgatan–Centralplan (tidigare Ö. Järnvägsgatan)–Bruksgatan–Östergatan–Ö. Tullgatan–Ö. Förstadsgatan–Värnhem. Efter det att Malmö stad övertagit spårvägsdriften 1905, fick man fasta hållplatser. Tidigare hade man stannat när någon ville stiga av eller på. Lägg märke till den pagodliknande telefonkiosken. De första kioskerna av detta slag uppfördes 1901 i Stockholm, varefter de spreds över landet. Samtalet expedierades av telefonist – automatisk koppling kom först på 20-talet. Ett samtal kostade 5 öre. *LS*

Kirseberg. "Utsikt mot öster Arlöv och Kronetorps mölla 1880-1914" lyder den enkla bildtexten i Fornminnesföreningens bildkatalog. Märkligt nog nämns inte den intressanta förgrunden, Kirsebergs smått lantliga idyll. De enkla husens gestaltning för närmast tankarna till de omgivande byarnas tätt placerade gathus. Notera att tegeltaken utvändigt försetts med puts vid gavlar och nock, sk skelning. Detta tyder på att tegeltaken varit understrukna, dvs legat på öppna läckt och tätats underifrån med kalkbruk. Bildens tillkomst kan närmare avgränsas än så. Ännu är inte det stora fängelsekomplexet uppfört vilket stod färdigt 1914 på åkern nedanför bebyggelsen. Inte ens ett spadtag har tagits vilket gör att bilden bör vara tagen före 1912 då rimligen de förberedande markarbetena borde ha påbörjats. Som bakre gräns kan den stora byggnaden med texten "Folkskola" användas. Kirsebergsskolan stod klar höstterminen 1883 och hade uppförts av byggmästare Wetterlin i sk rohbaustil efter ritningar av arkitekt Smedberg. Kostnaden för hela bygget uppgick till 59 034 kr och 82 öre och 80 elever kunde undervisas i de sex lektionssalarna. När bilden togs var inte skolan helt ny, vilket syns på det delvis uppväxta buskaget. Troligen är därmed bilden tagen kring sekelskiftet 1900 och fotografen bör ha stått i Kirsebergs vattentorn. Tornet stod klart redan 1879 och skulle i många år förse malmöborna med friskt vatten.

AR

Suells Lugnet vid Möllevången. När C.W. Roikjer tog denna bild, en högsommardag år 1900, kan tiden på denna plats sägas ha varit fryst i över hundra år. Byggnaden i bakgrunden är corps de logiet till Lugnet, Franz Suells lantställe och landeri vid Möllevången. Ovan entrén syns en liten stentavla vars text lyder:"Handlanden i Malmö Franz Suell och Dess hustru Anna Caisa af Trolle hafwa låtit bygga detta Hus år 1796". Tjugo år tidigare hade Franz varit en av de ledande personerna bakom grundandet av Malmö hamn. Det är därför han fått den stora äran, att iförd syrtut och hög hatt, och med ögon gjutna i brons även fortsättningsvis skåda över hamnen. För övrigt är detta inte den enda statyn över honom. Han är nämligen en av de få personer som fått ståta med en porträtt-byst på Rådhuset, en ynnest som endast förärades "stadens fäder". Några "stadens mödrar" fanns inte vid denna tid.

Året efter att bilden togs skulle ekonomilängorna eldhärjas och något senare blev det ärevördiga huset införlivat i ett större komplex av byggnader tillhörigt A.W. Nilssons barnvagnsfabrik. En berömd målning av konstnären Carl Conrad Dahlberg från 1840-talet visar hur stadens borgerskap flanerar i den stora och välordnade parken framför byggnaden som då nyttjades som brunnsinrättning (MFÅ (Malmö Fornminnesförenings årsbok) 1945 sid 12, se även MFÅ 1941 sid 102 ff och MFÅ 1964 sid 96 ff). År 1967 renoverades och restaurerades byggnaden till sitt nuvarande skick. Fortfarande flanerar malmöborna i samma park som anlades av Suell 1806-07 men nu heter anläggningen Folkets Park. Nöjesparken för folket hade existerat i åtta år när bilden togs. *AR*

Interiör från Johan Sjöströms försäljningskontor, Djäknegatan 17.

Efter att ha varit anställd vid Malmö vattenlednings- och gatuarbeten startade Johan Sjöström eget år 1891. Det gällde tillverkning av ledningar för gas, vatten, avlopp, ånga och värme. Dessutom specialiserade han sig på inredningar av badrum och toaletter.

På fotot tycks Johan Sjöström övervaka kontorsdamernas göromål med att ta emot telefonbeställningar och med att sköta bokföringen. Genom den öppna dörren syns en skymt av försäljningskontoret. Direktör Sjöström har lagt av sig plommonstopet på kassaskåpet. Bredvid den säkert mycket moderna telefonen syns ett stort askfat.

EB

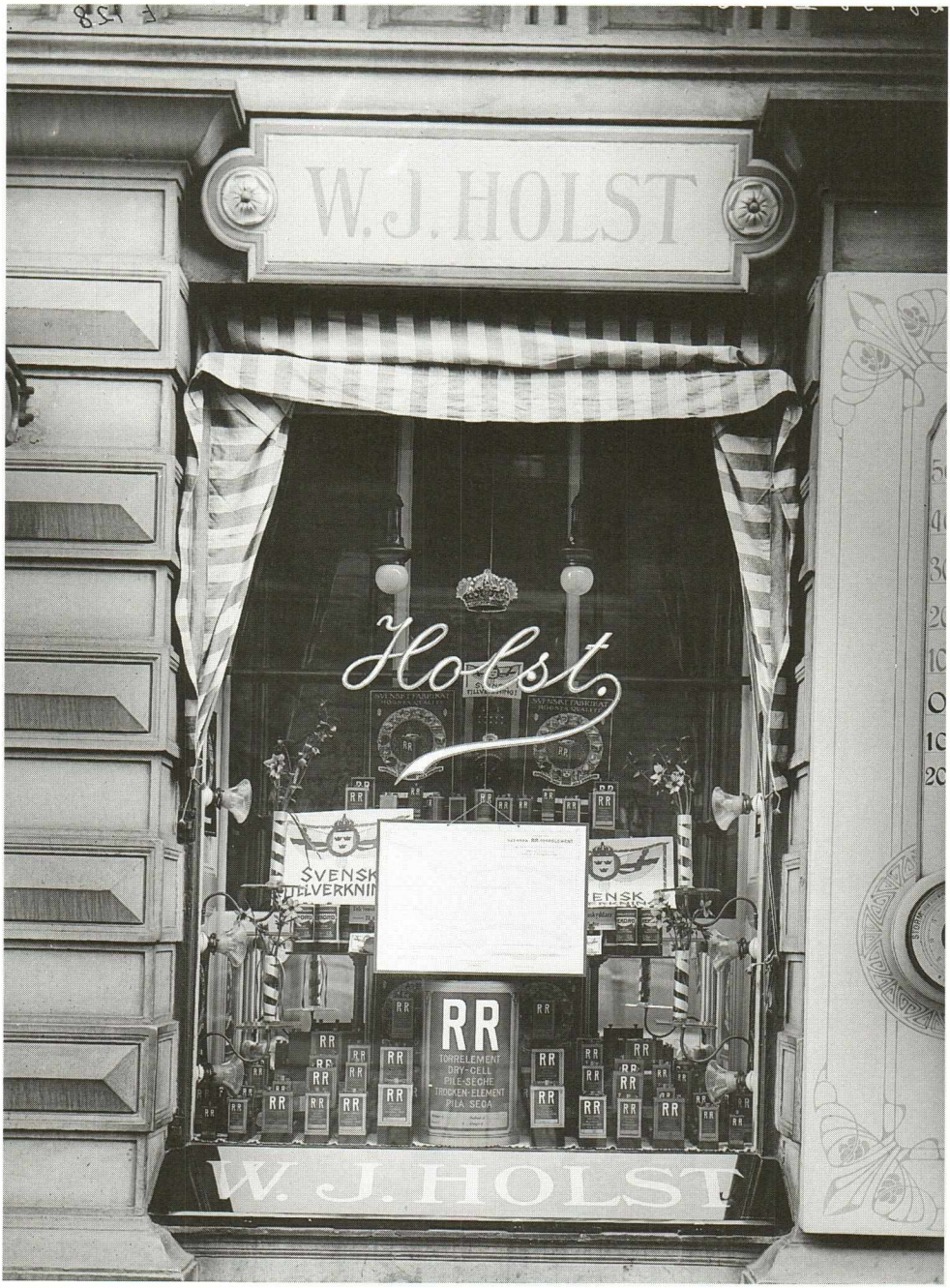
W. J. HOLST
Holst.
RR
TORRELEMENT
DRY-CELL
PILE-SECHE
TROCKEN-ELEMENT
PILA SECA
W. J. HOLST

Handlanden och Kongl. Hofleveratören Waldemar Jörgensen Holst betecknas visserligen optiker men hade många andra strängar på sin lyra.

På Södergatan 18 hade han sin butik och även sina verkstäder, där han tillverkade optiska och elektro-mekaniska artiklar. Dessutom var han stämpelfabrikant.

I hans skyltfönster syns inte glasögon utan batterier och det gjordes stor reklam för dessa svensktillverkade "torrelement". Elementen tillverkades i en mängd olika former, "är ständigt färdiga till användning, kan stå i åratal utan tillsyn och bör användas då kortvariga, måttligt starka strömmar behövs". Inte undra på att Holst ville ha ett foto av skyltfönstret fyllt med denna praktiska nyhet.

T.h. syns en stor utomhustermometer och barometer, inramade av jugenddekor.

Waldemar Holst, som var född i Köpenhamn 1860, hade inte sin bostad på Södergatan. År 1897 lät han bygga en stor villa på Fridhemsgatan 23. Villan kallade han Holstenhus.

EB

Minnet av freden i Roskilde, den fred då Sverige gjorde sina största landvinningar, firades gärna. År 1908 var det 250 år sedan freden slöts och i Malmö ville man ha kunglig glans över firandet. Från hovet (där det rådde hovsorg efter Oscar II:s bortgång i december 1907) kom kronprinsessan Margaretha. Kronprinsen skulle ha varit med men hade blivit sjuk.

Kronprinsessan var naturligtvis gäst hos landshövdingskan Charlotte Tornérhielm (f. Ankarcrona) och de besökte tillsammans Malmöhus Läns Hemslöjdsförening, Gustav Adolfs torg 45 (gammalt nr), där kronprinsessan fotograferades sittande vid ett elegant dukat, läckert tårtbord.

Chef för Hemslöjden var då Märta Måås-Fjetterström: Aha, tänker man, vilket nyskapande skulle nu inte kronprinsessan få ta del av. Men, Hemslöjden höll fast vid gamla mönster och gamla, av tiden blekta färger och Märta Måås-Fjetterströms idéer om klara färger och moderna mönster passade inte Malmö Hemslöjd, så något år senare fick hon respass.

EB

Före (eller efter) besöket på Hemslöjden fotograferades kronprinsessan Margaretha och landshövdingskan Tornérhielm på arkitekt Axel Stenbergs gård i vars hus Hemslöjden låg. Gården var helt dekorerad med blomstergirlander. Ett litet, litet spår av dessa syns till vänster om det största fönstret överst på bilden.

Om man noga granskar fotot kan man på höger sida se en svartklädd kvinnofigur, som försöker smälta in i dekoren. Det är med största sannolikhet kronprinsessans hovdam. Till vänster kan man på motsvarande sätt se en mansperson, troligen landshövding Tornérhielm. Han och hovdamen har diskret dragit sig åt sidan, så att bilden helt skall kunna fokuseras på huvudpersonerna.

Arkitekten Axel Stenberg är bl a ihågkommen för att han 1910 ritade Victoriateatern vid S. Förstadsgatan.

EB

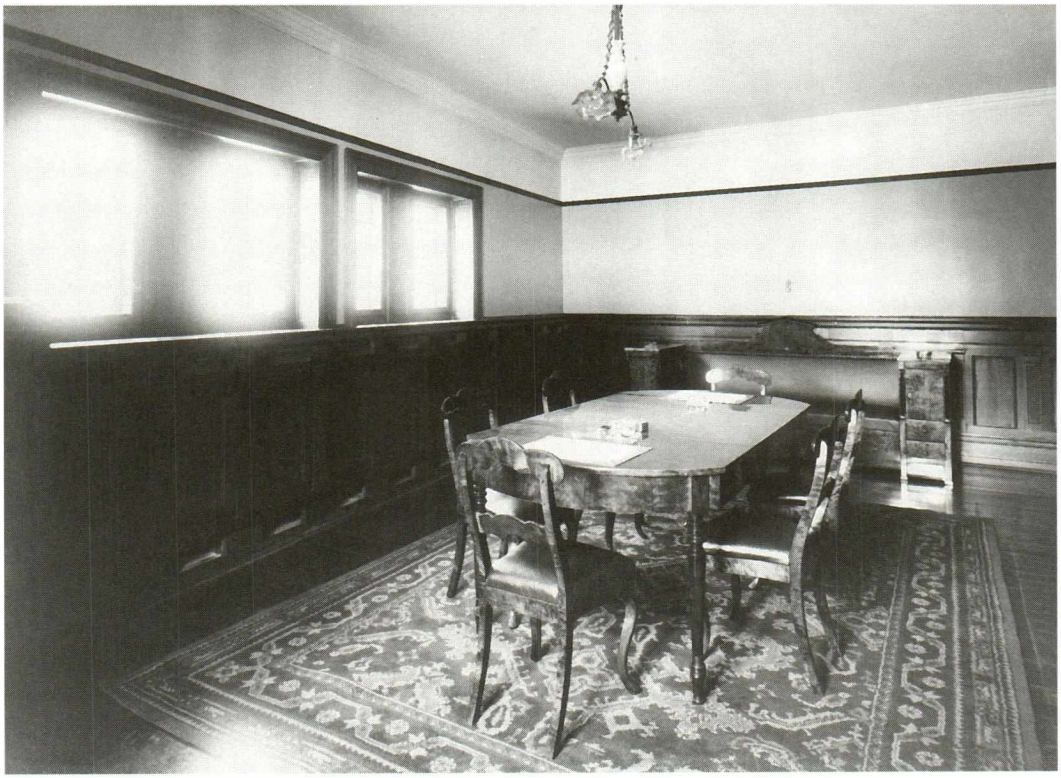

Interiör från det Faxeska huset, Larochegatan 4.

Bröderna Cornelius och Lorens Faxe lät vid sekelskiftet inrätta en vin- och spritaffär i huset. Man hade ett särskilt ångbryggeri för tillverkning av olika sorters punsch bland vilka "Extra gammal" på svart butelj var något av en "höjdare". Man hade en stor och rymlig källare för lagring av excellenta Bourdeaux-viner.

Rummet på bilden kan vara ett sammanträdesrum, en matsal eller ett rum, där kunderna kunde få avsmaka viner.

EB

Interiör från kontoret i det Faxeska huset vid Larochegatan 4. Observera de vackra gångjärnen på dörren.

Huset, som uppfördes omkring 1760, köptes 1842 av familjen Faxe, som där etablerade sin firma.

Efter att en tid ha varit konstgalleri är det i dag bostad för familjen Lenah Faxe. Många förändringar inomhus har därför gjorts för att få ett vackert och ändamålsenligt hem.

Till det yttre är gården emellertid oförändrad sedan 1760, om än varsamt renoverad.

EB

År 1902 bildades Malmö Hotell AB med lektor Edward Lindahl, handlanden O.H. Wiens och grosshandlare Gotthard Zätterström i spetsen för att fortsätta hotell- och restaurant-verksamheten i Malmö efter Hotell Horn. Man kallade det nya hotellet Savoy Hotell.

Bilden visar interiör från matsalen med vacker jugenddekor. Hovmästaren står vid sin pulpet och de frackklädda kyparna är i full färd med att duka med vita dukar och vinglas. Strösockerskålar av silver står på några bord.

EB

Hippodromens matsal dukad till stor fest.

AB Grand Restaurant Hippodromen bildades 4 juni 1901. I styrelsen satt grosshandlare D. Hjort, byggmästare C.L. Müller och lektor Edward Lindahl.

Redan den 5 april avåts invigningsmiddagen för ett trettiotal personer. Man hade ett kafé i bottenvåningen (en riktig lyxkrog), men bilden är tagen i Spegelsalen och bordet är dukat för betydligt fler än trettio personer. Salen är magnifik, dukningen likaså. Vid varje kuvert ligger ett program och en blomma. Det är dukat med många vinglas. Troligen skulle man äta en lika god middag som den, som serverades på invigningen. Då åt man:

Hors d´oeuvres	Bierres
Consommé à la Riche	Pale Sherry sup.
Sandre s:ce au vin blanche	
Filet de Boeuf à la parisienne	Chat. Bel Air 1893
Vol au vent à la Toulouse	
Poulet de Hambourg roti	
Salade et Compote	
Charlotte à la Romaine	Ayala C,mp sec 1892
Fromage	
Fruits	
Café et Liqueurs	

EB

Fotografen kallar bilden "Interiör från ett borgarhem i Malmö". Tyvärr ger han ingen upplysning om, vems hem det är.

Det enda man kan säga är, att möblerna är gjorda i blandade stilarter från slutet av 1800-talet.

Vinflaskan står redo, liksom brickor, ljusstakar, strösockerskålar, gräddsnipor, punschbehållare, ställ för olja och vinaigre och mycket annat. Men, vem bodde där?

EB

Denna charmanta salong i vad danskarna brukar kalla "klunkestil" är fotograferad hos grosshandlare Johan Engeström, som bodde på Södergatan 18.

Huset, som även utvändigt var mycket praktfullt, kallades för det Engeströmska palatset. Det är dessvärre rivet.

Det är roligt att studera rummet med förstoringsglas och beundra alla tidstypiska detaljer, inte minst den ståtliga kakelugnen.

EB

Saluhallen vid Drottningtorget. År 1818 uppfördes ett ridhus åt det regemente som senare kom att kallas Kronprinsens husarregemente. Byggnaden är placerad vid norra sidan av en liten exercisplats som redan då benämndes Drottningtorget. Torget har uppkallats efter Gustav den IV Adolfs gemål Fredrika som under inga omständigheter ville ha sitt eget namn fäst vid platsen. Därför kom den öppna kvadraten i stadsbilden rätt och slätt att benämnas Drottningtorget. På 1850-talet utvidgades ridhuset och fick sitt nuvarande utseende. Här tränades inte bara husarer inför ett krigiskt värv utan byggnaden togs även i anspråk för olika spektakel som exempelvis Lehmans menageri 1828 där vilda lejon var ett av dragplåstren eller när akrobaten Riego hade uppvisningar 1864. Två av Malmös större industri- och slöjdutställningar ägde också rum här 1865 respektive 1881.

När denna bild togs har husarerna flyttat till det nyinredda husaretablissemanget där i dag Kronprinsens höga, blå lamellskiva tecknar sin karakteristiska siluett mot himlen. Istället kom ridhuset vid denna tid att inrymma stadens första saluhall, ett led i stadens nya hygieniska strävanden för att förhindra osundhet och sjukdomar som annars kunde spridas via dåligt kontrollerade livsmedel. Naturligtvis fick Salomon Sörensen, stadens flitigt nyttjade stadsarkitekt, i uppdrag att omgestalta byggnaden. Av den fräscha interiören att döma är bilden tagen omedelbart efter invigningen den 15 maj år 1900 då ca 70 salustånd trängdes i lokalen. Saluhallen skulle vara kvar ända fram till 1965 även om den förde en tynande tillvaro de senare åren. I dag nyttjas samma lokaler, i stort sätt oförändrade om man bortser från den lösa inredningen, som Malmö Museers Vagnmuseum. *AR*

Provrum hos Fougstedt & Co. År 1857 startade Fougstedts klädesvarubutik vid Stortorget. På fotot är det en för oss okänd dam, som provar en elegant kappa i ett provrum från 1903. Fotografen har på ett fantastiskt sätt fångat provrummets atmosfär, sömmerskans granskande blick och kappfabrikens chef, som också förefaller mycket nöjd med kappan.

Sedan 1896 hade Fougstedts en pälsvarufabrik vid Tegelgårdsgatan och det är nog därifrån, som skinnet på golvet kommer. Är det månne ett vargskinn?

För att undvika motljus har man dragit gardinerna för fönstret. Affären, som hade en timmes lunchpaus, var öppen mellan klockan 8 på morgonen till 8 på kvällen. En kappa kostade mellan tolv och arton kronor.

EB

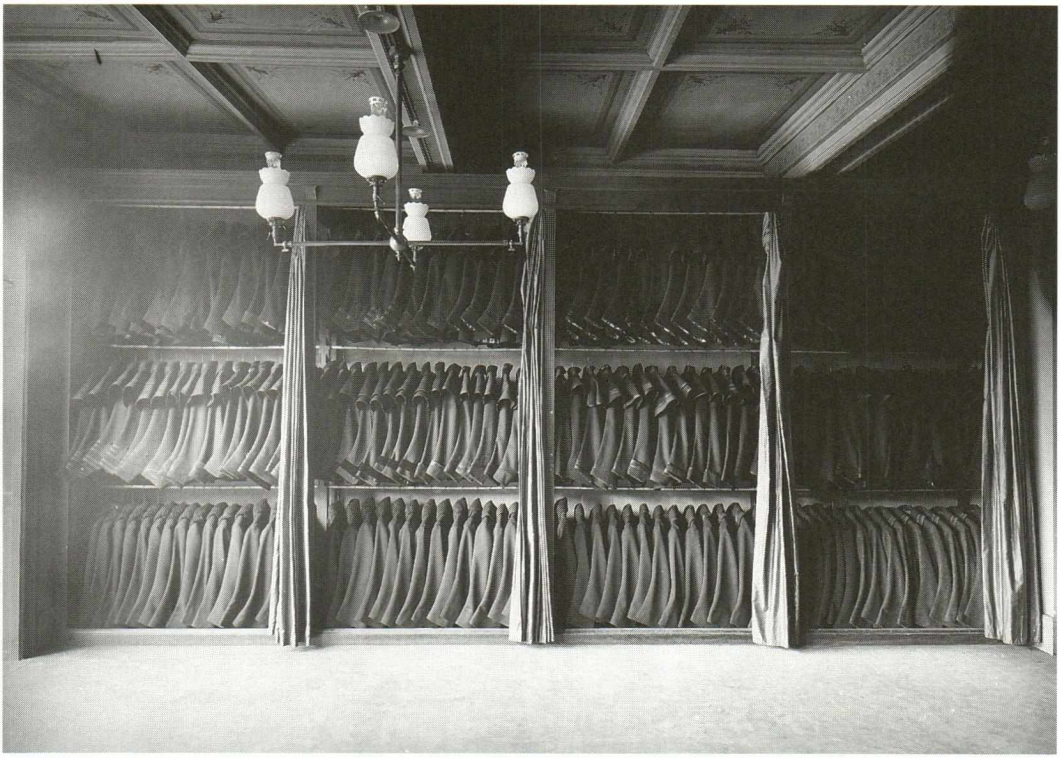

Herravdelningen hos Fougstedts var inte lika glamorös som damavdelningen. Här hänger kavajer i långa banor, för alla storlekar, yrken och behov.

Fougstedts stod med i ledningen för Malmö Bryggerier och i källaren vid Stortorget hade man ett utskänkningsställe, "Evas källare", där herrarna kunde förfriska sig under damernas långa provningar.

EB

Apoteket Lejonet. Bilden är tagen från entresolplanet i nuvarande apoteket Lejonets försäljningslokal, några år efter färdigställandet 1897. Ägare var apotekare John Tesch och arkitekterna Boklund och Lindvall hade på hans beställning ritat både fasad och delar av inredningen. Att vi någorlunda kan datera bilden beror på att de stora elektriska lampkronorna kommit på plats, vilket troligen skedde strax före krigsutbrottet 1914. Målningen till höger om det stora skyltfönstret föreställer den grekiske läkeguden Asklepios med sitt speciella kännetecken, eskulapstaven med ormen i sin hand. Till vänster har Asklepios dotter Hygieia avbildats som symbol för hälsan. Namnen på stadens tidigare apotekare och provincialapotekare har målats i de stora kartucherna. Syftet med motivvalet har troligen varit att förstärka den speciella trovärdighet som ett historiskt väl förankrat företag skänker sina kunder. Dekorationsmålningarna är i dag övermålade med en imitation föreställande kolmårdsmarmor, en bergart som är företrädd i de två bärande pelarna i interiörens bakre del.

AR

Apoteket Lejonet. Apotekare Tesch hade tidigare sitt apotek på andra sidan Stortorget, mellan Isak Slaktaregatan och Lilla Torg i den sk Nyströmska fastigheten. När väl det nya apoteket stod färdigt var det dags att riva de gamla byggnaderna som delvis var från 1500-talet. Detta var en av stadens första rivningsskandaler men tyvärr inte den sista. I samband med rivningen, som ägde rum 1911 avslöjades denna svit av graffiti, målad på vindens väggar mot torget. Delvis är de föga konstnärligt begåvade målningarna av hög ålder. Exempelvis täcks bonden bakom sin harv av ett undertak som verkar ha varit av viss ålder när bilden togs. Till vänster i bilden skymtar siluetten av en man iförd hög hatt. Han är försedd med hårpiska, ett mode som helt upphört i början av 1800-talet. Några "tags" som är så populära bland dagens graffitimålare, användes inte av 1800-talet vandaler utan de mera lättidentifierade initialerna nyttjades istället. Malmö fornminnesförening var djupt engagerad i rivningen och förespråkade in i det sista ett bevarande på plats. Man fick dock vika sig och byggnaderna monterades ned och finns i dag, ytterst fragmentariskt, bevarade i Malmö Museers samlingar.

AR

Carl Gerners butik. På adressen Göran Olsgatan 1 c hade Carl Gerner öppnat en butik för försäljning av belysningsartiklar och gasspisar. Bilden är tagen 1904 och än så länge är fotogenlamporna utan konkurrens, vilket tydligt syns på det rikliga sortimentet. Först 1906 började elektricitet på allvar att distribueras till stadens bättre bemedlade hushåll, men först efter första världskrigets slut 1918 började elektriciteten på allvar utmana fotogenen som belysningskälla.

Gerners sortiment är vid tiden för fotografiets tillkomst synnerligen rikt, jugendlampor trängs med empirinspirerade dito som i sin tur samsas med klassiska kristallkronor för stearinljus. På den lilla vägghyllan exponeras också de vid det förra sekelskiftet så populära färgade glasvaserna, verkligt förnäma produkter och ett resultat av konstindustriens framsteg. Huset där bilden togs finns fortfarande kvar och hade uppförts 1884. Det är ett av de första husen som den produktive arkitekten och sedermera Malmös stadsarkitekt Salomon Sörensen ritade i staden.

AR

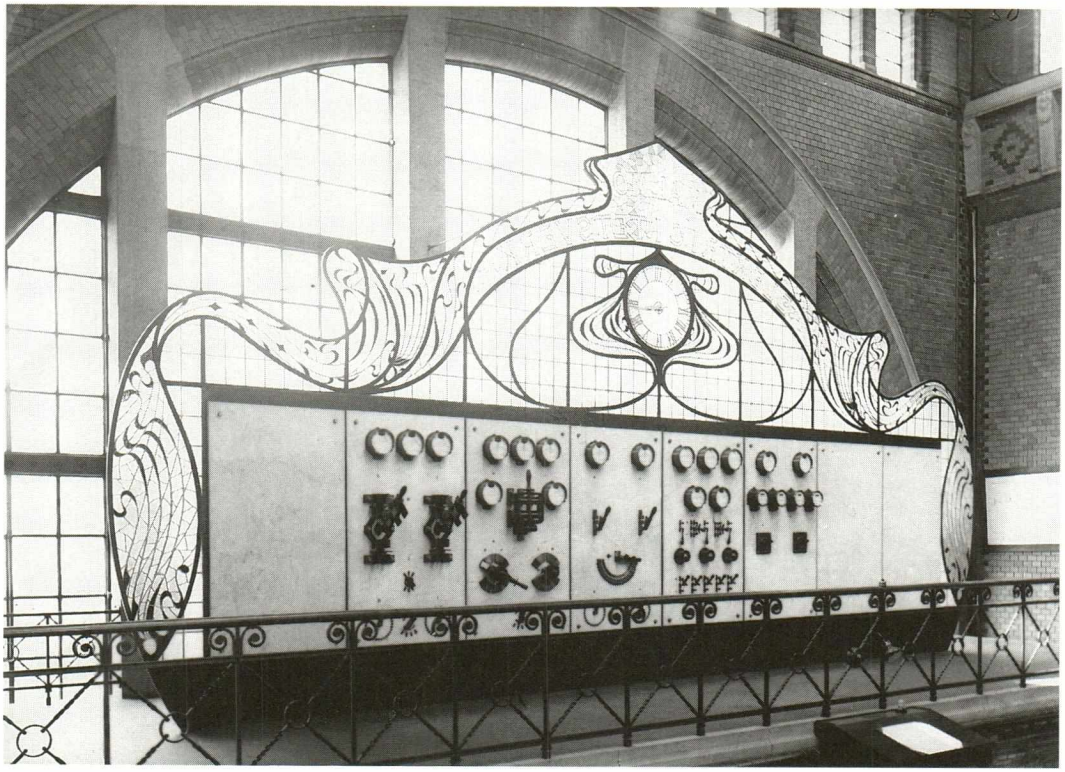

Elektricitetsverket. År 1900 fick en av stadens mer produktiva arkitekter John Smedberg, uppdraget att rita ett elektricitetsverk så att staden skulle kunna förses med elkraft och framförallt ljus. Utvändigt är byggnaden hållen i en eklektisk stil, dvs en blandning av olika stilelement från olika historiska epoker, i detta fall medeltid, som sammanfördes till en ny, självständig arkitektonisk komposition. Själva kommandocentralen i den då högmoderna anläggningen var kontrollpanelen, vars brytare och instrument av mässing och porslin innefattats i stora skivor av marmor. Hela härligheten har därefter dekorerats i en sirlig jugendstil med färgade glas som på ett behagligt sätt silar det rikliga ljusflödet från det bakomvarande fönsterpartiet. Även den råa tekniken förskönades och gestaltades vid denna tid på ett ytterst sofistikerat sätt.

AR

I september 1899 kom den tyske kejsar Wilhelm med sitt fartyg Hohenzollern till Malmö, där han blev hämtad och körd till Snogeholm för att jaga rådjur. Därefter fortsatte han till Skabersjö för vidare jakt. Vår kronprins Gustaf hade redan kommit dit.

På fotografiet från Skabersjö står överst på trappan, från vänster till höger:

Kejsarens adjutant, greve Carl von Wedel, friherre Otto Thott, kronprinsens adjutant, friherre Erik Leijonhufvud, värdinnan, grevinnan Bella Thott, Ingeborg Thott, (dotter till Otto Thott). Och värden, greve Tage Thott.

Framför dessa står kejsar Wilhelm och kronprins Gustaf.

Till vänster om trappan står friherre Sigvard Beckfriis och jägare Mårtensson.

Till höger om trappan står baron Erik Thott, överstelöjtnant Pritzelwitz (kejsarens livmedikus) och general Helmuth von Moltke.

EB

Fotografiet är taget i september 1899, troligen i samband med kronprins Gustafs besök på Skabersjö. Kronprinsen har varit ute och skjutit änder tillsammans med ett jaktlag och fyra hundar.

De blir mottagna på stranden av två damer och en herre, som, trots efterforskningar, ej har kunnat identifieras. Kanske kan läsarna hjälpa oss.

EB

Under slutet av 1800-talet organiserades ett flertal utställningar i Malmö. Redan år 1865 anordnades en industriutställning på platsen invid Drottningtorget. Utställningen hölls i husarernas ridhus, nuvarande Vagnsmuseet. Utställningen skedde i samband med det 11:e lantbruksmötet. År 1881 var det åter lantbruksmöte i Malmö det 15:e. Detta var placerat på Rörsjöområdet. Ånyo anordnades en industriutställning på Drottningtorget. År 1891 var det dags för en ny industriutställning. Denna gång var platsen Latinskolans gård vid Amiralsgatan. Efter detta tar staden ett stort krafttag och anordnar den stora Industri- och slöjdutställningen år 1896. Samtidigt pågår det 18:e lantbruksmötet också i Malmö. Man kan på ett sätt betrakta Baltiska utställningen år 1914 som slutet på denna form av stora utställningar.

Nu är vi inne i en av utställningshallarna. Vid första blicken kan uppställningen verka något oorganiserad. Men allt kanske inte är på plats ännu. Bilden kan också ge en tanke på den tilltro till industri och teknisk utveckling som präglade det sena 1800-talet.

IB

Utställningspaviljong från utställningen vid Drottningtorget år 1881. Fiskebys pappersfabrik gör reklam för bland annat golvpapp och asfaltpapp.

IB

Ännu en bild från 1881. En till synes påkostad paviljong för spegelglas och glasslipning. Bilden är en bra exponent för 1800-talets sätt att göra reklam för sina produkter.

IB

Koloniområdet vid Pildammarna. Dessa båda bilder visar olika delar av det populära och välordnade koloniområdet Johannes. Roikjer har stått på vallen som sedan 1500-talet dämmer upp Pildammarna. Därmed har han kommit tillräckligt högt upp för att få med en del byggnader i bakgrunden. Bakom de prydliga kolonistugorna och välansade trädgårdarna bygger staden ut sitt sjukhus. Som vanligt vid denna tid sker det efter stadsarkitekt Salomon Sörensens ritningar. Var tionde år sedan 1896 har nya byggnader tillfogats sjukhusområdet och här har ännu inte byggnadsställningarna kring en av paviljongerna tagits bort. Flertalet av dessa byggnader finns kvar än i dag medan koloniområdet fått lämna plats för parken och Pildammsvägen.

AR

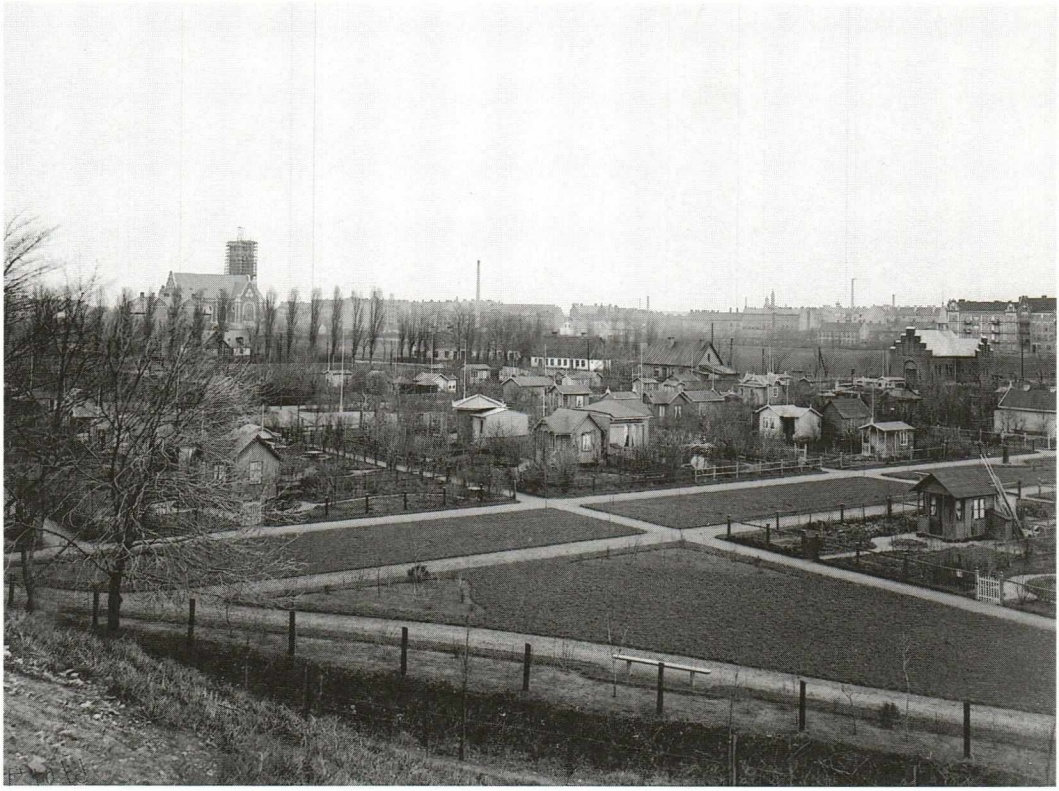

Denna bild har tagits samtidigt som den förra visande samma koloniområde och även här byggs det i fonden. Det är Johanneskyrkan vars torn fortfarande var halvfärdigt när bilden togs, vilket daterar de båda bilderna till byggnadsarbetarstrejken 1906. Kyrkan ritades av en gästande arkitekt från Stockholm, Axel Anderberg. Han har främst gått till eftervärlden som en firad teaterarkitekt med bl.a Operan i huvudstaden på sin repertoar. Johanneskyrkan ritade han i den då mycket moderna och populära jugendstilen. Stilen användes företrädesvis vid bostadsproduktion och offentliga byggnader men endast sällan vid byggandet av kyrkor.

AR

Baltiskan. Ännu ett antal prydliga och välordnade kolonier och åter igen Johanneskolonin vid Pildammarna. Notera de två "typhusen" och det fina kägeltältet i ljus bomulls- eller linneväv. På Gamla Idrottsplatsens fotbollsplan har ett antal mörkt klädda herrar samlats, möjligen dryftande det stora projektet i bildens bakgrund. Ännu har inte det höga karakteristiska tornet hunnit uppföras, som skulle förevigas på Ernst Norlins berömda affisch men visst anar man Baltiska utställningens kommande glans. När bilden togs, på sensommaren 1912, flödade framtidstron i Malmö och Norden. Man närde drömmar och förhoppningar om en bättre värld där den stora utställningen skulle förbrödra folken kring det Baltiska havet. Här skulle industrialismens nyaste landvinningar inom teknik och produktion visas upp för en häpen publik men även lantbruk, trädgårdsskötsel och kultur. Historien tog en grym vändning och innan utställningen var slut skulle två av huvuddeltagarna, det tsaristiska Ryssland och det kejserliga Tyskland, mötas på första världskrigets blodiga slagfält. Drömmen om ett fredligt baltiskt innanhav skulle även fortsättningsvis förbli endast en dröm. Det är först nu, i ett nytt och fräscht årtusende, som vi åter kan börja nära samma vackra förhoppningar om framtiden som malmöborna gjorde när bilden togs. Som ett kuriosum kan nämnas att bilden utgjort underlag för en "förfalskning" då en vykortstillverkare kopierade in luftskeppet Hansa som med greve Ferdinand Zeppelin personligen ombord passerade Malmö 19 september 1912 (se Malmöbilden – kvartseklet efter Baltiskan av Ragnar Gustafson sid 56).

AR

Fotot föreställer Helena Petrovna Blavatsky. Mme Blavatsky föddes 1831 i Jekaterinoslav och var dotter till en rysk general. Hon blev som 17-åring gift med stadsrådet N. Blavatsky. Efter tre månader lämnade hon Blavatsky och gav sig ut på resor, man vet inte riktigt vart. Själv säger hon, att hon har besökt alla ockultismens pilgrimsorter i Egypten, Indien och Tibet. År 1858 kom hon till Paris, blev spiritist och uppträdde som medium och klärvoajant. Ideligen lämnade hon släkt och vänner och ingen visste var hon var. Ryktet sade, att hon återigen rest till Orienten.

Till USA kom hon 1873 och mötte där en pensionerad officer, Henry Olcott, som också var intresserad av ockultism. De grundade 1875 Theosophical Society och Mme Blavatsky gav ut en bok, *Isis Unveiled.* Tillsammans med Olcott for hon åter till Indien och startade ett centrum i Adijar, nära Madras. År 1884 for hon tillbaka till Europa och slog sig ned i London, där hon gjorde succé, inte bara för sina läror, utan också för sin udda klädedräkt, sitt manhaftiga utseende, sitt kedjerökande och sitt grova språk. Teosofiska förbundet växte och teosofien blev en populär rörelse under slutet av 1800-talet. Mme Blavatsky dog 1891.

EB

Gruppbild från disponent Anderssons bröllop, tagen omkring sekelskiftet.

Visst är det en rolig bröllopsbild, trots att ingen i sällskapet ler. Alla verkar tagna av fotograferingsstundens allvar. Bruden, med en liten krans ovanpå tyllslöjan, har en brudbukett av enbart skära rosor. Bakom henne står maken och bredvid honom prästen.

Trots efterforskningar har det ej lyckats att sätta namn på deltagarna i brudföljet. Kanske kan någon i läsekretsen hjälpa till?

EB

Fyra generationer år 1904. Det var kanske inte så vanligt med fyra generationer vid denna tid. Men här är slaktaren B Aug Nilsson med sin far, son och sonson. Bilden andas sommar och den inbjudande verandan rammar effektfullt in de uppställda personerna. Ett viktigt ögonblick och säkerligen en stor stolthet för familjen Nilsson. Det var just nu och vid detta tillfälle som det var möjligt att fånga denna bild av fyra generationer och troligen har inramade kopior varit placerade hemma hos flera familjemedlemmar. *IB*

Register

Absolut fullständighet har inte eftersträvats.

Agneslundsvägen 25
Alstadgården 19
Amiralsgatan 49
Anderberg Axel, arkitekt 17, 53
Andersson Jeppa 26
Arlöv 27

B&W stormarknad; jfr Wessels 21
badhus; jfr kallbadhus 6
Baltiska utställningen 16, 49, 54
barnvagnsfabrik 28
Bassängkajen 15
Beckfriis Sigvard, friherre 47
Beijerska tomten 12, 13
Beijerskajen 15
belysningsartiklar 45
Billeberg W.E., byggmästare 21
Blavatsky Helena Petrovna 55
Boklund Harald, arkitekt 43
borgarhem 38
Bruksgatan 26
brunnsinrättning 28
bröllopsbild 56
byggnadsarbetarstrejken 1906 53

Carl XI 18
Carlsgatan 12
Caroli kyrka; se äv. tyska kyrkan 18
Carolibron 24
Centralplan 26
Centralstationen 14

Dahlberg Carl Conrad, konstnär 28
De Gamles Vänner, förening 22
Djäknegatan 29
Drottninggatan 24, 25, 41, 50

Ekelund Frans, arkitekt 16
Ekström John, arkitekt 26
Elekricitetsverket 46
elekrisk belysning 25
elektricitet 45
elkraft 46
Engeström Johan, grosshandlare 39
Engeströmska palatset 39
Evas källare 42
Ewe A & Melin C, arkitekter 16, 21
Exercisgatan 24, 25

Faxe Cornelius 34
Faxe Lenah 35
Faxe Lorens 34
Faxeska huset 35, 36
Fersens väg 26
Fiskebys pappersfabrik 50
Fläkta örn, apotek 17
Folkets Park 28
fotogenlampa 45
Fougstedt & Co. 41
Fougstedts 42
Fougstedts klädesvarufabrik 41
Fougstedts pälsvarufabrik 41
Fredrika, drottning 40
Frick Thomas, handelsman 19
Fridhemsgatan 31
fyren, yttre 6
Föreningsgatan 26

Gamla Begravningsplatsen 19
Gamla Idrottsplatsen 54
gamla porslinsfabriken 24
gaslykta 25
gasspisar 45
gatubredd 16
Gefion, hjulångare 13
generationsbild 57
Gerner Carl 45
Gilius David 19
graffiti 44

Gustaf, kronprins 47, 48
Gustav Adolfs torg 17, 19, 32
Göran Olsgatan 45

hamnen; jfr oljehamnen 6, 7, 28
Hamngatan 16
Hamnnförvaltningen 6
hamnpaviljongen 6, 8
Hansa, luftslepp 54
Hippodromen 37
Hjort D., grosshandlare 37
Hjälmarbron 14
Hjälmarkajen 14, 15
Holm A. V. 25
Holst, Waldemar Jörgensen 31
Holstenhus 31
hållplats fast, spårvagn 26
hästspårvagn 18, 24
hästspårvagnstrafik 18, 24

industri- och slöjdutställningen 1896 49
industrihamnen 11
industriutställning 1865 40, 49

Johanneskolonin, se äv. koloniområde 54
Johanneskyrkan 6, 17, 53
järnräcke kring kanalen 24
Järnvägsstationen 16

kallbadhus; se äv. badhus 6, 7
Katrinetrop 19
Kattsundsgatan 18
Kirseberg 27
Kirsebergsskolan 27
Klein William, stadsarkitekt 23
Kockum F. H. 25
Kockums 11, 24
koloniområde 53
koloniområde, Pildammarna 52
Kronetorps mölla 27
Kronprinsens husarregementet 40
Kungsparken 22
Kungsparken, restaurang 22, 23
Kyrkogårdsvägen 25

lampkrona elektrisk 43
lantbruksmötet 1881, 1896 49
lantbruksutställningen 1881 23
Larochegatan 34, 35
Latinskolan 49
Leijonhfvud Erik, friherre 47
Lejonet, apotek 43, 44
Lindahl Edward, lektor 36, 37
Lindvall August, arkitekt 43
linje 3, spårvagn 26
Lugnet 28
Lundavägen 26

Magasin du Nord 21
Magnus Smek, kvarter 18
Magnus Stenbock, kvarter 19
Malmgatan 25
Malmö Bryggerier 42
Malmö Förskönings- och Planteringsförening 23
Malmö Hemslöjd 32, 33
Malmö Hotell 36
Malmö Porslinsfabrik 24
Malmö romerska badanstalt 7
Malmöhus Läns Hemslöjdsförening 32
Margaretha, kronprinsessa 32
Margaretha, kronprinsessa 33
Moltke, von Helmuth, general 47
Monark, cykelfabrik 18
Moresco Jacob 19
Müller C. L., byggmästare 37
Måås-Fjetterström Märta 32

Navigationsskolan 9, 12
Norlin Ernst 54
Norra Vallgatan 26
oljehamnen; se äv. hamnen 7, 11
Oscar II 22, 23, 32

Pehr Fricks fabrikers aktiebolag 25
Petri Kyrka 18
Pildammarna 52, 54
pildammsparken 52
Pildammsvägen 52
Porslinsgatan 25
Posthuset 6, 12
Pritzelwitz, överstelöjtnant 47

Ribersborg 6
ringlinjen 26
Roijkjer C. W, fotograf 28, 52
rådhuset 28
Rönneholmsvägen 26
Rörsjöområdet 49

Sankt Thomasgatan 18
Sallerupsvägen 26
Saluhallen (Drottningstorget) 40
Savoy 16, 36
Scandic Hotel S:t Jörgen 21
Scholander & Co. 15
Schoug Christian Petter, handlande 24
Schoug Philip 24
Schougens bro 24
Schough Johan Christian 24
sjukhusområdet 52
Sjöberg A, fotograf 17
Sjöström Johan 29
Skabersjö 47, 48
Skarstedt C. A. 26
Skeppsbron 6, 11, 12, 13, 14
Slottsgatan 26
slöjdutställning 1881 40
Smedberg John, arkitekt 27, 46
Snogeholm 47
Solstrålehus 26
Sorgenfri 25
Spegelsalen, Hippodromen 37
spårvagn elektrisk 26
St Johannes kyrka, se Johanneskyrkan
Stenberg Axel, arkitekt 33
Stoltz August, arkitekt 26
Stora Nygatan 21
Stortorget 17, 41, 42
Strandpaviljongen 7, 8
Suell Franz 28
Suelsshamnen 14
svängbro 14, 24
Södergatan 17, 21, 31, 39
Södra Förstadsgatan 16, 33
Sörensen Salomon, stadsarkitekt 40, 45, 52

Tegelgårdsgatan 41
telefon 29
telefonkiosk 26
Tesch Johan, apotekare 43, 44
Thomas Thomasson Jyde, handelsman 18
Thott Bella, grevinna 47
Thott Erik, baron 47
Thott Ingeborg 47
Thott Otto, friherre 47
Thott Tage, greve 47
Tornérhielm Charlotte, landshövdingska 32, 33
Triangeln 26
Trolle af, Anna Caisa 28
Tullhuset 14

tyska kyrkan; se äv. Caroli kyrka 18
Vagnsmuseet 40, 49
Valhallpalatset 17
vattentorn, Kirsebergs 27
Wedel, von Carl 47
Wega (automatcafé) 12
Wessels, se äv. B&W 21
Wetterlin, byggmästare 27
Victoriateatern 33
Wiens O. H., handlande 36
Wilhelm, kejsare 47
Värnehmstorget 26
Värnhem 26
Värnhemsgården 26

Zeppelin Ferdinand, greve 54
Zätterström Gotthard, grosshandlare 36

Öresundsbåtarna 14
Östergatan 18, 26
Östra Förstadsbron 24
Östra Förstadsgatan 26
Östra Förstadskanalen 24
Östra Järnvägsgatan 24
Östra Kanalen 24
Östra Promenaden 24
Östra Tullgatan 24, 26

Kyrkliga textilier i Malmö - från medeltid till barock

AV VIVEKA HANSEN

En medeltida skattkammare

Kyrkor och museer i Sverige har samlingar av medeltida textilier i en omfattning, som är svår att finna i andra länder. Speciellt väl representerade är de italienska sidentygerna från 1400- och 1500-talen, som det till och med finns mer bevarat av i vårt land än där de ursprungligen tillverkades. Orsakerna till detta anses vara flera. För det första att reformationen drog förhållandevis varsamt fram och att antalet mässor minskade, därför fortsatte församlingarna att använda de medeltida skrudarna ända fram till 1700-talet. Anledningen var kanske främst att kyrkan inte hade råd att inhandla nya textilier. Ett annat skäl tros vara att krig varit sällsynta inom Sveriges gränser från 1500-talet och på så sätt har mycket av kyrkornas egendom skonats. Dessa förutsättningar stämmer förstås inte riktigt när det gäller Malmö, eftersom staden först blev svensk år 1658, efter en lång följd av krig mellan svenskar och danskar i området. Dessutom gick reformationen betydligt hårdare fram i Danmark, vilket har medverkat till att medeltida kyrkliga textilier är ovanliga på danskt område. I slutet av november 1529 var det S:t Petri kyrkas tur att drabbas av en utrensning, då enligt samtida brev *prydnader och bilder sönderslogos och bortfördes*. Häribland ingick även textilier, som sannolikt klipptes sönder och fick nya användningsområden. Kyrkan har dock lyckats bevara ett betydande antal medeltida textilfragment ända fram i vår tid. Många av dessa återfanns under en trappa vid den tidens sakristia, år 1904 när kyrkan restaurerades. Den märkliga upptäckten utgjorde ett antependium som på ett "lapptäcksartat" vis sytts samman, troligen under 1600-talet, av tretton äldre fragment i siden, sammet och broderi. Dessa bitar är idag åter separerade och presenteras var för sig.

Forskning kring medeltida textilier

Den rika skatten av medeltida vävnader och broderier i Sverige har under hela 1900-talet uppmärksammats av forskare. Betydande insatser har gjorts för att bevara, ställa ut

Fig 1. I över 700 år har St: Petri kyrkas byggnad rest sig över staden. I fred och ofred under goda och dåliga tider - har det utgjort en symbol för dess invånare. Bakom kraftiga tegelmurar döljer sig kontinentala textilier i silke och guld, som användes av det medeltida prästerskapet i kyrkan. Litografi av Emil Johansson-Thor från 1918.

och publicera material kring dessa föremål. Pionjären var Agnes Branting, som startade Licium "atelier för kyrklig och heraldisk konst"år 1904 och några år senare också "Föreningen Pietas". Även hennes stora bok "Medeltida vävnader och broderier i Sverige" tillsammans med Andreas Lindblom från 1928-1929, var banbrytande när det gällde forskningen kring dessa objekt. I boken finns för övrigt ett exemplar från samlingen i S:t Petri kyrka avbildad med broderi i flerfärgat silke, vilken ursprungligen dekorerat ett kors på en mässhake (fig 8 & 9). Efter Agnes Brantings död år 1930 tog systerdottern Agnes Geijer över ledarskapet för de kyrkliga ateljéerna och var dessutom under många år den ledande forskaren i ämnet. Bland mycket annat skrev hon den betydelsefulla boken "Ur Textilkonstens Historia" där de italienska och spanska sidentygerna noggrant belyses. En annan bok av vikt för denna artikel är "Textila skatter i Uppsala domkyrka", i vilken domkyrkans rika textilkammare beskrives med material från 1200-1900-talen. Häribland den kända ärkebiskops kåpan från Lyon, som funnits i Uppsala sedan år 1274 . Omskriven långt tidigare av Agnes Branting, samt även internationellt i Burlington Magazine genom A. C Christie 1924. Under de senaste decennierna har Inger Estham varit den ledande inom textilforskningen och publicerat flera böcker i ämnet. Förutom att Estham gjort betydande insatser för S:t Petri kyrkas samling, har också Vadstena klosterkyrka många betydande föremål från denna period, som hon analyserat. Likaså har Domkyrkomuseet i Lund en förnämlig kollektion av textilier som bär prägel av hennes kunskaper.

Malmös medeltida textilsamlingar

S:t Petri kyrkas medeltida textilförråd är inte beskrivet tidigare, men är däremot mycket noggrant konserverat och analyserat genom Riksantikvarieämbetets försorg mellan åren 1979-1982. Inger Estham ledde arbetet med forskning och konservering kring de ömtåliga tygerna tillsammans med konservator Margit Wikland. De 24 textilierna och fragmenten förvaras sedan 1982 i sakristian i ändamålsenliga förvaringslådor. Samtliga föremål ligger plant, med beskrivande historiska texter kring vävnader och broderier. Före konserveringen var å andra sidan textilierna placerade fullt exponerade för dagsljus, och var därför i dålig kondition. Men för att berätta historien från början, så fördes det påträffade antependiet år 1904 till Malmö Museer, där de tretton fragmenten plockades isär och till vissa delar syddes ihop på annat vis. Kombinationen av föremålens sammansättning ändrades på nytt år 1919 när alla fragmenten kom till Pietas för konservering. Var och hur fragmenten förvarades i kyrkan efter de räddande åtgärderna 1919, är inte känt. 1941 gjordes däremot två andra värdefulla fynd i ett skåp från 1600-talet - en vackert broderad kalkduk i rött, grönt och guld på fint linne från 1500-talet och en

altarduk med broderade blomsterrankor från 1600-talet.

År 1939 erhöll Malmö museer en värdefull donation av ett 1400-tals broderi i silke och guldtråd, som en gång tillhört en mässhake. Detta är ett av de sju föremål av medeltida kyrklig karaktär, som finns i samlingarna. Flertalet av dessa tillfördes museet under 1920- och 1930-talen. Föremålen visades senast 1994 i utställningen "Mässhake - korkåpa - dalmatika" och är sedan dess förvarade i magasin.

Fig 2. Bild ur "Missale Lundense" daterad 1514 visande några av de liturgiska textilierna i bruk. Celebrantens utsmyckade mässhake har sannolikt ett broderat kors på ett mönstervävt sidentyg. Den långa vita mässkjortan - alban - bärs under mässhaken. Medan altaret prydes med ett mönstrat altarbrun, som avslutas med en dekorativ frans.

Medeltida liv i Malmö

Handeln med Hansan och det rika sillfisket i Öresund gjorde att Malmö fick ett uppsving kring år 1300 med köpmän och fiskare, som byggde nya bostäder. Den ökande befolkningen bosatte sig framför allt kring nuvande Väster- och Östergatornas centrala delar och behovet av en ny kyrka blev aktuell. På grund av de många influenserna från kontinenten byggdes därför en kyrka i fransk höggotisk katedralstil och kallades S:t Petri kyrka. Dess exteriör måste ha gjort ett djupt intryck på dåtidens Malmöbor med sitt höga torn och sin imponerande byggnadskonstruktion i tegel. Det finns idag inga andra byggnader bevarade i Malmö av samma ålder som kyrkan. Man bodde i allmänhet i anspråkslösa korsvirkeshus eller de mer välsituerade i stenhus. Vilka sängdynor och kläder som fanns i dessa hem ska inte närmare analyseras här, utan bara kort beskrivas för att belysa den enorma skillnad som fanns mellan de enkla egna textilierna och kyr-

kans praktfulla dräkter. Linodlingen kring Malmö var begränsad före 1400-talets slut och endast en linvävare är känd i staden från denna period, nämligen på *"en gord, som ligger i Malmöghe, som Welem Waevare nw j boor"*. Vilket innebar att linodling och linnevävning blev betydande först efter reformationen. Därför räknades linneprodukter av alla slag som lyxvaror under medeltiden, och användes knappast av gemene man. Istället var flertalet människor klädda i hemtillverkat vadmalstyg, av den typ som den kände Bockstensmannen från 1360-talet var klädd i, när han hittades i en mosse i norra Halland. Liksom i den mån sängkläder fanns, var även dessa vävda i vadmal. Ett alternativ för de välbeställda var det importerade klädet, ett mjukare och följsammare tyg, som kunde inhandlas i Malmös klädesbodar. Detta omtalas redan i Valdemar Atterdags privilegiebrev från den 23 december 1360 samt även genom Erik av Pommerns privilegier den 5 maj 1415 där klädeshandeln beskrives.

När Malmöborna lämnade sina spartanska, mörka och fuktiga korsvirkeshus för att besöka S:t Petri kyrka - kan man föreställa sig att det varit en "gudomlig upplevelse". Med den ofattbara takhöjden, den treskeppiga basilikan och de stora glasfönsterna. Intrycket förstärktes under gudstjänsten eftersom all mässa och sång hölls på latin, ett språk som få förstod. Blickarna riktades mot kalkmålningar på väggar och valv med budskap från den bibliska historien - i ett annars bildlöst liv var kyrkan den enda plats där målade bilder kunde ses av den tidens människor. Prästens dräkter och altarets textilier förstärkte ytterligare känslan av att man befann sig i en annan värld - det var glänsande purpurröda siden- och sammetstyger, som glittrade av broderier i guldtråd och färgsprakande silke. De mest iögonfallande var prästens mässhake, biskopens korkåpa, altarets antependium och kalkens kalkkläde. Något av kyrkans "paramenta" som dåtidens Malmöbor kunde beundra under gudstjänsten - kan vi idag studera som museala föremål, somliga i gott skick andra i fragmentariska bitar 500-600 år senare.

Malmös medeltida textilskatter

Trots att S:t Petri kyrkas textilbestånd från medeltiden till stor del består av fragmentariska bitar, är det väl känt vad flertalet av broderierna och tygstyckena en gång användes till. Detta tack vare Riksantikvarieämbetets forskningar kring textilierna, som visar att föremålen en gång prytt kyrkan i form av nio mässhakar, tre korkåpor, en dalmatika, ett altarbrun och en profan rock. De mer tveksamma exemplaren kan möjligtvis härledas till ett klädesplagg, en linneskjorta, två fransar som tillhört altartextilier samt två broderifragment - kanske en gång dekorationer på mässhakar. Att alla sju textilierna ur Malmö Museers samling är mässhakar eller fragment därav är förstås inget som det kan dras några slutsatser av för Malmös medeltida kyrkliga traditioner, eftersom föremålen först kommit hit under 1900-talet. Men i alla händelser är det lätt att konstatera att mässhakarna intar en dominerande roll i skrudbeståndet, både när det gäller S:t Petri kyrka (50-60 %) och vad som kommit till staden senare (100 %). Detta är också fallet i många andra större kyrkor, exempelvis beskriver Agnes Geijer att Mariakyrkan i Danzig enligt ett inventarium år 1552 ägde 342 textilier, varav 229 (67 %) var mässhakar. Förklaringen till att bevarade mässhakar och fragment av dessa är så dominerande, tyder på att detta plagg användes betydligt oftare än korkåpor och dalmatikor. Eftersom mässhaken (casula) var i så flitigt bruk, var det extra viktigt att dessa tyger var av god kvalitetet ur slitningssynpunkt. Dessutom var det av största vikt att utsmycka detta plagg med exklusiva broderier, eftersom detta var kyrkans främsta ansikte mot församlingen.

Dalmatikan var till skillnad från den ärmlösa mässhaken ett plagg med kort ärm, som främst bars av diakonen när han under mässan assisterade prästen. Korkåpan som däremot idag främst används av biskopar, var under högmedeltiden ett allmänt prästerligt plagg, medan mässhaken då räknades som kyrkans förnämsta klädesplagg. Korkåpan har formen av en mantel, öppen framtill och med kapuschong. Inger Estham beskriver denna som - *under 1100-talet fick kapuschongen sköldform, som under senmedeltiden utvecklades till en stor praktfullt broderad ryggsköld* - denna typ av broderad ryggsköld finns bevarad vid en fragmentarisk korkåpa (fig 21).

Till mässkläderna hörde också ett flertal andra plagg och detaljer som inte finns kvar, men det får förmodas att det bevarade fragmentet av linnelärft (fig 31) en gång tillhört en mässkjorta eller ett huvudlin. Linneutstyrsel måste för övrigt ha varit en viktig och stor textilgrupp bland mässkläderna, eftersom de fort blev smutsiga och därför krävdes flera ombytesplagg. Dessa har däremot så gott som aldrig bevarats i sin helhet. Utan kläder i finaste linne slets upp, återbrukades som lump eller trasor samt byttes ut efter hand som det fanns behov av nya. Medeltida linneplagg är därför vanligtvis fragmentariska som detta exemplar.

Altaret var ursprungligen osmyckat, men efterhand utvecklades en mängd traditioner med textilier av olika kvaliteter och material som; altardukar, antependier, altarkläde, altarbrun och altardynor. I S:t Petri finns endast ett fragment av ett altarbrun i sammet (fig 12) bevarat samt även två fransar (fig 25 & 26), som sannolikt kan ha prytt altartextilier under medeltiden. Altarbrunets funktion var att pryda altarets överkant i form av en bred bård, gärna dekorerad med fransar och broderier utförda på siden- eller sammetstyger. Av kalkens linnetextilier finns däremot ingenting bevarat av medeltida slag, utan de två vackert broderade kalkdukarna tillhör perioden efter reformationen.

S:t Petri kyrkas och Malmö museers medeltida liturgiska textilier

Det förefaller framför allt att ha varit under senmedeltiden (1470-1525) som kyrkorna investerade i ovanligt många dyrbara textilier. Det var även viktigt att tygerna höll en god kvalitet ur materialsynpunkt, eftersom textilierna skulle tåla att användas ofta och dessutom under mycket långa tidsperioder. Detta innebar att de medeltida kyrkorna köpte tyger från Italien, Spanien m fl länder, som tillverkade sidenbrokader, utan att dessa för den skull enbart var avsedda för liturgiskt bruk. Tygerna fick vanligtvis sin kyrkliga prägel först när de kom till köparen. Då sammanfogade städernas eller klostrens skräddare praktstofferna med de inhemskt tillverkade eller importerade broderierna, som utförts av professionella pärlstickare.

Broderier i silke och guld

Den typ av broderi som förekommer rikligast i samlingarna är det heltäckande figurframställande broderiet i lägg- och schattersöm. Här avbildas vanligtvis Maria med Jesusbarnet, Apostlarna, helgon eller andra betydande kristna personligheter. Många av dessa framställningar har ursprungligen tillhört korset på mässhaken, men medan själva klädnaden slitits upp har korset eller delar av detta bevarats. Så är fallet med en långsmal bård från Malmö Museer som föreställer Maria med Jesusbarnet, ett helgon och en påve. Broderiet härstammar från 1400-talets slut och antas vara tillverkat i Flandern. Även två mindre fragment från samma period i liknande stil, men i sämre skick, finns i museets ägo sedan 1924 då de donerades av Madame Maui´s från Paris. Även S:t Petri kyrka har ett arbete med flandriskt ursprung från omkring år 1500. Ett delvis bevarat gaffelkors från en mässhake med figurbroderi i flerfärgat silke och guldtråd föreställande skyddshelgonet Brigida med en ko, som var hennes attribut och aposteln Johannes (fig 8 & 9). Till några fragment i kyrkans samling finns däremot inte någon exakt känne-

dom om var de har tillverkats, bland annat vid ett broderi i silke och metalltråd som kan ha prytt en dalmatika (fig 11). Dalmatikan var ett överplagg precis som tunikan, och finns i Sverige endast bevarad i orört skick från medeltiden i två exemplar tillhörande Linköpings domkyrka. Följande sömnad föreställer troligtvis S:t Antonius (fig 10) och är sedan konserveringen, precis som flera andra fragment, monterad på linne för att bättre kunna bevaras vid hantering så att de sköra trådarna inte behöver vidröras. Apostlarna Paulus och Petrus pryder nästa sydda arbete, som en gång utgjort tvärarmar på en mässhake från omkring år 1500 (Fig 12). Men broderiet har under tidernas gång återanvänts, sannolikt under 1600-talet eftersom resten av sömnaden nu är en del av en altarbrun på brunröd sammet. Sammet var populärt under 1600-talet, samtidigt som altarbrun under denna tid brukade vara fastsydda som en bård längs överkanten på ett antipendium. Kyrkan äger också ett broderi i silke-, guld- och silvertråd från 1400-talets slut, föreställande en riddare (fig 13). Från samma tidsperiod är en del av ett bevarat mässhakekors broderat i läggsöm med membranguld (Fig 14 a-c), namnet *Heinrich Dringenberg* kan läsas i gotisk skrift samt även dennes vapen - tre gyllene rosor på röd grund. Vem denne man var är okänt, men utan tvekan klingar namnet tyskt - vilket är högst troligt eftersom Malmö under medeltiden var en stad med många tyska borgare.

Flertalet av de heltäckande broderierna syddes på fin linnelärft, så också ett mässhakekors från 1500-talets början (Fig 15) föreställande Maria, Johannes och S:t Laurentius. Att korsets tvärarmar saknas på broderierna, som en gång prytt mässhakar är ganska vanligt, medan själva korsstammen finns kvar - som på ett fragment i flerfärgat silke och mörknad metalltråd (Fig 16). Här avbildas Maria med barnet i centrum, över henne svävar en ängel och under ses två kvinnliga helgon - Ursula med en pil som attribut och Apollonia med en tång. Ett mässhakekors från 1500-talets början är däremot intakt (Fig 17), här syns åter igen Maria med barnet, denna gång omgiven av fem kvinnliga helgon. Dessa föreställer överst Margaretha med en drake, t.h. Barbara med kalk och hostia, t. v. Katarina med svärd och hjul samt nedanför syns t.h. Apollonia med tång och t.v. Agata med ljus och bok. Till skillnad från mässhaken var korkåpan öppen framtill och hade därmed mer formen av en mantel. Detta fragment i två delar, som har formen av breda bårder har under senmedeltiden dekorerat en korkåpa (Fig 18 & 19 a-d) med många berättande figurer placerade under baldakiner. De föreställer uppifrån t.v. Laurentius, t.h. troligen Leonardus med ett halster och fotbojor som attribut, i mellersta fältet t. v. påven Gregorius den store, bilden t.h. om saknas och likaså nederst t.h. samt t.v. Lucia med dolk genom halsen - de medeltida avbildningarna i såväl textil- som målarkonst var många gånger blodiga och dramatiska. Nästföljande rest av ett broderi är svårt skadat (Fig 20), men också detta har en gång tillhört en korkåpa från 1500-talets början. Den sista vävnaden i samlingen, som har heltäckande broderi i silke med inslag av guldtråd är

ett korkåpsbräm i två delar med tillhörande ryggsköld (Fig 21 & 22) från omkring år 1500. Brämet avbildar sex apostlar under baldakiner, tre av dem saknar ansikte medan de övriga föreställer Petrus, Paulus och Andreas. En Pietá-grupp dekorerar den broderade ryggskölden, som även har applikationer i siden och guldvävda band, målade detaljer samt en avslutande frans i rött, vitt och grönt silkegarn. Silke och guld var genomgående de dominerande materialen i dessa professionellt utförda broderier från senmedeltiden.

Applikation på medeltiden

På de fem broderierna kan ses att applikationen har utnyttjats på olika sätt för att uppnå varierande effekter. Vid Pietás gruppen (Fig 21) utgör sidenlapparna den sörjande moderns och Kristus kläder och kroppar med broderade sömmar, en motpol till den reliefmönstrade bakgrunden i läggsöm. Ett fragment daterat till ca. år 1500 har tillhört ett mässhakekors med krucifix. (Fig 23 a-b) Här är bottnen i flerfärgat silke och metalltråd i reliefbroderi, däremot är Kristus på korset applicerad i vit sidenatlas, så att figuren har fått en upphöjd reliefverkan. Applikationsbroderiet var en tämligen vanlig konstart bland pärlstickarna, som utförde mycket effektfulla motiv i denna teknik, karaktiserade av att sidentyger utklippta i olika mönsterformer fästes på ett ljusare eller mörkare bottentyg. Till skillnad från det omtalade krucifixet med upphöjd yta och stoppning inunder för att erhålla reliefverkan i kroppen, var flertalet applikationer släta utan utfyllande material mellan tyglagren. Så är fallet vid tre välbevarade mässhakar från 1500-talets början i Malmö Museers samlingar, där denna typ av broderi kan studeras. Den mest konstfulla (Fig 24 a) av de tre har rött sidentyg som grund med komplicerade blad- och blomsterornament i applikation i gult, gulvitt och grönt siden samt röd sammet. Dessutom är de gulvita mönsterna kantade med gula sidenremsor och översydda med rött silke. De övriga tygerna är kantade med smala silkessnoddar i olika färger - ett mästerstycke utfört av en pärlstickare, möjligtvis i Italien. Den andra mässhaken, som inte ligger långt efter i konstfullhet (Fig 24 b) har sitt ursprung i Spanien, vilket är känt genom att den kom i museets ägo 1929, inköpt genom Abelardo Linares från Madrid. Den är sydd på vitt siden med mönstring i knutsöm och läggsöm som dekoreras av bruna linnesnoddar. En bred mittbård bryter av sidostyckena med ett ornamentalt blomtermotiv i applikationsbroderi. Denna bård är sydd på gult halvsiden med applikationer i röd sammet och vitt siden samt läggsöm av blått silke och vitt lingarn. Den tredje mässhaken (Fig 24 c) är sydd på röd sidendamast med lodrät bred broderad mittbård som är kantad med vävda guldband, samt ett bottenbroderi i läggsöm och applicerade blommor av svart siden. Mässhakens exklusiva intryck förstärks ytterligare genom silke- och guldbroderade

medaljonger, tre på ryggstycket och en på framsidan. Dräkten avslutas med en frans i gult och rött silke.

Sidenbrokader och brickvävda band

Att avsluta en vävnad med en frans i dekorationssyfte är populärt än idag och kan följas tillbaka genom 1700- och 1800-talens allmogetextilier, renässansen, medeltiden, vikingatid och folkvandringstid. Även om fransen ofta är en detalj som har slitits upp har den i fynd från danska mossar kunnat spåras tillbaka till 500-talet e. Kr. i kombination med brickvävda band. En liknande frans av medeltida ursprung finns bevarad i S:t Petri (Fig 25) som ett brickvävt kantband i silke randat i rött, vitt, grönt och gult. Under medeltiden var det även vanligt att slå en frans över en kavel, som är fallet vid en röd silkefrans (Fig 26), vilken ursprungligen varit monterad på en altartextil eller på ett plagg. En slagen frans av denna typ i grönt silke, finns också på en "dekor till mässdräkt". Fransen är monterad runt en brokadbård med rosenmotiv och mittstycket avbildar "bebådelsen"på röd atlas botten i siden med mönsterinslag i gult, grönt och lila silke samt guldtråd. Sidentyget är tillverkat under 1400-talet, sannolikt i Florens, och inköpt för museets räkning av R. Ferruzzi, Venedig år 1967. En brokadvävd textil (Fig 24 d) som kom i museets ägo betydligt tidigare är en mässhake i skimrande siden. Även denna med italienskt ursprung, och troligtvis från senrenässansen. Mässhaken är sammansydd av småmönstrade tyger, till både korsform och bakgrund, kantade med vävda guldband. S:t Petri kyrka har också brokader från denna period med italienskt ursprung. Först det så vanliga granatäpplemönstrade tyget som återfinns på en guldmönstrad brokad mot röd grund (Fig 27 a), fragmentet har troligen tillhört en korkåpa eller mässhake. En annan textil spillra med samma mönster (Fig 27 b) är vävt i silkessammet. Ytterligare fyra små fragment (Fig 28) i guldbrokad är bevarade, som troligen är kilar från ett klädesplagg. I samlingen återfinns även ett parti från rygg- och framsida på en mässhake med parställda lejon och fåglar, i nu mörknat membranguld mot en ursprungligen röd botten. Den sista av sidenbrokaderna utgörs av ett ytterst intressant fragment i violett sammetsbrokad med mönster av granatäpplen som en gång tillhört en profan rock (Fig 29 a-b). Att profana kläder från medeltiden är bevarade är betydligt mer sällsynt än att finna liturgiska, vilket kommer att beskrivas närmare här nedan.

Import av exklusiva tyger

Ett porträtt med Erik av Pommern, målat kring 1420-1440, visar tydligt att kläderna under 1400-talet hos de mest välbeställda var av samma exklusiva slag som kyrkans

dräkter. Hans rock var sydd av italienskt sidendamast med lilje- och blomstermotiv och desssutom pryddes den uppvikta kragen av en broderad kantbård med liljor. Att han inte var ensam om att vara klädd på detta sätt förstås genom ett privilegium utfärdat av honom själv från den 20 maj 1429 då han, som bl a kan tolkas i textil riktning; *förlänar Malmö stads borgmästare att bära gull och förgylt.* Kanske har den granatäpplemönstrade profana rocken (Fig 29 a-b) från S:t Petri haft ett liknande snitt omkring år 1500 när den användes. En analys som genomförts av Margaretha Nockert över rockens trettio fragmentariska delar, pekar delvis i en annan riktning. Hon menar istället att rocken endast haft hål där ärmarna stuckits ut, och dessutom en längd av åtminstone 143 cm och en vidd av 300 cm. Ett imponerande plagg i ett importerat tyg, som måste ha haft en betydelsefull bärare! Hur denna rock eller hur de andra textilierna en gång kommit i kyrkans ägo är omöjligt att säga med säkerhet, eftersom det inte finns några originalhandligar kvar i kyrkans arkiv, som rör förhållanden före reformationen. Möjligheterna att få fram fakta kring textilierna är ändå många, eftersom det gjorts och görs omfattande studier kring sidenvävnadernas historia. Samtidigt som kännedomen om Hansans omfattande verksamheter i Malmö kan tillfoga viktiga pusselbitar kring denna handel. Parallellt med att dåtidens porträttkonst är den viktigaste källan för insikt i överklassens klädedräkt under medeltiden. Här ses ofta, precis som i målningen med Erik av Pommern, klädedräktens snitt, tyger och broderier i detalj. Till skillnad från kyrkan där textilierna användes i århundraden, så följde medeltidens välmående skara förstås modets svängningar. Växlingarna i modet

Fig 3. En kungs klädedräkt på spelkort från 1500-talets slut. Han bär en dyrbar mantel i rödaste rött, och klädnaden där under kan möjligtvis avbilda ett palmettmönstrat sidentyg! Spelkortet finns i Domkyrkomuseet i Lund. Foto Hallberg/IK Foundation & Company.

gick efter dagens sätt att se ytterst långsamt, men under en 50 eller 100 års period kan tydliga skiftningar ses och nya tyger kom i ropet. Därför är det ytterst ovanligt att medeltida profana dräkter har bevarats till vår tid, eftersom flertalet av dem var uppslitna eller kasserade redan vid tiden för reformationen.

Sidenvägen och Italien i handeln med tyger

De exklusiva sidentygerna med granatäpplen, lejon, motställda fåglar och liljor importerades under senmedeltiden till Norden i stora mängder framför allt från Italien, men också andra medelhavsländer eller Orienten kan ha varit leverantörer. Redan långt tidigare har dyrbara tyger varit begärliga som importvaror, via "Sidenvägen" från Kina till Västerlandet. De var viktmässigt lätta att transportera och samtidigt inte särskilt ömtåliga, samt det mest betydelsefulla, handelsmännen kunde få stora förtjänster på sina resor med lyxartiklar som dessa. Detta var fortfarande en realitet under medeltiden och Agnes Geijer menar att de viktigaste handelstäderna för sidentyger i Italien var Venedig, Lucca, Florens, Milano, Genua m fl. städer i norra delarna av landet. Handeln var betydelsefull under hela tidsepoken och ända fram på 1600-talet, men hade sin största blomstring under 1400-talets andra hälft och 1500-talets början. Dessa städer skeppade ut sina varor via representanter i Hansastäderna och framför allt den flandriska staden Brygge, som var en centralort för denna handel. Här ifrån fraktades sedan en del av de italienska tygerna vidare sjövägen till Skandinavien där efterfrågan var stor. Malmö var en av hamnarna, som dessa båtar regelbundet besökte!

Malmö och Hansan

Köpmän, borgare och fiskare trängdes på höstmarknaden i Malmö under 1400-talet för att köpa och sälja bland stadens många tillresta besökare och Malmöborna själva. Detta hade varit en realitet sedan 1360 när Valdemar Atterdag utfärdade ett priveligium att höstmarknaden fick pågå mellan den 15 augusti och den 29 september. Även om sillfisket var den mest betydande näringen så innebar ändå höstmarknaden att alla typer av varor erbjöds - från kreatur till textilier. I västra och norra Europa hade medeltiden kännetecknats av en ständigt ökande handelsexpansion och 1358 ingick så de tyska handelstäderna i ett stadsförbund, som kallades Hansan och blev under lång tid dominerande i Östersjöområdet. För Malmös del var det i första hand staden Lybeck, som blev den viktigaste handelspartnern både för export och import. År 1399 infördes exempelvis *lärft, andra textilier, humle, hampa* och *öl* till Malmö. Medan exporten förutom sill bestod av bl a *alun, hudar och hästar* samt även *varor från Flandern*, som skulle vidare

till Lybeck. I detta material över import och export kan framför allt tre intressanta händelser iaktagas. För det första importen av lärft, eftersom den finare linnevävningen var så gott som obefintlig i Malmö vid denna tid. Detta innebar att exempelvis S:t Petri kyrka behövde importera linnelärften, som skulle användas till mässkjortor och andra plagg för de liturgiska behoven. Vidare benämningen "andra textilier" som förutom kläde, med säkerhet även innebar tyger av det mer exklusiva slaget som sidenvävnader eftersom vardagstextilierna inte importerades. Slutligen beskrivningen *från Flandern.* Landet var bl a känt för sina skickliga pärlstickare och flera av de figurbroderade mässhakekorsen kan med stor sannolikhet härstamma från detta område - samtidigt som de italienska sidenvävnaderna även importerades via Brygge. All denna handel mellan Hansastäderna och Skånemarknaden genomfördes med små eller mycket små farkoster, som ankrade en bit ut i sundet och varorna inskeppades på pråmar. Exakt hur handeln mellan köpmän och kyrka såg ut vid inhandlandet av textilier går inte att utröna idag, eftersom alla typer av dokument saknas. Kanske försigick handeln brevledes mellan kyrka och sidenväverierna i Italien, via prover på tyger som gick att beställa. Eller så var inköpen mer direkta mellan köpmän och kyrka när varorna väl kommit till Danmark. I alla händelser var handeln i staden omgärdad med en mängd regler och restriktioner som var viktiga att följa. Ett tänkbart förlopp för ett inköp av sidenvävnader i Malmö kunde gestaltas så här.

"Det är hösten år 1470 och en kogg från Lybeck har ankrat utan för Malmö hamn, pråmarna skickades ut och köpmännen samlades i hamnen. Kyrkans män visste att på denna båt skulle det finnas sidentyger från Venedig av den typ som behövdes för det nya antependiet och mässhaken som man planerade att sy. De hade anlitat en pålitlig köpman som för deras räkning skulle inhandla det allra bästa som fanns att få. Varorna som efter några timmar lastades upp på stranden omringades snart av köpmän och borgare - köpslåendet kunde börja. Här såldes öl, humle, hampa och ett stort parti textilier. Köpmannen synade tygerna noga tillsammans med en av kyrkans män som var med - enligt lag måste man ha ett vittne med sig vid varje köp. En packe glänsande sidentyg med granatäpplemönster i guld och rött såg intressant ut. Köpmännen började dividera om priset och kom slutligen överrens - dyrt blev det, men kyrkans man var nöjd med köpet. Nu skulle kyrkan få ny mässhake och antipendium, nästa moment var att hålla utkik bland kommande laster från kontinenten efter ett broderi utfört av en pärlstickare, som kunde passa ihop till det vackra tyget. Därefter var det dags att anlita en av stadens skräddare till att förfärdiga mässhaken och antependiet - förhoppningsvis skulle det hela vara klart om ett år." Kanske kunde det gå till så här när en katolsk kyrka i de gamla dansklandskapen skulle införskaffa de dyrbara praktstofferna!

Italienska mässhakar kom till Malmö på 1920-talet

Till skillnad från kyrkans textilier, som funnits i dess ägo sedan medeltiden, så har museernas samlingar främst tillkommit under 1900-talet. Det kan därför framför allt ses mönstermässiga skillnader i broderierna eftersom dessa blivit utförda i olika länder. Det visar sig tydligast på tre mässhakar från Spanien (24 a) och Italien (24 b, c) med applikationsbroderi från 1500-talet. Här är sidentygerna applicerade på bottentyget på ett sätt som inte verkar ha varit vanligt i de nordiska eller flamländska pärlstickarateljéerna. Både när det gäller tekniken att utföra applikationen och i kombinationen med andra broderier. I Norden användes istället en intarsiateknik som innebar att motiv skars ut på två olikfärgade tyg av rektangulär form, och dessa bytte sedan plats samt sammansyddes med smala remsor av förgyllt läder. Resultatet blev ett stiliserat mönster med en klart orientalisk prägel, vilket de italienska och spanska pärlstickarateljéerna inte har anammat. Här är stilen istället sirlig med blad och blommor i upprepningsmönster. Däremot har både Malmö museer (9029, 9030 och 29 869) och S:tPetri kyrka (3:5, 4:1 och 4:3) figurbroderade broderier, som sannolikt är tillverkade i flandriska pärlstickarateljéer under medeltiden. Skillnaden är bara att kyrkan inköpte sina broderier på 1400-talet för att pryda mässhakar, medan museets flandriska arbeten kommit till Malmö via omvägar under 1920- och 1930-talen.

Mönstrens spännande utveckling

Mönster med granatäpplen, motställda fåglar, liljor och lejon har en lång historia både geografiskt och tidsmässigt. Det är framför allt dessa fyra former som dominerar på de bevarade liturgiska sidentygerna i samlingarna i Malmö. Därför först en kort historik var dessa motiv har använts innan de fick en blomstring inom medeltidens sidenväveri - främst i Italien, men också i Spanien.

På ett italienskt sidentyg (Fig 30 a-b) återfinns lejonet, ett motiv som hade varit populärt mer än 1000 år tidigare i Medelhavsområdet. Lejonet avbildades då på egyptiska klädedräkter från ca 300 e kr, dessa tyger i lin och ull kallas omväxlande egyptiska, koptiska eller senantika och har kunnat bevaras i gott skick tack vare ökensandens konserverande effekter. Några århundraden senare, under 500-600-talen, hade lejonmotivet fått ett starkt fäste i den sassanidiska (Persiska) kulturen. Dessa textilier vävdes i helsiden med lejonet inom en cirkelrund medaljong. Motivet fortsatte att utvecklas i det Bysantinska riket på dyrbara sidenvävnader, och under 800-900-talen har lejonet nått sin höjdpunkt här. I Spanien finns sidenvävnader med lejon bevarade från 1000-talet, men tappade snart sin popularitet till förmån för mer abstrakta motiv. Medan de mot-

Fig 4. Motställda fåglar ses här på en mosaik daterad till 100 e. Kr, från Isola Sacra i Italien.

ställda lejonen uppträder under 1100-talet på den italienska halvön i mosaiker, målningar och tyger - och behåller här sin popularitet in på 1500-talet.

Från samma sidentyg (Fig 30 a-b) finns även en mönsterform med ännu äldre anor, nämligen de motställda fåglarna. Förebilden har kunnat spåras ända tillbaka till kinesiska sidenvävnader tillverkade ca 100 f. kr. Motivet tros ha nått romarriket via Sidenvägen vid denna tid, eller något senare, eftersom motställda fåglar dyker upp på många platser inom riket under 100-300-talen e. Kr. Dessa kan bl a ses vid på en målning i Callistos katakomb i Rom och på en mosaik från Isola Sacra. Fåglarna hade alltså redan långt före medeltiden en vid spridning i området, som senare kom att bli Italien, och från 1100-1500-talet nådde fåglarna en stor popularitet på tyger - oftast i kombination med lejon, träd eller sicksack dekorationer. Även i Spanien återfinns de motställda fåglarna på sidenvävnader från 1000-1200-talen, framför allt på de spansk-moriska tygerna med islamska drag.

Fig 5. Golvplatta från 1200-talet hittad vid Herrevadskloster, med franska liljor som motiv.
Foto Hallberg/IK Foundation & Company

På två mässhakar från 1500-talet i Malmö Museer

finns vävda (Fig 24 d) och applicerade (Fig 24 b) liljor som dekoration. Liljan var ett av medeltidens populäraste motiv inom kyrklig konst, som ursprungligen var en symbol för treenigheten inom kristendomen. Förebilden anses härstamma från Frankrike - därav benämningen "den franska liljan". Det finns tydliga tecken på att mönstringen spreds både söder- och norrut under medeltiden för att senare utvecklas på de olika platserna. Spanien och Italien var två områden där detta motiv fick ett fäste, liksom i Skåne där liljan funnits på golvplattor och kalkmålningar sedan 1200-talet.

Slutligen granatäpplet, eller palmetten som den också kallas. Var det allra vanligaste motivet på de italienska sidenvävnaderna under ungrenässansen, som finns bevarat vid fyra textilfragment. (Fig 27 a-b, 28 & 29 a-b, 30 a-b). Agnes Geijer menar att mönsterformen ursprungligen härstammade från en lotusblomma i profil på mycket gamla kinesiska sidentyger. Men palmetten uppträdde även tidsmässigt parallellt i Medelhavsområdet redan på 400-talet f. Kr hos etruskerna och grekerna uthuggna i sten. Mönsterformen levde kvar och fick en ny blomstringsperiod under medeltid och renässans på den italienska halvön. Från 1100-talet är mosaiker dekorerade med palmetter, medan bevarade textilier med detta motiv i huvudsak framställdes under 1200-1500-talen på dyrbara praktstoffer till de högre ståndens klädedräkter och kyrkans skrudar.

Sidenindustrin i Italien

Även om det är klarlagt att sidenvävnaderna i Malmösamlingarna härstammar från i huvudsak Italien, är det inte korrekt att enbart benämna tygerna som italienska. Eftersom här fanns en hård konkurrens mellan olika vävcentra i landet, främst i Lucca, Venedig, Genua och Florens. Flera av städerna lyckades utveckla lokala stilar i mönster och kvaliteter, men dessa avslöjades vanligtvis ganska fort och de nyvunna yrkeshemligheterna spreds till de övriga städerna. Agnes Geijer menar att samtidigt som väverierna var måna om sina egna specialiteter, var de samtidigt ytterst angelägna att ta del av andra väveriers metoder. Detta medverkade till att textilverkstädernas sidenvävnader blev varandra allt mer lika efterhand som tiden gick, och under 1400-talet blev det i det närmaste omöjligt att skilja dem åt både mönster- och kvalitetsmässigt. Det gjordes emellertid mindre lyckade försök genom olika förbud under 1400-talet för att förhindra att de lokala kunskaperna inom sidenindustrin skulle spridas. Som att den 11 juli 1440 blev det förbjudet att flytta vävstolar eller andra typer av vävredskap från Genua. Samtidigt som det fanns påbud i olika städer att vävarna inte fick flytta och verka som sidenvävare på andra platser än där de var upplärda. Detta förbud fick dock begränsad effekt, genom att bl a vävare från Genua startade egna sidenverkstäder i Milano och Ferrara samt att venetianska vävare flyttade utomlands.

Somliga väverier var små familjeföretag, andra var omfattande verkstäder, men sammanslaget var sidentillverkningen en storindustri och en betydelsefull faktor för den italienska exporten. Det var inte enbart kyrkorna som inhandlade praktstoffer utan i lika hög grad kungahus och adel till klädedräkter. Efter bevarade konton och inventarieförteckningar mellan 1325-1462 kan exempelvis utläsas att det engelska kungahuset inhandlade många av sina sidenvävnader från italienska väverier. Staden Brygge utgjorde mellanhanden, precis som ofta var fallet med de inköp som Malmköpmännen gjorde. Kvaliteerna beskrevs som *Pann'ad auru'diaspyn, panni luccani, veluett, camac, tartar, samitell* m fl - detta är bara några benämningar av många vilka förekom som kvalitet-, härkomst- och teknikbestämningar i de italienska väverierna. Den engelske forskaren Donald King har specialiserat sig på detta ämne och särskilt då Lucca där sidenväveriet länge var ledande. Staden Lucca's blomstring skedde på 1200-talet, men vävningen hade troligen startat före år 1000 och den var fortfarande berömd för sina egenskaper in på 1400-talet. Under stadens högkonjunktur vävdes framför allt en mängd djurfigurer i form av fåglar, lejon, gripar, hjortar och örnar - i en eller två färger och gärna med inslag av guld. Vävtekniken kallades "diasper" och vävdes i Lucca av familjer som Buonvisi, Cenami, Fatinelli, Guidiccioni, Guinigi, Sercambi, Spada och Trenta. Det var dessa vävarsläkter som i första hand tros ha utgjort grunden till att sidenvävnaderna fördes ut på marknaden och exporterades bl a till länderna kring Östersjön. Deras exklusiva hantverk i siden blev också en inspiration för många andra familjer i Italien att starta en liknande produktion, och dessutom började spanska verkstäder att imitera "vävkonsten från Lucca". Under 1300-talet blev de venetianska sidentygerna alltmer uppskattade och värdiga konkurrenter till mästervävarna i Lucca. Detta århundrade blev inledningen till en mer Orient inspirerad stil, särskilt väl avspeglar sig detta från Venedig på grund av stadens många kontakter med Orienten. Agnes Geijer kallar stilen den "fria" eller "vilda" med hoppande fyrfotadjur, flygande fåglar, kinesiska drakar och böljande blomsterrankor - till skillnad från föregående tidsperiods regelbunda uppbyggnad av motiven. Detta myller av förebilder i en aldrig sinande ström av nya kombinationer varade till en bit in på 1400-talet, då åter igen en stramare mönsterindelning tog vid. Endast ett vävt fragment från Malmösamlingarna kan anses tillhöra denna period fram till 1400-talets början, nämligen den mönstrade brokaden med parställda lejon och fåglar (Fig 30 a-b). Tyget har en stram uppbyggnad och kan därmed inte räknas tillhöra den "fria" stilen, utan har istället motiven sammansatta efter 1200-talets ideal. Detta innebär dock inte att fragmentet är riktigt så gammalt eftersom stilarna i viss mån levde kvar sida vid sida med det nya modet. Inger Estham har bedömt att vävnaden tillverkats omkring år 1400.

Quattrocento - granatäpplet

Till skillnad från 1300-talets myllrande mönsterrikedom var följande århundrade - quattrocento - huvudsakligen dominerat av ett enda motiv, granatäpplet som behöll sin popularitet till ca 1550. Nu var det istället sidendamastens kontraster mellan matt och blank yta samt sammetens klippta lugg i olika höjder som utgjorde effekterna. Till skillnad från föregående period var det alltså ett flertal olika komplicerade vävtekniker som medverkade till att textilierna fick ett djup och den glans som inte hade kunnat uppnås tidigare då "diaspern" framställdes. För att ytterligare framhäva praktstoffernas utseende användes gärna guld- eller silvertråd, vilket är fallet vid två av sidenfragmenten från S:t Petri (Fig 27 a & 28). Den profana rocken (Fig 29 a-b) är däremot utan guldtrådar, men har ett tyg av violett sammetsbrokad med klippt lugg i olika höjder. Att vi idag kan veta så mycket om hur kungar och adel var klädda under 1400-talet i sina granatäpplemönstrade tyger, beror framför allt på de stora renässansmålarnas förtjusning i att avbilda dessa tyger. Praktstofferna målades ofta på ett mycket detaljerat och iögonfallande sätt hos italienska målare som Veneziano och Pisanello, samt även hos de holländska mästarna Jan van Eyck och Memling. Här är det främst klädedräkter som avbildas, men i viss mån också inredningsdetaljer. Alla som hade råd - kyrka, kungar och adel - ville äga dessa dyrbara prakttextilier. Detta medverkade till att sidenindustrin vid 1400-talets slut i norra Italien var ytterst betydelsefull. Exempelvis stod staden Milano på sin höjdpunkt år 1474, då sidenindustrin sysselsatte 15 000 personer av en befolkning på mindre än 100 000. Vad som gjorde att just granatäpplet dominerade mönsterfloran under en så lång period kan ha flera orsaker. Rent historiska aspekter på mönstrets betydelse tar oss till-

Fig 6. Rik man klädd i palmettmönstrad klädedräkt från 1300-talets Italien.

baka till österns religioner där lotusblomman i Kina och "paisley" i Indien är en symbol för odödlighet och fruktbarhet - två egenskaper som alltid har eftersträvats. Fast kanske var främsta anledningen så enkel att granatäpplet var en mycket vacker mönsterform som dessutom framträdde ytterst väl i damast- och sammetsvävningens kontrastverkan.

Även om granatäpplet levde kvar på 1500-talet så började nya mönster att smyga sig in mer och mer i vävverkstädernas produktion. En av stilriktningarna var "strömönstret" som av Agnes Geijer beskrives som *ornamentalt stiliserade blommor på en kort kvist, mer eller mindre sammanträngda, ofta med mycket liten rapport.* En av mässhakarna (Fig 24 d) från Malmö Museer har just denna typ av sammansättning i glänsande sidendamast. Spanjorerna vävde också tyger av detta slag. De hade under tidig medeltid främst fått sina impulser ifrån den islamska mönstertraditionen, men under 1300-1500-talen skedde en betydande förändring. Nu utökades kontakterna med de italienska handelsstäderna och en liknande mönsterflora utvecklades inom det spanska sidenväveriet. Dock kan endast en av Malmös medeltida textilier bevisligen härledas till Spanien (Fig 24 b) här är det inte tal om mönstrat siden, utan istället är större delen av mässhaken dekorerad med broderier. Bakgrundstyget i vitt siden och gult halvsiden är därför av enklare utförande - här är det applikationsbroderiet som står för prakten.

Vad de bibliska motiven berättar

De medeltida sidenvävnaderna var främst ämnade att förgylla de liturgiska cermonierna, medan broderiernas funktion var mer dubbelbottnad. Dekoratationsvärdet var förstås betydelsfullt eftersom pärlstickararbetena var broderade i finaste silke och guld, men bildernas betydelse kan ha varit lika viktig. Här ville kyrkan få fram sitt budskap genom upplysande bilder från den bibliska historien till den stora delen av befolkningen som inte var läskunnig. Precis som att dagens mindre barn, som inte lärt sig läsa kan förstå handlingen i en bok genom berättande bilder, var förhållandet ett liknande i den medeltida kyrkliga konsten för vuxna. Att kunna "läsa" bilder på kalkmålningar och broderier i kyrkan var ett sätt att ta till sig information, som annars var dold för flertalet som inte behärskade latinet. Broderierna från S:t Petri kyrka och Malmö museer visar framför allt motiv som - Bebådelsen, Maria och barnet, Apostlarna, Kristus på korset, Pietas gruppen, påvar och helgon.

Bebådelsen och andra Maria bilder

Maria, Jesu moder var och är en centralgestalt för fromhet, renhet och vördnad i den katolska kyrkan. Hon var därmed också ett ofta förekommande motiv på de broderade

textilierna under medeltiden, samt förekom även på vävda brokader. Här avbildas Marie Bebådelse, ett av de vanligaste motiven inom den västerländska konsten, på ett siden vävt i Florens under 1400-talet. Bebådelsen visar den sittande Maria som får besök av den knäböjande ängeln Gabriel vilken har kommit för att berätta nyheten att hon ska föda Guds son. Denna mässdräkt har sannolikt använts i en norditaliensk kyrka den 25 Mars år efter år (kom i Malmö museers ägo 1967), traditionen kan spåras tillbaka till 600-talets slut för denna högtid i Rom. Även i Norden firades bebådelsefesten detta datum under medeltiden och kallades mer folkligt för *vårfrudagen*. Genom hela epoken var madonnabilder med barnet i famnen ett ständigt återkommande motiv på målningar, träskulpturer och broderade textilier. Från 1400-talets början avbildades hon ofta stående på månskäran med barnet på ena armen, krona på huvudet och solstrålar som gnistrade ut bakom henne, den s.k. apokryfiska Maria. Medan den sörjande Maria vid Jesu korsfästelse tillsammans med Johannes, uppträder i konsten redan under sent 1000-tal i Norden och fortsatte att avbildas under hela medeltiden.

Apostlar och helgon

Apostlarna är vanligtvis lätta att identifiera inom konsten eftersom de utrustades med personliga attribut - som exempelvis nyckel, bok, svärd eller halster. Deras uppgift var att förkunna Jesu budskap till folket, på 30-talet e. Kr. var de tolv stycken som kunde räknas till de närmsta lärjungarna. Martyrerna var de ursprungliga helgonen inom kristendomen, men denna krets utökades efterhand till att även omfatta apostlar, munkar, nunnor, påvar och änglar till sammanlagt över tusen stycken. Detta var människor som på olika sätt hade vigt sitt liv åt Gud, bestämt sig för att hjälpa andra och själv leva under spartanska förhållanden - kort sagt goda föredömen för syndiga medmänniskor. Inom konsten avbildas de alltid med en gloria, och kan likt apostlarna ofta identifieras med hjälp av sina attribut. Dessa figurbroderade bibliska motiv som finns bevarade i Malmösamlingarna utfördes i silke, guld- och silvertråd av skickliga pärlstickare.

Pärlstickarna

De yrkeskunniga pärlstickarna broderade på sammet och siden med silke-, silver-, guldtråd och pärlor. Broderierna utfördes i ateljé av både män och kvinnor - de mest kända verkstäderna i Sverige var Albertus Pictors i Stockholm och Vadstena nunnekloster, medan uppgifter om liknande verksamheter i Danmark är få. Detta gäller också Malmö där inga medeltida pärlstickare är kända, först vid 1500-talets slut fanns en mästare i detta yrke. Det är därför knappast troligt att St:Petri kyrkas medeltida broderier tillverkats i Malmö, utan istället var Flandern ursprungslandet för flera av broderierna (Fig 8 & 9

även Malmö Museer, ej avbildade nummer 29.869, 9020, 9030). Men det ska tilläggas att pärlstickare från Flandern sannolikt även kan ha tillverkat de övriga läggsömsbroderierna eftersom dessa går i samma stil (Fig 10, 11, 12, 13, 14 a-c, 15, 16, 17, 18, 19 a-d, 20, 21 & 22). Föremålen kan hänföras till vad Agnes Branting kallade "Baldakinskolan" eftersom helgon och apostlar vanligtvis är placerade under en baldakin av varierande utseende. Dessutom påpekar hon att denna grupp av verkstäders broderier har bevarats på många håll i Sverige och dessutom tyder mönstrens likriktning på en massproduktion i mer industriell skala.

Av medeltida träsnitt framgår att sömnader av detta slag först prickades upp på tyget så att mönstret blev tydligt för brodösen. Vid själva utförandet var arbetet uppspännt i en träram, som antingen kunde placeras horisontellt eller vertikalt under arbetets gång. Broderierna utfördes på linnelärft och benämndes under medeltiden som "stickade" eller "sömmade", därav pärlstickare - en som broderade med pärlor. Läggsömmen och närbesläktade tekniker som lasursöm, schattersöm, nedragen läggsöm, atlassöm, plattsöm m fl användes. Men den sammanhängande länken var ett heltäckande motiv som Agnes Geijer beskriver som "nålmålning" eller *acu pingere* (att måla med nålen), på latin. Vidare kan också nämnas att i räkenskaper från ateljéer i Florens finns uppräknat beställningar till konstnärer, vilka anlitades för att framställa förlagor i vattenfärger, som senare utgjorde inspiration för de skickliga pärlstickarna. Deras uppgift var då att översätta originalmålningen i broderad form med silke, guldtråd och pärlor. Liknande förhållande kan även varit fallet vid de flandriska verkstäderna, där många av S:t Petri kyrkas utsydda arbeten sannolikt tillkommit.

Applikationsbroderierna (Fig 23 a-b, 21 & 24 a-c) är en annan typ av dekoration på de kyrkliga textilierna, men dessa har en betydligt mer spridd härkomst. Det är här inte heller möjligt att peka på några särskilda pärlstickarverkstäder, kunskapen som finns är enbart att dessa en gång tillverkats i Italien (Fig 24 a & c) och Spanien (Fig 24 b). Mer okänt ursprung har Kristus på korset i applicerad benvit sidenatlas (Fig 23 a-b) medan Pietágruppen som redan omtalats, har flandriskt härkomst. Applikationer förekom under hela medeltiden inom det liturgiska traditionen, men blev mer vanlig under renässansen, vilket stämmer väl med textilierna som alla tillverkades under 1500-talet. Denna typ av broderi hade flera möjligheter att på ett dekorativt sätt förgylla mässhakarna och då på ett betydligt snabbare sätt än den tidskrävande läggsömmen. Olika kvaliteter av siden, ibland sammet, applicerades på mässhakarna och syddes fast med efterstygn. Problemet som kunde uppstå var att sidentygerna gärna fransade sig och för att för att avhjälpa detta kunde bivax användes med en klistrande effekt. För att dessutom dölja skarvarna, dekorerades dessa ofta med olika sorter av band, snoddar eller knypplade spetsar.

Silke, guld och linnelärft

De bevarande läggsömsbroderierna från samlingarna är sydda på linnelärft med silke och guld-, och silvertråd. När det gäller applikationerna är dessa utförda i siden och sammet sammansydda med silke- eller lintråd - med dekorationer som vävda guldband, silkefransar, sidenremsor och guldtråd. Pärlor återfinns däremot inte på någon av de bevarade broderierna, vilket annars var ett inte ovanligt sätt att ytterligare förgylla dräkterna. De vävda tygerna är i sin tur så gott som genomgående i siden, med några mindre inslag av sammet och linne i kombination med applikationer. Resultatet blev exklusiva textila material som betingade ett högt pris.

Silket var det allra viktigaste materialet för liturgiska textilier, både när det gällde tråden att brodera med samt varp- och inslagsgarn till vävnaderna. Denna tråd bildas genom en invecklad procedur av silkesmasken *Bombyx mori*, vilken spinner in sig i en kokong och ur denna kan silkestråden hasplas. Framställning av materialet var känt i Kina redan 2000 år före silkesodlingens konst nådde Medelhavsområdet under perioden 500-1000 e Kr. Liksom sidenvävnaderna kom till Malmö sjövägen via Hansan gällde detta utan tvekan även för själva garnet.

Att odla lin för framställning av linnetyg ställer höga krav som bördig jord, lagom fuktigt klimat samt krävande efterbehandlingarna för att materialet ska kunna spinnas till tråd. Dessa möjligheter hade inte utvecklats i större skala kring Malmö under medeltiden. Att kyrkans behov av linnelärft därför införskaffandes via import, har tidigare nämnts. Detta stärks ytterligare genom den tidens förordningar där det kan inhämtas att till Malmö den 5 maj 1415 kom importerad laerred (lärft) och det såldes i partier om 100 alnar. Den så kallade "toile de Reims" lärften från Nederländerna och norra Frankrike, var den finaste som gick att få under senmedeltiden. Eftersom de bevarade läggsömsbroderierna härstammar från detta område, "Flandern", får det förmodas att linnelärften som dessa är broderade på också kommer här ifrån.

Guld- och silvertråd var viktiga och medverkade till att textilierna glänste i kapp med det blanka sidenet. Idag har däremot oftast metallerna förlorat sin forna glans och mörknat, vilket också är fallet med textilierna med guldtråd i Malmösamlingarna. Tillverkningen av denna fiber var ett yrke som krävde stor konstskicklighet. Den "äkta guldtråden" beskriver Agnes Geijer så här, *består i att dragen wire förgylles och manglas platt, alltså till lan* (platt metalltråd), *som därefter spinnes kring en silkeskärna.* Denna typ av material var särskilt vanlig under 1400- och 1500-talet både vid de flandriska broderiverkstäderna och hos de italienska sidenväverierna. En annan typ av guldtråd som återfinns i kyrkans samling är "membranguldet" (Fig 30 a-c , 8 & 9) som istället har lin eller hampa som sin kärna och runt denna spinnes strimlor av guld. Anledningen till att

medeltida kläder med guldtrådsinslag inte bevarats i större utsträckning anses vara, att när kläderna inte längre användes brändes dessa för att det dyrbara guldet skulle kunna återvinnas.

Siden och sammet

Guld- och silvertråd var viktiga som inslag i de italienska sidenvävnaderna och kunde dessutom i många fall förstärka effekterna i de svårbemästrade vävteknikerna. Vävningen var inte enbart komplicerad ur rent mönstertekniska aspekter, utan att även de extremt tunna trådarna medverkade till att driva hantverket till det möjligas gräns. Framställningen av de dyrbara stofferna var ett lagarbete, allt från inköp av råmaterial, spinning, mönsterritning, varpning, uppsättning av garnet i vävstolen samt slutligen själva vävningen där mästaren och dragpojkarna tog vid. "Pojkarna" satt uppe på vävstolen och deras uppgift var att efter vävarens instruktioner dra upp mönstertrådarna med s.k. harnesksnören, en efter en så att det önskade mönstret bildades - dessa trådar kunde räknas i tusental. Vävbredden var sedan 1400-talets början i Italien standardiserad till 60-70 cm, vilket sannolikt var den bredd som var möjlig att hantera vid de ytterst komplicerade vävteknikerna och granatäpplemönstringarna vilka nu allt mer dominerade.

Siden- och sammetsvävnader som kom till Malmö via Hansaköpmännen, och de som införskaffades till museet under 1900-talet härstammar alla från Italien och Spanien. Teknikerna är; guld- och sidenbrokad, sidendamast, sidenatlas, halvsiden, sammet och sammetsbrokad. Benämningen brokad (Fig 27 a, 28 & 30 a-b) och damast (Fig 24 c-d) visar på ett figurativt stormönstrat sidentyg - brokad används alltid när guldtråd finns med. Sidenatlas, eller satin, (Fig 24 a-c, 23 a-b, 21 & 22)är istället ett sidentyg utan mönster, de vill säga ett slätt tyg. Denna typ av sidenvävnad kan främst ses i kombination med applikationsbroderier, antingen som bakgrund till dessa eller som applikationen i sig själv. Halvsiden (Fig 24 b) är också ett tyg av slät yta, men här har istället lin använts till varpen medan inslaget består av silke. Sammet (Fig 24 a-b & 12) är däremot en vävnad med mycket tät karaktär av fina öglor, som antingen kan skäras upp eller förbli oskurna. Till de tre textilierna i Malmösamlingarna där sammet finns med, är detta använt i kombination med olika broderier. Slutligen den exklusiva sammetsbrokaden (Fig 27 b &29 a-b) som hade sin blomstring i Italien under 1400- och 1500-talen. Här var det kontrasten mellan det blanka granatäpplemönstret i damast mot den mattare sammetsytan som innebar effekten. Denna teknik utgjorde höjdpunkten av yrkesskicklighet i de italienska väverierna i Lucca, Venedig, Milano m fl städer. Två av dessa praktstoffer exporterades till Malmö - sannolikt fanns det många fler i staden under medeltiden.

Färgningen var en konst i sig själv

Förutom att guldtråden och silket förgyllde de kyrkliga textilierna var de dyrbara färgämnena ytterligare en exklusivitet. Valet av dessa kunde ha flera orsaker beroende på traditioner, liturgiska regler eller kostnadsaspekter. Medeltidens färgsystem bygger på kontraster mellan få färger i rött, grönt, blått och gult samt svart och vitt i mindre kvantiteter. När det gäller val av färger ur liturgiska aspekter går inte detta att jämföra med dagens regler, eftersom medeltidens kyrka hade ett mer flexibelt synsätt när det rörde vilka färger som var de rätta i olika sammanhang. Därför får förmodas att färgernas skönhet i många fall var avgörande, och rött verkar utan tvekan att ha varit den dominerande färgen med tanke på de bevarade föremålen i samlingarna. Under 1400-talet var också framställningen av rött med kermes den dyrbaraste metoden - detta innebar med andra ord att den röda färgen hade den högsta statusen. Vid en tillbakablick till Italien, där flera av Malmötextilierna har sitt ursprung är det känt att flertalet färgare arbetade i specialiserade verkstäder. Så var exempelvis endast indigofärgarna sysselsatta med indigo medan kermesfärgarna var experter på detta röda färgstoff. Kermes kallades också "Venetiansk scharlakan" därför att Venedig var ett centrum för denna tillverkning. Detta pigment övertog purpurns roll under senmedeltiden som det ledande röda färgämnet till brokaderna.

De medeltida textilierna i Malmö har inte genomgått någon närmare färganalys, men har de typiska färgerna för tiden. Dessa har förstås förlorat mycket av sin forna styrka under de århundraden som förflutit. Den röda färgen skiftar i en färgskala från brunrött till violett och då särskilt på sidenvävnaderna samt vid bevarade fransar - men rött är också en ständigt återkommande färg i broderierna. Blått förekommer mer sparsamt vid mindre detaljer på läggsöm och applikationer. Samma förhållande gäller för vitt, grönt och gult i olika kulörer. Rött kunde förutom med kermes och purpur även färgas med krapp, bresilja samt orselj. Den blå färgen kunde endast framställas med indigo eller vejde. Medan för gult fanns många möjligheter, men vau, färgginst och saffran ansågs som de härdigaste mot solljus och vid tvätt. Grönt uppnåddes slutligen genom blåfärgning på ett redan gult garn. För att silket skulle kunna ta åt sig alla dessa färgämnen på bästa sätt, användes under medeltiden framförallt alun och urin som betmedel. Linet har däremot inte samma egenskaper som silke och ull att vara mottagligt för naturliga färgämnen. Därför är alltid antikt linne i sin oblekta eller blekta kulör - så också det bevarade linnefragmentet (Fig 31) i kyrkan.

KYRKLIGA TEXTILSKATTER

Fig 7. I sju utdragslådor i detta vackra skåp, tillverkat av bröderna Svenssons Snickeriverkstad, förvaras S:t Petri kyrkas textilier. Skåpets stora format medverkar till att även de största mässhakarna kan ligga plant. Förutom att rummet har lagom temperatur och fuktighet för textiliers behov, skyddas även de medeltida skatterna under glas från damm och smuts. Färgfotografierna är tagna vintern 2000/2001 av fotograf Lars Andersson, IK Foundation & Company; de fyra svartvita fotografierna är arkivbilder från Malmö museers bildarkiv.

Fig 8. Detta fragmentariskt bevarade gaffelkors med figurbroderi från en mässhake, avbildar Johannes tillsammans med helgonet Brigida som var Irlands skyddshelgon. Översta bildfältet saknas helt, men dess form är rekonstruerad. Det högklassiga flandriska arbetet är troligen tillverkat kring år 1500. Största höjden 126 cm och största bredden 69 cm.

Fig 9. Brigida verkade som abbedissa i klostret Kildare på Irland (d. 525), det mesta om hennes liv bygger på mirakelhistorier och anekdoter. En speciell talang enligt berättelserna var att hon skänkte stora mängder mat till de fattiga, genom att kunna dubblera ett bröd, eller förvandla sitt badvatten till öl samtidigt som hennes ko gav extra mycket mjölk - därav kon som attribut.

Fig 10. Broderifragmentet sannolikt föreställande S:t Antonius, (1389-1459) han verkade som ärkebeskop i Florens. Antonius var en aktad medborgare som skrev betydande teologogiska verk, samtidigt som han förespråkade ett mycket spartanskt leverne utan onödiga ägodelar. Själv skänkte han bort allt han ägde utom sina kläder och sin åsna. Höjd 17 cm och bredd 19,5 cm.

Fig 11. Broderifragment som möjligen tillhört besättningen på dalmatika. Ett yttäckande läggsömsbroderi av mörknad membransguldstråd har sytts på linnelärft. Nedtill på arbetet kan anas resterna av en figur i blått silke. Bredd 8,5 cm och längd 22,7 cm till höger samt respektive 8,5 cm och 23,4 cm till vänster.

Fig 12. Del av altarbrun av röd silkessammet med apostlarna Paulus och Petrus sida vid sida attributerade med svärdet och nyckeln, daterat till omkring år 1500. Broderiet utgör resterna av tvärarmarna på ett kors med en krucifixframställning. Längd 144 cm och bredd 21 cm.

Fig 13. Fragment av figurbroderi föreställande en riddare i silverrustning från 1400-talets slut. Riddarna skulle främst vara de svagas beskyddare, tappra i strid och verka för kyrkans ideal. Möjligtvis ett drygt århundrade äldre, om det lilla tygstycket med riddaren kan vara en spillra från den heraldiska broderikonsten, som var ett viktigt inslag under perioden 1275-1360. Höjd 9,2 cm och bredd 8,9 cm.

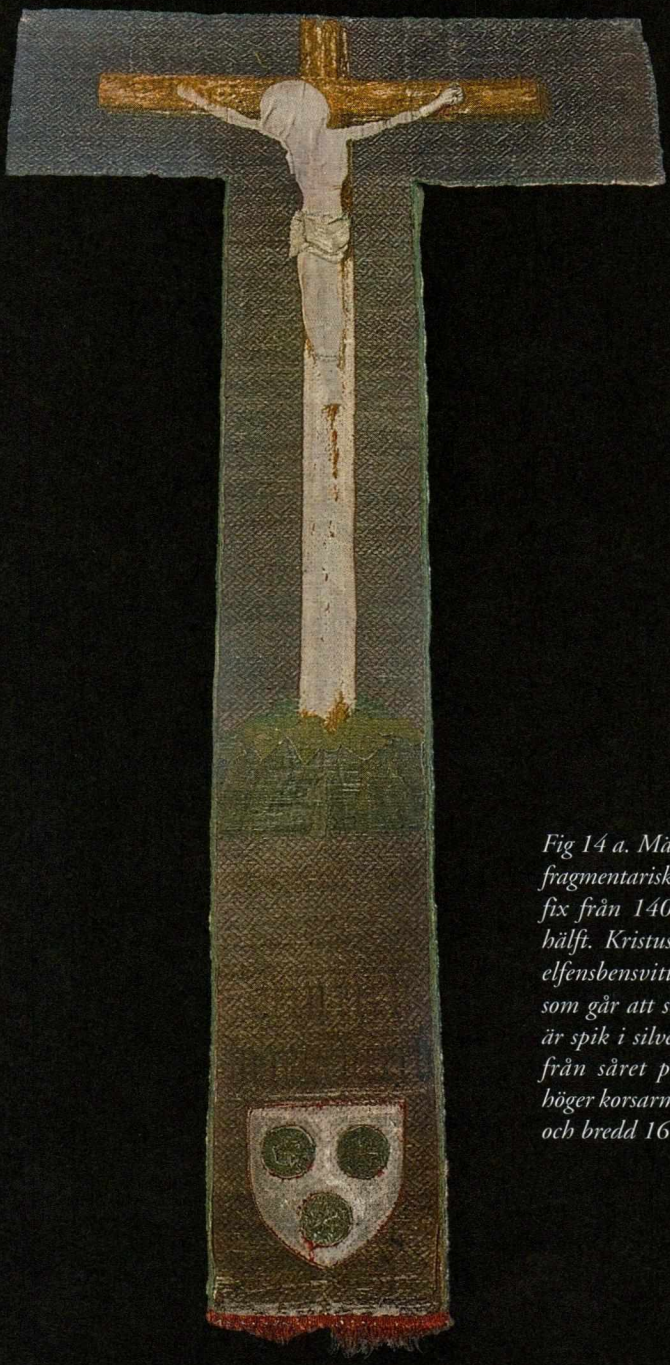

Fig 14 a. Mässhakekors med fragmentariskt bevarat krucifix från 1400-talets senare hälft. Kristus är avbildad i elfensbensvitt silke, detaljer som går att se vid närstudie är spik i silver och rött blod från såret på handen vid höger korsarm. Höjd 104 cm och bredd 16 cm.

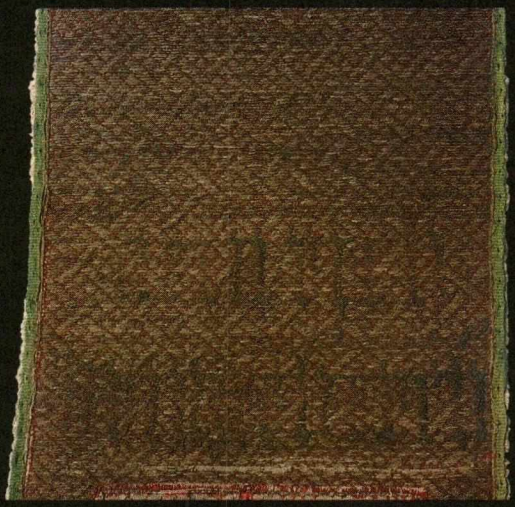

Fig 14 b. På en detaljbild syns guldläggsömmens arbetade flätmönster tydligt. Även donatorns namn Heinrich Dringenberg i brunsvart Gotisk skrift kan läsas här.

Fig 14 c. Vid denna närbild visas Dringenbergs vapen med tre gyllene rosor mot en ursprungligen röd bakgrund. Resterna av en röd silkefrans kan också studeras vid detta exklusiva kontinental broderi.

Fig 15. Ett ytterst fragmentariskt mässhakekors med Maria, men det går att urskilja resterna av ett kors samt aposteln Johannes och S:t Laurentius. Laurentius var vanligt förekommande i avbildningar inom konsten under medeltiden, eftersom han hade hög liturgisk rang -precis som apostlarna. Han arbetade som diakon och dog martyrdöden år 258 i Rom, hans kännetecken är antingen ett långt kors över skuldran och en sångbok eller ett halster. Höjd 87 cm och bredd 18 cm.

Fig 16. Mässhakekors med Maria och barnet, Apollonia samt Ursula som levde på 300-talet. Ursula var ytterst flitigt avbildat i konsten på kontinenten under 1300-1500-talen, också av kända konstnärer som Memling i Brügge och Carpaccio i Venedig. Höjd 68,5 cm och bredd 18 cm.

Fig 17. Mässhakekors med fem krönta kvinnliga helgon tillsammans med Maria och barnet. Överst Margaretha, som var mycket omtyckt inom konsten under senmedeltiden. Hon har troligtvis aldrig existerat som historisk person, men har genom legender sedan 400-talets slut varit ett vanligt förekommande helgon. Hennes attribut är en drake, eftersom legenden berättar att hon blev uppäten av en drake som senare sprack och Margaretha kunde kliva ut och fortsätta sitt liv. I vänstra korsarmen är helgonet Katarina broderad med svärd och hjul, även hon var ytterst populär att avbilda i medeltida manuskript, väggmålningar och broderier. Hon tros ha levat på 300-talet i Alexandria, men kulten kring henne började först under 800-talet då man trodde att hennes kropp hade blivit förflyttad av änglar. I höger korsarm syns martyren Barbara med sina attribut kalk och hostia, precis som Margaretha är hennes existens tveksam. Dessutom är det speciellt vanligt att dessa två helgon står sida vid sida på engelska kalk- och glasmålningar under senmedeltiden, precis som på detta broderi. Nedanför t. v. står jungfrun och martyren Agata som dog på Sicilien, okänt när, med sina attribut ljuset och boken. Vid sidan om henne är slutligen diakonissan Apollonia från Alexandria placerad (d. 249), som enligt legenden hade tandvärk och därför avbildas med en tång i ena handen och en tand i den andra. Omständigheterna kring hennes liv och död har debatterats livligt, precis som förhållandet är rörande många andra helgon - fakta, berättelser, legender och gissningar, allt vävs ihop till historier som det är svårt att bedöma sanningshalten i. Höjd 84 cm och bredd 18, 5 cm, varje tvärarm är 17,5 cm.

Fig 18. Korkåpsbräm i två delar med figurbroderi i flerfärgat silke och nu mörknad guldtråd på linnelärft. Figurerna under baldakiner föreställer uppifrån t.v. Laurentius, t.h. troligen Leonardus, i mellersta fältet t.v. påven Gregorius den store, bilden t.h. saknas. Nederst t.v, Lucia med en dolk genom halsen, bilden t.h. saknas. Längd 127 cm och bredd 18,5 cm.

Fig 19 a. Denna detalj föreställer sannolikt diakonen Leonardus, med en bok och fotbojor som attribut. Figurbroderier i denna typ av medeltida slag, var vanligtvis utförda var för sig och applicerades därefter på den redan utsydda bakgrunden. Ett flertal olika sömnadstekniker utnyttjades med finaste guld- och silvertrådar - för att uppnå denna detaljerade effekt.

Fig 19 b. Detaljen visar Leonardus som är avbildad med sina attribut i form av ett halster och fotbojor. Leonardus levde som eremit under 500-talet i Frankrike där han ansågs vara särskilt hjälpsam vid barnafödslar och graviditeter.

Fig 19 c. Denna detalj föreställer Gregorius den store (540-604) som är avbildad i silke och guld med en lång stav och en bok. Han var från början påve och dessutom en mycket rik man, men han sålde alla sina egendomar och gav pengarna till de fattiga och levde senare som munk och diakon.

Fig 19 d. Den sista figuren från detta broderi som går att tyda är Lucia. Hon levde som kristen jungfru och dog martyrdöden i Syrakusa år 304. Enligt legenden försökte man först bränna henne på bål utan att hon tog skada av detta. Då stacks istället en dolk genom hennes hals, vilket under medeltiden kom att bli hennes attribut.

Fig 20. Del av korkåpsbräm med figurbroderi i silke och mörknad metalltråd från 1500-talets början. På detta kontinentala arbete är det inte möjligt att avgöra vem de avbildade helgonen en gång var tänkta att föreställa. Höjd 87 cm och bredd 17 cm.

Fig 21. Denna ryggsköld tillhör ett korkåpsbräm i två delar (se fig 22). Ryggskölden visar den så kallade "Pietasgruppen" där Kristus begråtes av sin moder Maria. Jesus ligger i sin moders knä på detta applikationsbroderi i siden, silke- och guldtråd från omkring år 1500. Annars var motivet vanligast inom skulpturens område och tilltog i popularitet mot medeltidens slut då "lidandets historia" nådde sin höjdpunkt. Höjd 43 cm och bredd 36 cm.

Forts.

Fig 22. Till samma korkåpsbräm finns också två långsmala bårder bevarade vilka är broderade med vardera tre apostlar. Här är Petrus avbildad överst t.v. med sin nyckel, anledningen till detta attribut kan hittas i Matt.ev. XVI, 19: Jag skall giva dig himmelrikets nycklar..., vid sidan om honom syns Paulus med svärdet, med anledning av att han år 67 blev halshuggen utanför Rom. Precis som på detta broderi avbildas ofta apostlarna Petrus och Paulus tillsammans på grund av att de hedras på en gemensam festdag, den 29 juni. Längst ner t.h är Andreas avbildad med med ett X-formigt kors som låter förstå att han blev korsfäst på ett dylikt kors. Övriga tre apostlar saknar attribut och deras identitet kan därför inte fastställas. Den fjärde och sista aposteln, som har kunnat identifieras är Johannes. Johannes attribut var en kalk med ett ormhuvud, som enligt legenden skulle döda aposteln med sitt gift som var hållt i en bägare, men när korstecknet gjordes över bägaren så flydde giftet och Johannes överlevde. Längd 140 cm och bredd 8,8-16,5 cm.

Fig 23 a-b. Mässhakekors med krucifix som är bevarat med ett komplicerat applikationsbroderi av Jesus på korset. Med tanke på bakgrundens flätmönstrade broderi kan arbetet härstamma från Flandern. Krucifixet i konsten har skiftat i utseende under århundradenas gång, men efter 1350 blev den naturalistiska stilen förhärskande. Detta avspeglar sig också inom textilkonsten, Jesus i applikationsbroderi är däremot ett undantag. Kroppens gestaltning i tygets böljande former är naturligt återgivna, men ansiktets och huvudets detaljer saknas däremot helt genom förslitning. Höjd 26,5 cm och bredd 38,5.

Fig 24 a.

Fig 24 b.

Fig 24 a. Mässhake av rött sammet med applikation från 1500-talet med italienskt ursprung. Längd från axeln 128 cm och bredd 73 cm.
Fig 24 b. Spansk mässhake i vitt siden med i läggsöm, knutsöm och applikationer daterad till 1500-talet. Längd 118 cm.
Fig 24 c. Mässhake av röd sidendamast med figurbroderier från 1500-talet. Längd 129 cm.
Fig 24 d. Italiensk mässhake, som komponerats av småmönstrade sidentyger, 1500-tal.

Fig 24 c.

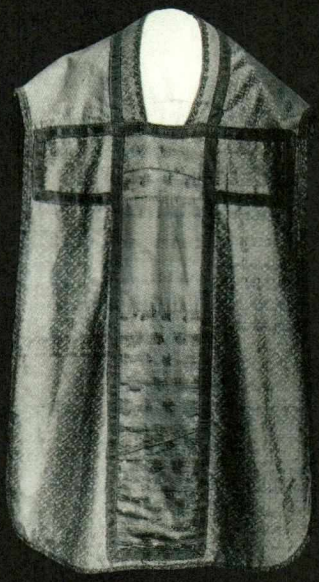

Fig 24 d.

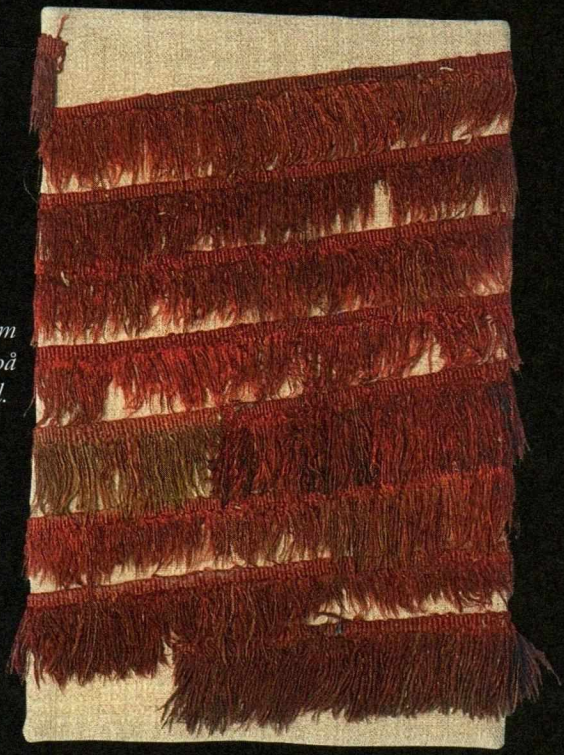

Fig 26. Röd silkefrans som ursprungligen varit monterad på liturgiskt plagg eller altartextil.

Fig 25. Silkesfrans med brickvävt kant band med fransen randad i rött, vitt, grönt och troligen gult. Arbetet är daterat till sen medeltid.

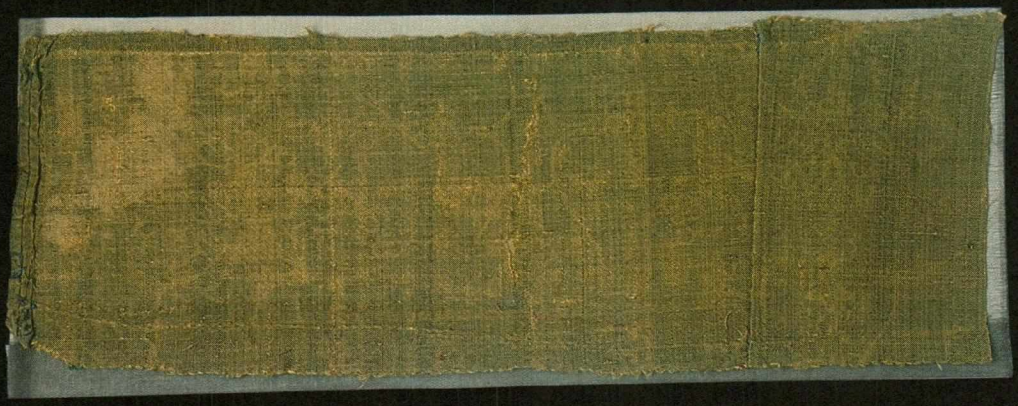

Fig 27a. Guldbrokad som troligen härstammar från en mässhake eller korkåpa. Vävt i Italien under 1400-talet.

Fig 27 b. Mindre fragment av granatäpplemönstrad silkessammet, tillverkat i Italien under 1400-talet.

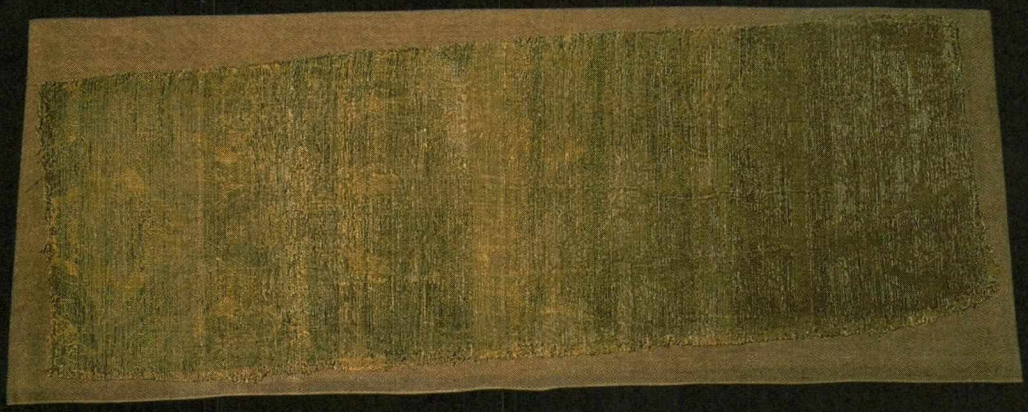

Fig 28. Dessa fragmentariska bitar av en guldbrokad har troligen använts som kilar till klädesplagg. Tyget är vävt i Italien under 1400-talet.

Fig 29 a-b. Dessa fragmentariska bitar har ursprungligen tillhört en profan rock, använd under 1400-talets slut eller 1500-talets början. Delarna har rekonstruerats av Margaretha Nockert efter rockens sannolika form. Rocken tros ha varit fotsid med stor vidd och ärmar. Det största fragmentet har en bredd av 47 cm och en höjd av 103 cm.

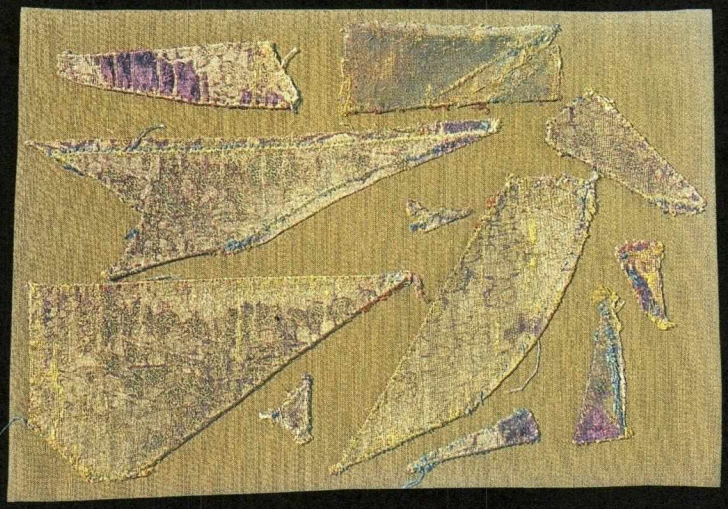

Fig 30 a. Dessa tio små fragment är nu gulgrå till färgen, men var ursprungligen klart röda. Brokaden har mönster i mörknat membranguld av parställda lejon och fåglar samt palmetter. Största bredd 68 cm.

Fig 30 b. Denna bild visar ytterligare några fragment av samma tyg, som antas härstamma från en rygg- och framsida på en italiensk mässhake från 1400-talet. Palmettmönstrets runda form, avbildas här tydligt i lila mot den gulgrå bakgrunden.

Fig 31. Detta till synes obetydliga fragment av oblekt linnelärft av medeltida ursprung är ovanligare än de färgsprakande brokaderna. Anledningen till att bevarade linnekläder eller fragment av dessa är så fåtaliga, var att uppslitna plagg vanligtvis användes till trasor eller lump.

Fig 32 a. Framstycket av en mässhake av svart silkessammet, som är fodrad med vit taft. Höjd 90 cm och bredd 58 cm.

Fig 32 b. Här syns ryggstycket av samma mässhake med reliefbroderat krucifix i guld och silver, daterat 1734. Mönstervävda silverband dekorerar halssprundet, axelsömmarna och längs sidorna. Höjd 112 cm och bredd 83,5 cm.

Fig 33 a. Framstycket av en mässhake av röd silkessammet, av en typ som var vanlig under 1600-talet slut och nästföljande århundrade. Höjd 107,5 cm och bredd 66 cm.

Fig 33 b. Det vackra ryggstycket som utgör ansiktet mot församlingen är dekorerat med ett reliefbroderat krucifix i guld och silver. Initialerna KCD syftade på donater samt årtalet 1671. Effekten bildas med kontrasten mellan silver och guld detaljerna i förhållande till tygets starka röda färg. Höjd 123 cm och bredd 87 cm.

Fig 34. Ett altarbrun av stormönstrad röd sidendamast från 1600-talet. Tyget har tidigare varit placerat på ett antependium. Detta långsmala tyg har längden av 418,5 cm och en höjd är 11,5 cm.

Fig 35 a. Antependium av italienskt silkesammet i skuren och oskuren sammet mot atlasbotten, daterad 1619. Bredd 240-244 cm och höjd 104 cm.

Fig 35 b. En detaljbild där antependiets nederkant med silkesfrans syns tydligt. Det går också att läsa några av bokstäverna ur donatorns namn.

Fig 35 c. Denna detalj visar fortsättningen på namninskriptionen, samtidigt som tygets komplicerade teknik i skuren och oskuren sammetslugg mot atlasbotten kan studeras i närbild.

Fig 35 d. Detaljen visar tydligt var solen har fått bleka detta en gång så röda tyg, till en mer brunbeige nyans.

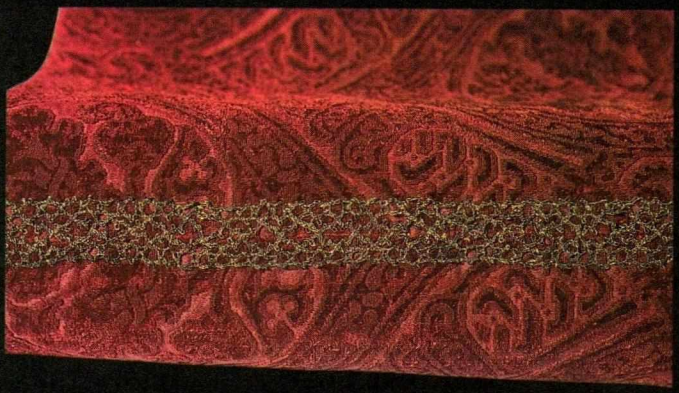

Fig 35 e. Vid denna detalj visas den ursprungliga röda kulören, med en knypplad gallerspets i guld som dekoration.

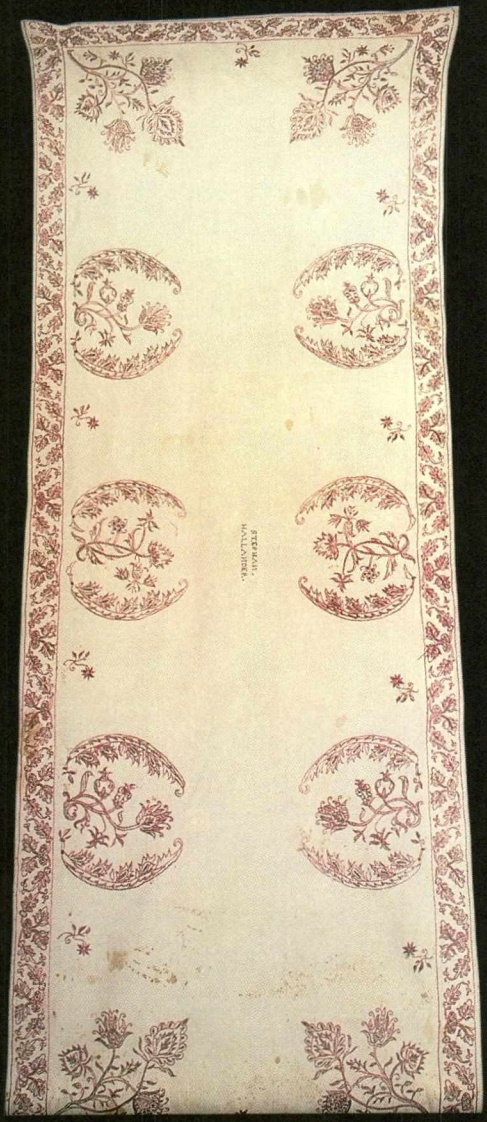

Fig 36 a. Duk av vit linnelärft med broderier i rödrosa silke från 1600-talet, med namnet Stephan Hallander inbroderat i korsstygn. Bredd 71 cm och längd 196,5 cm.

Fig 36 b. Detaljbild av samma duk, där stjälksömmen i rödrosa silke kan studeras.

Fig 37. Kalkduk från 1600-talets början, med broderi i flerfärgat silke och metall. Denna textil var ursprungligen vit, men har under århundradens lopp missfärgats. Den vita färgen har trots tvättning i Hostapon och vatten samt Marseille-tvål vid Riksantikvarieämbetets konservatorsavdelning, inte kunnat återställas. Höjd 51,5 cm och bredd 51 cm.

Återanvändning och nyproduktion av textilier efter reformationen

Malmö och S:t Petri kyrka kring reformationen

Året var 1529 och handeln var intensiv med framför allt tyska köpmän som importerade och exporterade varor för stadens behov. En av dessa som bosatt sig i Malmö var Ditlev Enbeck som bland en mängd andra varor importerade lin, hampa, kläde, lärft, oblater, vax och rökelse som var viktiga för kyrkans ritualer. Men 1520-talet hade på många sätt varit en orons tid i Malmö - både när det gällde handeln som fick underställas strängare restriktioner, grevefejder, landsflyktiga kungar och religiösa motsättningar. Men en ny tid ur religiös synvinkel var på väg, och just detta år resignerade den siste katolske prästen i S:t Petri. Anledningen till den katolska lärans slut i staden hade utvecklats under de föregående två-tre åren, då Luthers lära ständigt fick nya anhängare och kanske främst därför att predikan hölls på modersmålet. Fast även det faktum att den katolska kyrkans rikedomar hade byggts upp genom ett väl utbyggt system av donationer från rika invånare. Som i gengäld kunde förvänta sig syndernas förlåtelse, lindrigare skärseld genom mässor samt en ståndsmässig gravplats. När så de välmåendes skara bytte trosriktning upphörde donationerna tvärt och därmed den katolska kyrkans möjligheter att verka. Även om katolicismen i Danmark formellt levde kvar till 1536 hade Malmöborgarna med Jörgen Kock i spetsen tagit över det ekonomiska ansvaret för kyrklig verksamhet och egendomar, vilket även innebar igångsättandet av ett hospital och en skola. Kyrkan genomlevde nu en period av osäkerhet och finansiella svårigheter och var därför tvungen att sälja ut den del av förmögenheten som var lätt att avyttra. Intressant att notera från år 1530 var att till en guldsmed såldes silver; *som legat i "Wor Frues" skrin och som suttit på mässkläder och dukar, förvarade i två skåp i Heliglegome kapell och S:ta Anna kapell i S:t Petri kyrka.* Alltså från de medeltida textilier som sönderklippts och ändrats om, vid reformationens upprensning året innan. Men det får förmodas att vissa av de medeltida föremålen ändå fortsatte att användas under kommande århundranden, och att införskaffandet av nya blev betydligt mer blygsam.

Textilierna efter reformationen

Att nyförvärven var obetydliga i landets kyrkor efter reformationen belyses även med all tydlighet av S:t Petri äldre textila samling, eftersom det i kyrkan inte finns några litur-

giska textilier bevarade från en period på nästan hundra år. De sex yngre föremålen har istället sitt ursprung från 1600-talets första hälft (4 st) samt två något nyare mässhakar daterade 1671 och 1734.

En januari dag år 1941 hittades en kalk- och en altarduk i ett skåp i kyrkan. Fynden visade sig vara två vackert broderade dukar tillverkade under 1600-talet. Kalkduken (Fig 37) på mörkbrunt linne har ett fint korsstygnsbroderi i djupt rött och grönt silke samt guld- och silvertråd. Broderiets mönster följer - granatäpplemönstrade italienska sidentyger, här dekorerar detta motiv den breda bården tillsammans med blommor och blad. Var denna duk är tillverkad är däremot inte känt, möjliga spekulationer om dess ursprung kan gå i tre riktningar. Antingen var broderiet färdigtställt i en sömnadsateljé på kontinenten och kom till Malmö genom köpmännen. Eller så är föremålet av inhemsk tillverkning, men med importerat linne, silke och guldtråd. Ett tredje alternativ kan vara att endast silket och guldtråden kom via köpmännen, medan linnet var vävt av en av stadens många linnevävare vilka var som flest till antalet mellan ca 1550-1700. Duken behöver ursprungligen inte ha varit tänkt för liturgiskt bruk, men har sannolikt använts i kyrkan. Kalkduken har sitt ursprung i den tidigaste kristendomen, men har under tidernas gång haft skiftande benämningar och funktioner. Enkelt uttryckt lades det rektangulära tygstycket över kalken för att skydda vinet mot föroreningarna, och denna textil var under 1600-talet oftast av linne eller siden med dyrbara broderier.

Den andra duken (Fig 36 a-b) som återfanns samma år har också ett något tveksamt ursprungligt användningsområde, på 1940-talet beskrevs den som altarduk medan "Pietasbeskrivningen endast omnämner den som *duk av vit linnelärft*. I alla händelser stämmer formatet till ett mindre altare, likaså att materialet är linne medan broderiets blommande sirliga karaktär är mer tveksam för en altartextil. Precis som kalkduken har även altarduken en lång historisk utveckling, men den sammanhängande länken genom tiderna har varit en linneduk av enkelt utförande. Brodösen/brodören har sytt blommor i plattsöm och efterstygn i rött och rosa silke garn samt metalltråd, som en gång varit i antingen silver eller guld. Mönstret har precis som vid kalkduken sitt ursprung i granatäpplet som fått bilda former till de största blomställningarna. Dessutom är det tänkbart att den tillverkades i Polen, mönsteruppbyggnaden har stora likheter med 1800-talets allmogebroderier från Polen och näraliggande områden. Handeln från öster var också ytterst omfattande under detta århundrade, vilket stärker att polska broderier mycket väl kunde hamna i Sverige. Hur broderiet däremot fann sin väg till Malmö är okänt, men tydligt är att duken har kommit till staden vid seklets andra hälft, eftersom den är märkt med *Stephan Hallander* som var garnisonspräst i Malmö vid denna tid och avled 1708. Att de kyrkliga textilierna började att märkas under 1600-talet blev allt vanligare och dessa märkningar syftade på donatorerna. Generösa medborgares namn, initialier

och ibland årtal för donationen blev på så sätt "förevigade" genom de påkostade textilierna, som användes under lång tid i kyrkan.

Donatorers namn återfinns även på ett antependium (Fig 35 a-e), som lyder *Anne Michelsdotter - Jost Holtvig 1619.* Mannens namn klingar otvetydligt tyskt/holländskt - kanske en inflyttad handelsman som gift sig med danskan Anne Michelsdotter. Parets öden är okända, kanske överlevde de pesten, som var extra svår år 1619, eller tillhörde de två de 673 personer, som avled i sjukdomen detta år? I alla händelser skänkte det okända paret ett värdefullt antependium av silkessammet. För att pryda altarets framsida i kyrkan. Det dyrbara tyget är av italienskt ursprung i skuren och oskuren sammet med vaser inom spetsovaler i rött - ett tyg av exklusivaste slag både när det gällde teknik, material och färg. Denna typ av stormönstrade italienska sammetstyger tillverkades främst för väggbeklädnader och liturgiska textilier under perioden 1550-1650. Det dyrbara tyget har dessutom fragmentariska rester av ett ateljéarbetat broderi och en knypplad spets. Detta tyder på att antipendiet redan färdigställts i ursprungslandet eller möjligtvis i en holländsk broderiateljé, eftersom Jost Holtvig kanske var holländare. I Malmö fanns däremot bevisligen ingen pärlstickare aktiv kring år 1619. Broderiet föreställer "Korsfästelsegruppen" från Kristi passionshistoria, men idag finns endast golgatakullen och Johannes fot i grönt och vitt silke samt guldtråd bevarat. Medan märken i tyget visar att ursprungligen även Kristus på Korset och Maria varit avbildade. Den knypplade gallerspetsen i guld och silver pekar i sin tur på italienskt ursprung, eftersom knyppling i metalltråd började att utvecklas i Italien under 1400- och 1500-talen och fortsatte att ha en betydande roll här även under nästkommande århundrade. En summering av dessa fakta visar att antependiet med största sannolikhet färdigställdes med broderi och knyppling innan plagget exporterades och slutligen hamnade i S:t Petri kyrka.

Ett bevarat stormönstrat sidendamast tyg som använts till altarbrun (Fig 34) har däremot okänd härkomst, men är precis som antependiet (6:1) vävt under 1600-talets första hälft. Tänkbara tillverkningsländer kan vara Italien eller Spanien, men det fanns även en närmare möjlighet vid denna tid eftersom Kung Kristian IV år 1619 startade sidenväverier i Köpenhamn. Agnes Geijer menar att de fjorton verkstäderna med inflyttade nederländska vävare och färgare framför allt vävde mönstrade tyger i sidendamast - alltså av den typ som altarbrunet. Verksamheten fick dock ett abrupt slut redan 1627, eftersom köpmännen ansåg att de danska kvalitéterna var underlägnsa de utländska och fortsatte att importera från Italien och andra länder.

Trots att de ekonomiska förutsättningarna för lyx inte var de samma som tidigare, blev kyrkan tvungen att införskaffa nya mässkläder när de medeltida slets upp under 1600-talet. Det satsades fortfarande på god kvalitét, men både tyger och broderier var nu oftast av enklare utförande. Som tidigare nämnts var även donationer av textilier

viktiga för kyrkans möjligheter att förnya sina mässhakar, antependier, kalkdukar m m. En välbevarad mässhake (Fig 33 a-b) daterad 1671 är just en donation av detta slag. Donatorns initialier lyder K C D vilket tyder på ett kvinnonamn (D=dotter) - dock okänt vem, samt bokstäverna INRI. Mässhaken utstrålar en enkelhet och stramhet med sitt mörkröda silkesammets tyg med broderi i guld och silver samt kantning med breda vävda band i silver. Detta var en modestil som främst tillhörde 1700-talet, därför är denna mässhake ett tidigt exemplar av denna typ. Till skillnad från föregående perioders importerade praktbroderier, var dessa istället oftast tillverkade av verksamma brodöser i Sverige. Inger Estham menar att de liturgiska plaggen många gånger säkerligen syddes av lokala skräddare, medan broderierna beställdes från pärlstickare. För S:t Petri kyrkas del kunde detta betyda att pärlstickade arbeten fick beställas från andra platser i landet, eftersom staden inte hade någon utövare av yrket under denna period (1650-1680-talen). Däremot fanns gott som skräddare (20-27 stycken) verksamma i Malmö som kunde utföra själva sömnadsarbetet. Kristus på korset, dödskallen med korslagdas knotor och intialerna på mässhaken i samlingen är utfört i reliefbroderi, en typ av broderi som blev speciellt populärt under barocken. Denna typ av sömnad karaktiseras av att plattsömsstygnen ligger högt över ytan, genom att brodösen fyllde upp med snören under stygnen. Broderiet blir på så sätt mycket iögonfallande, vilket ytterligare förstärks genom kontrasterna mellan den mörka bakgrunden och de lysande guld-, silvertråderna samt de mönstervävda guldbanden.

En senare daterad mässhake (Fig 32 a-b) från 1734 av samma typ, finns slutligen bevarad i kyrkans samling. Här syns samma stil av reliefbroderi med guld och silvertrådar utförda på det centralt placerade Krucifixet. Mässhakens material är fortfarande silkesammet, men är nu svart, en färg som först vid denna period fick genomslagskraft på de liturgiska tygerna. Denna strama stil levde i mångt och mycket kvar fram till 1870-talet, och nyförvärven var dessutom mycket sparsamma under denna period. Detta återspeglas också i kyrkans samling som inte äger några föremål från denna mässhake daterad 1734 och fram till 1800-talets slut.

Perioden 1870-1930 framstår som en renässans för nyskapandet av liturgiska skrudar, och kyrkan har ett flertal vackra exempel på detta, som dock inte närmare kommer att analyseras här. Anledningen till denna tidsperiods nydanande hade sin förklaring i föreningar som Handarbetets Vänner, Svensk Hemslöjd, Licium, Pietas och många andra textilateljéer. De formade en ny liturgisk tradition, vilket i omfång närmast kan jämföras med medeltidens omfattande produktion.

Annan textil verksamhet i Malmö ca. 1525-1650

På ett kopparstick från 1580-talets "Elbogen" kan också tydligt ses vilken central roll kyrkan spelade i Malmöbornas liv. Staden var trångbodd innanför vallarna med omväxlande ståtliga borgarhus, rådhuset, korsvirkeshus och bodar - endast Malmöhus låg utanför denna omgärdade stad. Ur textilt hänseende inträffade en intressant händelse år 1559, det år när Kung Fredrik II skulle krönas och huvudstaden behövde låna en mängd föremål för firandet. Från Malmöhus och stadens borgare utlånades bl a *100 dukar, 10 sängar med dynor, huvuddynor, putor, lakan, flamska sängkläder och annat.* Denna uppräkning visar något av den rikedom som fanns hos de välmående Malmöborna och på slottet där de kungliga stundtals bodde. Här var överflödet ett sätt att visa sin ståndsmässighet inför andra kategorier i samhället som fiskare, bagare, skräddare, målare m fl som endast ägde "textila grundbehov". Det vill säga de allra viktigaste sängkläderna för att hålla kylan borta, och i mån av förutsättningar enstaka tyger av dekorativ art. Textilier av alla slag tog lång tid att framställa och blev därmed värdefulla rent ekonomiskt, vilket tydligast kan ses i boupptecknigar under 1500- och 1600-talen.

Ernst Fischer är den person som har gjort de största undersökningarna vad som rör textilier från denna tid i Malmö, främst redovisade i böckerna "Linvävare ämbetet i Malmö", "Flamskvävnader i Skåne" och "Skånska yllebroderier". Hans material baseras på en mängd genomgångna boupptecknigar och annat arkivmaterial som kan berätta om dåtida textilförråd. En av dessa intressanta beskrivningar lyder så här; *Nils Guldsmed och hans hustru Bengta hade 1594 1 bänkdyna och 1 åkdyna, båda sömmade, 3 flamska bänkdynor, av vilka en var gammal och en hade den betydande längden av 10 alnar. Dessutom hade de 7 hyenden i flamskvävnad, av vilka ett hade mönster av ansikten. Till sist fanns på sängarna 1 danskt sängkläde, 2 ryor, en gammal och en ny, samt dessutom 2 skinntäcken.* Genom detta får vi veta att ett välmående hantverkarhem vid 1500-talets slut ägde både flamskvävda och broderade

Fig 38. Kopia av barockstol med palmettmönstrat sammetstyg av damast, ägare Malmö Museer.
Foto Hallberg/IK Foundation & Company

dynor samt värmande ryor och skinntäcken. Det går också att utläsa att hemmet var möblerat med bänkar längs väggarna där bänkdynorna medverkade till dekorationen, komforten och värmen. Dessa var vanligtvis stoppade med halm, hö, fjäder, dun eller andra material. Det får också förmodas att hemmet ägde en eller flera stolar som de 7 "hyendena" placerades på. Ryor, skinntäcken och "danskt sängkläde" prydde och värmde hemmets säng - lakan och bolstervar var däremot fortfarande något av lyxvaror och hade inte nått ut till hantverkarhemmen vid denna tid. Däremot ägde guldsmeden en häst och vagn där "åkdynan" användes både ur bekvämlighets och dekorationssyfte, fast det var också viktigt av rent statusmässig anledning att dynan var välgjord och påkostad eftersom detta var ägarens ansikte utåt.

Om "Nils Guldsmeds" fru "Bengta" däremot broderat hemmets dynor själv, anlitat en sykunnig dam i Malmö, beställt arbetet hos en pärlstickare eller köpt dessa av handelsmannen är inte känt. Men i alla händelser gick det att köpa mönsterböcker av konsthandlaren Thomas Bell två decennier senare, år 1617, där stadens kvinnor kunde få idéer till sina broderier och spetsar. En bouppteckning visar att dessa fanns att köpa hos honom, *4 böger att kniplte och sy effter 1 dlr.* Sannolikt såldes dylika skrifter även under 1500-talets andra hälft, eftersom det utgavs en mängd mönsterböcker i framför allt Italien, Frankrike och Tyskland vid denna tid. Ernst Fischer skriver också att broderade dynor fanns i riklig mängd i staden under 1500-talets andra hälft.

Framför allt då vid seklets slut, för att åter minska i antal vid 1600-talets mitt. Samma förhållande rådde i mångt och mycket för flamskvävnaderna, förutom att antalet dynor var större och ständigt ökade i antal fram till 1650-talet enligt bevarade bouppteckningar.

Troligtvis vävdes dynorna och täckena i Malmö eller inom den närmsta nejden, sedan 1500-talets början när flamskvävningskonsten lär ha nått staden. Vilka väverskorna eller vävarna var är däremot mera osäkert, sannolikt var det kvinnor som flyttade runt i hemmen och utförde den svårbemästrade flams-

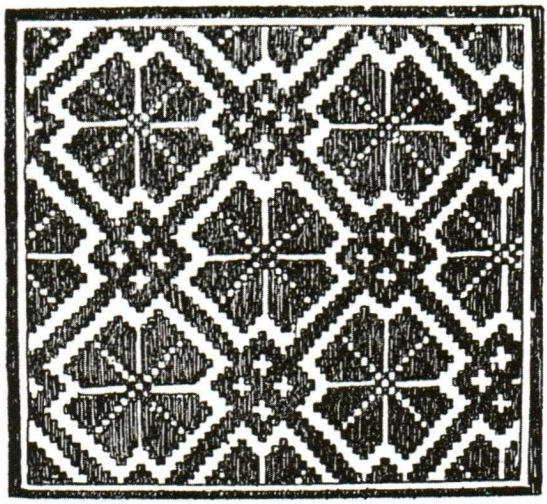

Fig 39. Motiv ur Zoppinos italienska mönsterbok "Esemplario di Lauori" från 1500-talet. Mönster av denna typ kan ha inspirerat kvinnor i Malmö till mönstringar i egna vävnader och broderier.

ken efter kundens önskemål. Flamskvävnadernas värde under 1600-talet visades också genom att det gick att belåna dessa textilier mot kontanter precis som guld, silver och smycken.

Yllevävnader av mer nödvändigt slag som kläde och vadmal till främst kläder införskaffades för Malmöbornas behov genom import, inhemsk tillverkning eller av yllevävare i staden. Importen var omfattande och de engelska kvalitéterna ansågs som de bästa. Hur pass stor del av behovet som tillverkades i hemmen för eget bruk är svårare att få ett grepp om, eftersom även om ett hem ägde en vävstol i ett bouppteckningsprotokoll är det svårt att veta vad som egentligen vävdes här. Bland de yrkesmässiga var yllevävarna dock under hela perioden fåtaliga. Framställningen av kläde, vadmal och bolstervar anses istället till stor del ha producerats av de betydligt fler linnevävarna. Exempelvis var överskärarna (yllevävarna) endast två stycken år 1596, medan linvävarna var fjorton. Dessa linnevävare och deras verksamhet i Malmö är väl dokumenterade genom Ernst Fischers bok "Linvävareämbetet i Malmö..." som visar på en stor produktion med många verksamma mästare, gesäller och lärlingar. Vid 1500-talets mitt bildades linvävareämbetet i Malmö och i de olika vävareverkstäderna framställdes linne till sängkläder, bordslinne och dräktlinne efter kundernas beställningar. När det rörde sängkläder tillverkades framför allt blårandiga dynvar och under 1500-talets lopp ökade produktionen ständigt för linnelakan. Boupptecknigarna visar att linnedukar likaså ökade kraftigt i antal mot 1500-talets senare del, medan servetter först blev vanliga under 1600-talet bland bordslinnet. Linnekläder av alla slag hade ett liknande förlopp som säng- och bordslinnet. Produktionen ökade alltmer under 1500-talets andra hälft, vilket helt naturligt bottnade i att odlingen av lin ökade påtagligt och därmed också linvävarnas antal. En linvävare som bodde alldeles intill S:t Petri kyrka var Remert Dirichson, som var verksam mellan åren 1566-1611. Enligt Fischers undersökningar var han en av skråets främsta mästare, mannen hade även ett ovanligt långt yrkesliv och hann på så vis producera en mängd högklassiga linnevävnader. Eftersom han var verksam i en av kyrkans bodar, ligger det nära till hands att föreställa sig att S:t Petri kyrka inköpte sina linnetyger från vävaren Remert Dirichson.

Trots en omfattande inhemsk produktion i Malmö mellan åren 1550-1650, var fortfarande importen av exklusivare tyger och textilt råmaterial betydande. De nederländska skepparna var i klar dominans när det gällde antalet besökande fartyg till staden. Detta behöver däremot inte betyda att alla deras varor var holländska, utan även engelskt kläde, italienska spetsar och spanska sidenbrokader kunde ingå i lasten. Men holländarna hade också egna varor som exporterades norrut och när det rörde tyger var detta framför allt duktyg av linnedamast. Agnes Geijer menar att holländarna som agerat mellanhand för de medeltida italienska sidenvävnaderna, tagit inspiration av dessa

mönster, överfört detta till linneproduktion och utvecklat mönsterna vidare. Även om Malmö hade många linnevävare under denna period, var ingen av dem verksam inom damastväveriets svåra konst, utan deras produktion var släta linnevävnader och olika drällskvalitéter. De holländska exklusiva damastdukarna hade därför sin naturliga anhalt i Malmö och många andra städer i Norden där välbärgade människor kunde köpa dessa vackra tyger. Likaså fortsatte införseln och försäljningen av mönstrade sidentyger trots det importförbud, som började gälla på 1620-talet. Detta förbud infördes p g a den tidigare beskrivna sidentillverkningen i Köpenhamn, och ställde till en del problem och fördyrande omkostnader för Malmös kramhandlare; *år 1627 instämdes 8 krämare i Malmö till rådhuset för att de inte betalt de varor de fått på "silkekompaniet" i Köpenhamn.* Importstoppet innebar också problem och restriktioner för handlarnas tidigare lagerförda importerade textilier, som måste stämplas och inte kunde avyttras i vanlig ordning. Men sidenvävningen i Köpenhamn var snart till ända och importen av de åtråvärda tygerna fortsatte som förut.

Sammanfattning

Medeltidens starka internationella inflytande genom handeln via Hansan med exklusiva sidenvävnader, broderier, guldtråd och silke genomsyrar hela den textila utvecklingen under denna epok. Detta återspeglas i allra högsta grad i S:t Petri kyrkas textilsamling där vävnader och broderier från Italien och Flandern dominerar. Inget av föremålen har överhuvudtaget danskt eller svenskt ursprung, med ett möjligt undantag av de barocka mässhakarnas broderier. Andra genomgående karaktärsdrag för de medeltida textilierna är en hög känsla för kvalitet, eftersom endast de allra bästa materialen och råvarorna användes. Dagens samling utgör förstås endast en bråkdel av vad som en gång fanns i kyrkan, och nutida forskningar kring textilierna kan bara bli antaganden om deras ursprungliga omfattning och glans. Mycket av de medeltida materialet slets ut efter reformationen, eftersom möjligheterna till nyanskaffningar då blev mer begränsade. Likaså har med naturlighet en stor del av de ursprungliga föremålen helt enkelt försvunnit, ändrats till andra funktioner eller hittats som fragmentariska bitar efter att ha använts som trasor under århundradens gång.

Malmö Museers medeltida liturgiska textilier har däremot inget historiskt ursprung i Malmö, utan har insamlats och skänkts till museet under 1900-talet. Materialet har ändå medtagits på grund av att, framför allt de kompletta medeltida mässhakarna kan utvidga och fördjupa kunskapen kring dåtidens vävnader och broderier. Förståelsen kan med andra ord öka för S:t Petri samlingens fragmentariska bitar när dessa kan jämföras med medeltida liturgiska textilier i sin helhet.

För övrigt äger Malmö Museer inga inredningstextilier eller sängkläder som är tillverkade före 1650 och har historisk anknytning till Malmö. Endast enstaka importerade föremål i museets magasin kan knytas till denna period. Särskilt då linnedamast från Flandern från 1500-1600-talen, vilket i huvudsak insamlades av Ernst Fischer under 1900-talets första hälft genom donationer och inköp på kontinenten.

S:t Petri kyrkas textilsamling vårdas idag på bästa sätt tack vare Riksantikvarieämbetets instruktioner och konservering av föremålen kring år 1980. Kunskapen om vävnadernas och broderiernas ursprung och historia har ökat genom Inger Esthams historiska och materialmässiga analyser, samtidigt som konserveringen har bidragit till att förlänga de ömtåliga textiliernas livslängd. Den plant liggande förvaringen i de skyddande lådorna i ett lagom temparerat rum, är också av största betydelse för att denna kulturskatt ska kunna ses av framtida generationer.

Samlingarna och deras bevarande

S:t Petri kyrkas äldre textilier

Texterna är hämtade från textkort i anslutning till föremålen med St: Petri kyrkas numrering, med tillägg av Pietas nummer från Riksantikvarieämbetet.

Fig 27 a (1:1/Pietas nr 5820 b) Guldbrokad, troligen från mässhake eller korkåpa. Granatäpplemönster, ursprungligen i guld mot röd grund. Italien 1400-tal. (monterat på brunt linne)

Fig 28 (1:2/Pietas nr 5820 b) Guldbrokad, fragment, troligen kilar från klädesplagg, Italien omkring år 1400. (4 små fragment monterade på linne)

Fig 27 b (1:3/Pietas nr 5820 b) Fragment av granatäpplemönstrad silkessammet. Italien 1400-talets senare hälft. (monterat på väv)

Fig 31(1:4/inget Pietas nr) Fragment av oblekt linnelärft.

Fig 29 a-b (1:5/Pietas nr 5830/81) Broderifragment, möjligen från besättning på dalmatika. Helt täckande läggsömsbroderi av mörknad metalltråd på linnelärft. (monterad på linne)

Fig 10 (1:6/Pietas nr 5834/81) Broderifragment. Figurbroderi i flerfärgat silke och mörknat metalltråd på linnelärft. Föreställer troligen S:t Antonius. (monterad på linne)

Fig 26 (1:7/inget Pietas nr) Röd silkefrans, ursprungligen monterad på liturgiskt plagg eller altartextil. (monterad på linne)

Fig 37 (1:8/Pietas nr 5793/81) Kalkduk, ursprungligen vit linnekammarduk med broderi i flerfärgat silke och metall, 1600-talets början.

Fig 12 (1:9/Pietas nr 5835/81)Del av altarbrun. Nu brunröd sammet med fragmentariskt figurbroderi ursprungligen med tvärarmar på ett mässhakekors. T.v. Paulus t.h. Petrus omkring 1500.

Fig 30 a-b (2/Pietas nr 5820 a./81) Fragment av rygg- och framsida på mässhake. Brokad med mönster i nu mörknat membranguld av parställda lejon och fåglar samt den slutna trädgården. Mot ursprungligen röd grund. Italien omkring 1400. (monterat på brunt linne)

Fig 13 (3:1/Pietas nr 5827/81) Fragment av figurbroderi. Riddare eller soldat. Flerfärgat silke samt nu mörknat guld - och silvertråd på linnelärft. 1400-talets slut. (10 x 10 cm monterad på linne)

Fig 25 (3:2/inget Pietas nr) Silkesfrans med brickvävt kant band fransen randad i rött, vitt, grönt och troligen gult, sen medeltid. (monterad på linne)

Fig 14 a-c (3:3/Pietas nr 5824/81) Mässhakekors med fragmentariskt bevarat krucifix. Nedanför detta namnet Heinrich Dringeberg i Gotisk skrift samt dennes vapen med tre gyllene rosor mot röd grund. Yttäckande broderi i läggsöm av mörknad membranguld på linnelärft. Övre delen av korsstammen saknas, 1400-talets senare hälft.

Fig 15 & 16 (3:4/Pietas nr 5825/81) Mässhakekors, fragmentariskt endast nedre delen av korsstammmen bevarad med resterna av ett krucifix omgivet av Maria och Johannes samt nederst S:t Laurentius. Broderi av flerfärgat silke och mörknat metall på linnelärft. 1500-talets början.

Fig 8 & 9 (3:5/Pietas nr 5822/81) Gaffelkors med figurbroderi från mässhake, fragmentariskt bevarad, den yttre formen rekonstruerad. Nederst under baldakinen ses Irlands skyddshelgon Brigida med sitt attribut en ko. I övre fältet saknas figurbroderi, men underlagets teckning visar bilden av Johannes. Översta bildfältet saknas helt. Broderi i flerfärgat silke och nu mörknat membranguld. Flandriskt arbete troligen från omkring 1500.

Fig 16 (3:6/Pietas nr 5833/81) Mässhakekors, fragmentariskt, korsets tvärarmar saknas. I korsmitten Maria med barnet, därunder två kvinnliga helgon. Apollonia med sitt attribut en tång samt Ursula med en pil. Broderi i flerfärgat silke och mörknad metall. 1500-talets början.

Fig 17 (3:7/Pietas nr 5832/81) Mässhakekors. I korsmitten Maria med barnet stående på månskäran. Inom Mandorla omgiven av fem krönta kvinnliga helgon. Överst Margaretha med sitt attribut en drake. I vänster korsarm Katarina med svärd och hjul. Th.

Barbara med kalk och hostia, nedanför ses parställda t.v. Agata med ljus och bok. th. Apollonia med tång. Broderi i flerfägat silke med mörknad metall på linnelärft, omkring 1500.

Fig 23 a-b (3:8/Pietas nr 5831/81) Mässhakekors med krucifix. Fragmentarisk, endast korsmitten bevarad. Kristus i ursprungligt reliefbroderi av applicerad vit sidenatlas. Övriga detaljer i flerfärgat silke och mörknad metalltråd, omkring 1500.

Fig 19 a-d (4:1/Pietas nr 5823/81) Korkåpsbräm i två delar. Figurbroderi i flerfärgat silke och nu mörknad guldtråd på linnelärft. Figurerna under baldakiner föreställer uppifrån t.v. Laurentius, t.h. troligen Leonardus med sina attribut ett halster resp. fotbojor. I mellersta fältet t.v. påven Gregorius den store, bilden t.h. saknas. Nederst t.v, Lucia med en dolk genom halsen, bilden t.h. saknas.

Fig 20 (4:2/Pietas nr 5826/81) Del av korkåpsbräm, svårt skadat, med figurbroderi i flerfärgat silke och mörknad metalltråd. 1500-talets början.

Fig 21 & 22 (4:3/Pietas nr 5828/81) Korkåpsbräm i två delar samt ryggsköld. På ryggskölden Pietá-grupp, på brämet sex apostlar under baldakiner. Överst Petrus och Paulus, nederst t.h. Andreas, övriga saknar attribut. Broderi i mörknad metalltråd och flerfärgat silke samt siden applikation på linnelärft omkring 1500.

Fig 29 a-b (5/Pietas nr 5819/81) Profan rock, fragmentariskt sammansatt av hopsydda större och mindre stycken av violett sammets brokad med mönster av granatäpplen. 1400-talets slut eller 1500-talets början.

Fig 35 a-e (6:1/Pietas nr 5836/81) Antependium av italienskt silkesammet av vaser inom spetsovaler i skuren och oskuren sammet mot atlasbotten. Märken i sammet efter korsfästesegrupp, endast golgatakullen och Johannes fot samt rester av texten. Anne Michelsdotter - Jost Hotvig samt årtalet 1619 är bevarat. Dessutom knypplad spets i guld och silver.

Fig 34 (6:2/Pietas nr 5821/81) Altarbrun av röd stormönstrad sidendamst, troligen 1600-talet.

Fig 36 a-b (6:3/Pietas nr 5794/81) Duk av vit linnelärft med broderier i rödrosa silke och nu svartnad metalltråd. Broderat i mittfältets donators namn S. Hallander. Troligen polskt ursprung 1600-talet.

Fig 33 a-b (7:1/Pietas nr 5837/81) Mässhake av röd silkessammet med reliefbroderat krucifix i guld och silver. Initialerna KCD syftade på donater samt årtalet 1671.

Fig 32 a-b (7:2/Pietas nr 5838/81) Mässhake av svart silkessammet med reliefbroderat krucifix i guld och silver, daterat 1734.

Utdrag ur Riksantikvarieämbetets Pietasbeskrivningar rörande konserveringsåtgärder. Här följer ingen fullständig redogörelse över samtliga textiliers konservering, eftersom detta skulle vara allt för utrymmeskrävande. Istället visas exempel på olika konserveringsmetoder för att de ömtåliga medeltida textilierna ska kunna bevaras för framtiden på bästa sätt. Samtliga beskrivningar är utdrag från Riksantikvarieämbetets Pietasbeskrivningar och är genomförda av konservatorerna Margit Wikland och Margaretha Bergstrand.

Pietas nr 5821/81 (6:2) Altarbrun
Tillstånd. Smutsigt och trasigt. Det infärgade sidenet från 1919 års konservering helt söndertrasat.
Åtgärder. Lossades från antependiet, det gamla lagningstyget avlägsnades. Brunet tvättades, slätades ut och underlagades med infärgad bomullsbatist. Monterades på tygöverklädd skiva. Mått: längd 418,5 cm, största höjd 11,5 cm.

Pietas nr 5825/81 (3:4) Mässhakekors.
Tillstånd. Tidigare har trasiga partier underlagats med grov säckvävsliknande linnelärft. I överkanten ett rött band. Smutsigt. Lösa trådar.
Åtgärder. Det röda bandet lossades, tvättades i vatten och Hostapon, spänt med nålar i halvtorrt tillstånd. Över "säckväven" sattes ett lämpligare linne. Överkants röda band sattes i nederkanten. Längs långsidorna nya röda band. Lösa trådar syddes ned.

Pietas nr 5828/81 (4.3) Pietagrupp.
Tillstånd. Smutsig, fransen i behov av justering. Fodret har hål, den långa smala delen sitter uppvikt som en påse i nederkanten. Mellanfoder fragmentariskt.
Åtgärder. Foder och mellanfoder lossade, samtliga delar rengjorda i vatten med Hostapon och Marseilletvål. Utslätade, fransen borstades ut. Broderiet justerat, mellanfodret helt underlagat, fodrets hål underlagade. Återmonterat.

Pietas nr 5835/81 (1:9) Altarbrun.
Tillstånd. Sammeten har revor lagade med shantung samt med nya bristningar. Fodret är tidigare lappat samt har små hål. Upphängning med ringar. Fransen är nött, det röda yllet bitvis borta. Broderiernas reliefdelar är mycket nötta, framför allt silkebroderiet och ansiktets tunna linne där det grova lyser igenom.
Åtgärder. Bandet med ringar togs bort. Tvättad i vatten och Hostapon, ångad i torrt tillstånd och utspänd. Hålen i sammeten underlagade, hålen efter krokar och ringar på fodret samt en del små hål underlagade.

Pietas nr 5838/81 (7:2) Mässhake.
Tillstånd. Smutsig, sammeten skör med bristningar delvis lugglös, har lappar från tidigare lagning, som blekts, silverbanden är sköra, har lösa trådar, är delvis uppsydda på siden. Siden-infodringen runt halsringningen är smutsig, trasig och spröd. Taftfodret är skört, har tidigare lagningar. Mässhaken var här 1919 då bl. a. fodret underlagades.
Åtgärder. Sidenfodret lossat, ena axelsömmen lossad, på sammeten togs ett flertal gamla lagningar bort. Rengjord i vatten och Hostapon och Marseille-tvål på metallbroderi och band. Hål och bristningar underlagade med svart bomullssatin där det syntes med bourettsidenlappar. Halsinfodringen av vitt siden återmonterades ej utan bakades in i crepelin, för att skydda halskanten sattes infärgad svart crepelin över. Silverbanden underlagades med infärgad bomullsbatist, broderiet justerades. Siden fodret återmonterat, överklätt med vitt crepelin.

Medeltida textilier i Malmö Museers samlingar

Texterna är hämtade från föremålens katalogkort

Fig 24 d (3332). Mässhake av mönstervävd siden.
1500-tal, Italien.
Inkommen 1905 genom Antikvitetshandlaren Botvig, Köpenhamn.

(9029) Bård av grovt linne, helt broderad med guld samt silke i flera färger.
1400-tal.
Inkommen 1924 genom Madame Mauiés, Paris.

(9030) Bård av grovt linne, helt broderad med guld samt silke i flera färger.
1400-tal.
Inkommen 1924 genom Madame Mauiés, Paris.

Fig 24 a (14.238) Mässhake av rött sammet med applikation och infällning av mönster i gulvitt, gult och grönt siden samt röd sammet. De gulvita mönstren kantade med gula sidenremsor, översydda med rött silke. De övriga kantade med smala silkesnoddar: de gröna och röda med gula; de gula med gröna. De gula mönstren delvis broderade med grönt silke och de gröna med gult.
1500-tal, Italien.
Inkommen genom Fritz Iklé 1928.

Fig 24 b (16.331) Mässhake i vitt siden med i läggsöm och knutsöm, och med linnesnoddar i brunt och vitt. I mitten en bård av gult halvsiden (varp av lingarn och inslag av gult silke) med applikation av vitt siden och röd sammet (silke på bottenväv av linne) samt läggsöm av vitt lingarn och blått silke. Kantad av band av vitt linne med mönster av rött, grönt och blått ullgarn i ytterkanterna och av rött och grönt ullgarn.
1500-tal, Spanien.
Inkommen 1929 Abelardo Linares, Madrid.

Fig 24 c (19.118) Mässhake av röd sidendamast. Fram och bak lodrät bård av blått siden med bottenbroderi i läggsöm (rankor av silvertråd) och applikation (blommor av svart siden). På frambården en och på ryggbården två medaljoner av gult siden broderade i schattersöm med silke i flera färger och guldtråd. Bården kantad med vävda guldband, mässhaken kantad med frans av rött och gult silke. Foder av blått linne.
1500-tal.
Gåva 1930 av Stadsarkitekt Salomon Sörensen.

(29.869) Broderi från mässhake i läggsöm och schattersöm av silke i flera färger och guldtråd, spunnen över gult silke.
1400-tal, Flandern.
Inkommen 1939 av Hansan Chabastari.

(MMT 798) Dekor till mässdräkt "Bebådelsen". Brokadbård omramad av smala bårder med dekor av knippen och 6 pass rosor samt grön slagen frans. Mitt stycket röd atlasbotten med inslagseffekt till mönsterna. Ansikten och händer vita. Blomman grön, dräkter och bakgrund guldtråds mönstrade till ängelns dräkt något violett. Kantbårder i grönt. Sidobården av 4 delar, något starkare röd atlasbotten inslag till mönstren av gult silke och guldtråd. Kantränder av blått och gult silke. Ytterkant av grön slagen silkefrans.
1400-tal, Italien Florens.
Inköp 1967 R. Ferruzzi, Venedig.

Litteratur och otryckta källor

Malmö och S:t Petri kyrka under medeltiden

Inledningen lutar sig mot de tre mest betydelsefulla forskarna inom ämnet medeltida textilier i Sverige - Agnes Branting, Agnes Geijer och Inger Estham, som tillsammans har lagt grunden och vidarutvecklat kunskapen kring dessa föremål; främst genom böckerna *Textilskrud i Svenska kyrkor* (Branting 1920), *Medeltida vävnader och broderier i Sverige* (Branting/Lindblom 1928), *Textila skatter i Uppsala domkyrka*, (Geijer 1964), *Ur textilkonstens historia* (Geijer 1972), *Kyrkliga textilier - arv, utveckling och vård,* (Estham 1980) och *Textilier i Vadstena klosterkyrka,* (Estham 1984). Fakta rörande information om fyndet 1904 i S:t Petri kyrka är hämtat från Riksantikvarieämbetets Pietas beskrivningar. Broderifragmentet (3:5) från S:t Petri kyrka finns avbildat i *Medeltida vävnader och broderier* (1928) pl. 158. Den skånska kyrkan och reformationen (1947) har studerats angående händelsen i kyrkan år 1529.

Under rubriken "Malmös medeltida textilsamling" har upplysningar hämtats från följande källor; Fakta kring Riksantikvarieämbetets konservering 1982 i SDS (23/9 1982), angående fyndet vid S:t Petri kyrka år 1904 genom Riksantikvarieämbetets pietas beskrivningar samt vid de återfunna kalk- och altardukarna har information erhållits via SDS (22/1 1941). Malmö Museers katalogkort har bidragit med viktiga uppgifter kring deras medeltida samlingar. För kapitlet "Medeltida liv i Malmö" har fakta hämtats från boken *Malmö Stads Historia del 1* (1971) och *S:t Petri kyrka och dess "märkvärdigheter"*, (Elbogen nr 2, 1989). Information om linodlingens villkor under medeltiden har inhämtats från *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*, (1959) och om dåtidens vadmalskläder ur *Ull och Ylle* (1943). I *Malmö Stads Urkundsbok* (1917) har uppgifter angående Erik av Pommerns privilegiebrev återfunnits.

Malmös medeltida textilskatter

Vid inledningen som rör "Prästens kläder och andra kyrkliga textilier" har fem böcker bidragit med viktiga fakta. Agnes Geijers bok T*extila skatter i Uppsala domkyrka*, (1964) berättar om Maria kyrkans textilier i Danzig, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982) har lämnat bidrag till historiken kring dalmatikan, korkåpan under medeltiden har studerats genom artikel *Korkåpans användning efter reformationen*, (1963) och boken *Kyrkliga textilier - arv, utveckling och vård*, (1980). Avslutningsvis har information om altarets utsmyckning hämtats från *Liturgik - en introduktion*, (1996). Under rubrikerna "S:t Petri kyrkas och Malmö Museers medeltida liturgiska textilier" och "Broderier i silke och guld" har uppgifter främst hämtats från Riksantikvarieämbetets

Pietas beskrivningar, informerande texter vid textilierna i S:t Petri kyrka och Malmö Museers katalogkort. Dessa tre källor fortsätter att vara betydelsefulla genom artikeln, men upprepas inte vidare. Fakta kring liturgiskt bruk har studerats i boken *Kyrkliga textilier - arv, utveckling och vård*, (1980) samt tolkningarna av helgonbilderna är gjorda av Inger Estham i samband med konserveringen av kyrkans textilier. I kapitlet " Sidenbrokader och brickvävda band" har information om brickvävningens historia hämtats från *Olddanske tekstiler* (1950). Vid "Import av exklusiva tyger" har *Malmö Stads Urkundsbok* (1917) studerats angående Erik av Pommerns privilegiebrev samt uppgiften om att inga medeltida originalhandlingar från S:t Petri kyrka finns bevarade har hämtats från *Malmö Stads Historia* (1971). Agnes Geijers bok *Textilkonstens Historia* (1972) har bidrag med information kring Sidenvägens transporter och handel med sidentyger vid rubriken "Sidenvägen och Italien i handeln med tyger". Fakta kring St:Petri kyrkas profana rock (5) har studerats genom *Precious coats from the fifteenth century* (1988). Under "Malmö och Hansan" har främst *Malmö Stads Historia* (1971) studerats angående höstmarknaden i staden, import och export i Malmö, handeln gällande lagar under medeltiden och vilken typ av båtar som användes vid handeln med Hansan. Även *Kulturhistorisk Lexikon för Nordisk Medeltid* (1982) har viktig information kring Hansans betydelsefulla roll samt fakta kring import av lärft har hämtats från *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*, (1959). Under rubrikerna "Italienska mässhakar kom till Malmö på 1920-talet" och "Mönstrens spännande utveckling" har information främst hämtats från *Textilkonstens Historia* (1972), men även från *Textila Kuber och blixtar Rölakanets konst och Kulturhistoria* (1992). Vid kapitlet "Sidenindustrin i Italien" har följande källor studerats; De olika vävarstäderna utbredning i Italien genom *Textilkonstens Historia* (1972) och *5000 years of Textilies* (1993). Information om olika regler och förbud inom sidenindustrin från *Renaissance Dress in Italy* 1400-1500, (1981) och olika kvalitetsbeskrivningar av siden genom *Silk Cloths Purchased for the Great Wardrobe of the Kings of England 1325-1462*, (1989). Staden Lucca som sidenstad har studerats i artikeln *Silk weaves of Lucca in 1376*, (1988) samt olika vävarfamiljer i Lucca och sidenvävningen i Venedig genom boken *Italienska konstvävnader från medeltid till rokoko*, (1962). Under rubriken "Quattrocento - granatäpplet" har boken T*extilkonsten historia* (1972) studerats rörande mönsterformens utveckling och angående grantatäppleformen i Spanien *Textila Kuber och Blixtar, Rölakanets konst- och kulturhistoria*, (1992). Idéer om granatäpplemönstrade klädedräkter i målerikonsten har hämtats från *Italienska konstvävnader från medeltid till rokoko*, (1962). Boken *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, (1981) har bidragit med viktig information om mönsternas symbolik och när Milano stod på sin höjdpunkt inom sidenindustrin.

Under avdelningen kring vad de "Bibliska motiven berättar" och till bildtexternas

information om helgon och apostlars historia, har material hämtats från ett flertal källor. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982) var en viktig källa till kunskap om bebådelsefesten och hur Maria och barnet avbildades under medeltiden. Boken *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, (1928) har bidragit med information om liknande Maria bilder i andra svenska kyrkor. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982) har även studerats när det gäller krucifixets historia och apostlarnas attribut. Angående Helgon och påvar har boken *The Oxford Dictionary of Saints*, (1992) varit en ovärderlig källa rörande de olika helgonens historia och legender. Artikeln *Heraldisk textilkonst i Sverige under tidig gotisk period*, (1947) har studerats angående heraldisk broderikonst. Vid kapitlet "Pärlstickarna" har fyra böcker bidragit med information. Fakta om de svenska pärlstickareverkstäderna och läggsömsbroderiets konst från *Textilkonstens historia* (1972), *Malmö Stads Historia, del 1-2* (1971) har studerats angående pärlstickar i Malmö, uppgifter om Baldakinskolan i Flandern har hämtats från *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, (1928) samt boken *Medieval Craftsmen - Embroiderers*, (1993) rörande fakta kring applikation- och läggsömsbroderi.

Under rubriken "Silke, guld och linnelärft" har *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982) studerats rörande historiken kring silkets, linets och guldtrådens historia under medeltiden. Likaså har fakta hämtats från boken *Textilkonsten Historia* (1972) om guldtrådens konst och återvinning av guld när kläderna var uppslitna. Vid kapitlet "Siden och sammet" har värdefull information hämtats från böckerna *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, (1981) angående hur vävningen genomfördes och från *Textilkonsten Historia* (1972) om vävbredder och hur den komplicerade sammeten vävdes. Fakta till "Färgningen var en konst i sig själv" har studerats från fem olika källor. Artikeln *Medeltidens färgkonst*, (1947) har bidragit med information om medeltidens typiska färgkombinationer, boken *Den talande tystnaden*, (1987) berättar om medeltidens liturgiska färger, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, (1981) visar på hur den röda färgen användes på de italienska sidenvävnaderna, fakta kring purpurns roll under medeltiden har hämtats från *Purpur - koschenill - krapp, en bok om röda textilier*, (1994) och slutligen *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982)har givit information om färgningens konst i Norden under medeltiden.

Återanvändning och nyproduktion av textil efter reformationen

Under rubriken "Malmö och S:t Petri kyrka kring reformationen" har främst *Malmö Stads Historia del 1* (1971) studerats angånde fakta kring handlaren Ditlev Enbeck, borgaren Jörgen Kock och guldsmedernas verksamhet i staden. Boken *Den skånska kyrkan och reformationen*, (1947) har bidrag med viktig information rörande den nya Lutherska lärans början i Malmö. Vid kapitlet "Textilierna i S:t Petri kyrka efter reformationen"

har följande källor varit till hjälp; Angånde upphittade dukar samt fakta kring prästen Stephen Hallanders liv har artikeln *De gamla dukarna i Petri kyrka*, SDS (22 januari 1941) varit en viktig informationskälla. Från Ernst Fischers bok *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*, (1959) har fakta hämtats rörande linnevävning i staden vid denna tid. Kalk- och altarduken historia har studerats genom *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, (1982), medan uppgifter om pesten i Malmö år 1619 har inhämtats från *Malmö stads krönikebok*, (1911). Boken *Textilkonstens Historia* (1972) har varit en viktig källa för vävning av Italienska sammetstyger och sidenväveri i Köpenhamn under 1600-talets början. Den knypplade spetsens historia på kontinenten har studerats i boken *5000 years of Textilies* (1993), samt lokala skräddares verksamhet genom Inger Esthams bok *Kyrkliga textilier - arv, utveckling och vård*, (1980).

Under rubriken "Annan textil verksamhet i Malmö ca 1525-1650" har främst Ernst Fischers böcker om Malmös textila historia studerats. *Flamskvävnader i Skåne* (1962) främst när det rörde fakta kring Nils Guldsmed, konsthandlaren Thomas Bell, bevarade flamskvävnader samt textilierna som statussymboler och ekonomisk trygghet. Historik kring broderade dynor har hämtats från boken *Skånska Yllebroderier* (1971) samt fakta kring linnetillverking från *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*, (1959). *Malmö Stads Historia* (1971) har informerat om historiska fakta kring Malmöhus och dess linneförråd, import av kläde, import av textilier via Holland samt reglementen rörande silkekompaniet i Köpenhamn. Slutligen har Agnes Geijers bok *Textilkonstens Historia* (1972) studerats angående holländska linnetyger.

Bibliografi

Branting, Agnes, *Textilkonst i Vadstena kloster och kyrka*, ur Svenska Slöjdför, Tidsk, 1907.
Branting, Agnes, *Textil skrud i Svenska kyrkor*, 1920.
Branting, Agnes & Lindholm, Andreas, *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, 1928.
Christie, A. *The Uppsala Cope*, ur Burlington Magazine dec, 1924.
Christien, A. *English Medieval Embroidery*, 1938.
Cornell, Ingegerd & Fischer, Ernst, *Tvänne mässhakar från Skara domkyrka*, ur Rig 1918.
Estham, Inger, *Kyrkliga textilier - arv, utveckling och vård*, 1980.
Estham, Inger, *Textilier i Vadstena klosterkyrka*, 1984.
Estham, Inger, *A newly discovered intarsia and gold leather embroidery*, ur Opera Textilia, 1988.
Estham, Inger, *Birgittinska Textilier*, 1991.
Estham, Inger & Nockert, Margaretha, *Skatter i Textilkammaren*, 1986.
Falke von, Otto, *Dekorative Silks*, 1922.
Farmer, David Hugh, *The Oxford Dictionary of Saints*, 1992.
Fischer, Ernst, *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*, 1959.
Fischer, Ernst, *Flamskvävnader i Skåne*, 1962.
Fischer, Ernst, *Skånska yllebroderier*, Malmö Museers årsbok 1971.
Flemming, Ernst, *Textilhistoria i bild*, 1958.
Franzén, Anne Marie, *Ytterligare ett medeltida gravtäcke*, Fornvännen del 4 1963.
Geijer, Agnes, *Medeltidens färgkonst*, ur Fornvännen 1947.
Geijer, Agnes, *Albertus Pictor - målare och pärlstickare*, 1949.
Geijer, Agnes, *Textila skatter i Uppsala domkyrka*, 1964.
Geijer, Agnes, *Ur textilkonstens historia*, 1972.
Hald Margrethe, *Olddanske tekstiler*, 1950.
Hansen, Viveka, *Textila Kuber och Blixtar, Rölakanets konst- och kulturhistoria*, 1992.
Hansen, Viveka, *Fyra sekel Malmö textil 1650-2000*, Ellbogen 1999.
Harris, Jennifer Ed, *5000 years of Textilies*, 1993.
Herald, Jacqueline, *Renaissance Dress in Italy 1400-1500*, 1981.
Isberg, A.U. *Malmö stads krönikebok*, 1911.
Johannesson, Gösta, *Den skånska kyrkan och reformationen*, 1947.
Johannesson, Gösta, *Skåne, Halland & Blekinge - om Skånelandskapens historia*, 1984.
King, Donald, *Some Unrecognised Venetian Woven Fabrics*, ur V & A yearbook 1969.
King, Donald & Monique, *Silk weaves of Lucca in 1376*, ur Opera Textilia, 1988.
Kjellberg, Sven T. *Ull och Ylle*, 1943.
Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, 22 band, 1982.
Lunds Domkyrka, The Explorers handbook, flera författare, 1998.

Malmö Stads Historia, del 1-2, Flera författare, 1971.
Martling, Carl Henrik, *Den talande tystnaden*, 1987.
Martling, Carl Henrik, *Liturgik - en introduktion*, 1996.
Monnas, Lisa, *Silk Cloths Purchased for the Great Wardrobe of the Kings of England 1325-1462*, Ur Ancient and medieval Textiles Studies in honour of Donald King, 1989.
Newman, Ernst, *Lunds Domkyrkas Historia 1145-1945*, 1946.
Nockert, Margaretha, *Precious coats from the fifteenth century*, Ur Opera Textilia, 1988.
Nylén, Anna-Maja, *Hemslöjd*, 1978.
Poulsen, Fredrik, *Romerska kulturbilder*, 1946.
Religionshistoria - Ritualer, mytologi, Ikonografi, Flera författare, 1996.
Santangelo, Antonino, *Italienska konstvävnader från medeltid till rokoko*, 1962.
Schlyter, Herman, *S:t Petri kyrka och dess "märkvärdigheter"*, ur Ellbogen nr 2, 1989.
Sandberg, Gösta, *Purpur - koschenill - krapp, en bok om röda textilier*, 1994.
Sangiorgi, Giorgio, *Contributi allo studio dell'arte tessile.*
SDS, *De gamla dukarna i Petri kyrka*, 22 januari 1941.
SDS, *Unika textilier räddade i S:t Petri*, 23 september 1982.
Staniland, Kay, *Medieval Craftsmen - Embroiderers*, 1993.
Statens Museumsnaevn, *Bevaringshåndbogen*, 1994.
Stolt, Bengt, *Korkåpans användning efter reformationen*, Fornvännen del 2-3 1963.
Thorman, Elisabeth, *Heraldisk textilkonst i Sverige under tidig gotisk period*, Ord och Bild 1947.
Topelius, Christer & Marie, *Bibelns Värld*, 1995.
Weibull, Lauritz, *Malmö stads urkundsbok, första bandet*, 1917.
Zoppino, *Esemplario di lauori*, Faksimil 1878.

Otryckta källor

Malmö Museer, Katalogkort över medeltida kyrkliga textilier.
S:t Petri kyrka, beskrivningar över de bevarade textilierna och fragmenten.
Riksantikvarieämbetets, Pietas beskrivning över konserverade textilier år 1981 från St:Petri kyrka.

Tack till

För genomförandet av denna artikel vill jag främst framföra min respekt till Malmö Fornminnesförening som via fonderna Folke Malmbergs och Birgit Slangerup-Malmbergs minne samt IK Foundation & Company, London, som samtliga generöst bidragit till att projektet kunnat genomföras. Även Malmö Förskönings- och Planteringsförening som genom ett ekonomiskt stöd har gjort det möjligt att fotografera hela S:t Petri kyrkas textilsamling. Aktuella fotografier finns härigenom bl a fritt tillgängliga genom Malmö museers fotoarkiv. Tack till S:t Petri kyrka församling som ställt textilierna till förfogande, för forskning och fotografering - i det sammanhanget vill jag också tacka fotograf Lars Andersson, för de utmärkta bilderna. Stor erkänsla ges även till Enheten för konservering av kyrkliga inventarier på Riksantikvarieämbetet i Stockholm, min man Lars Hansen för värdefull hjälp med artikelns upplägg, Birgit Nilsson, Sandvik, för all hjälp med framplockning av litteratur vid Malmö Stadsbibliotek samt Ingmar Billberg vid Malmö Kulturmiljö för de tillrop att genomföra artikelserien. Slutligen ett stort tack till artikelförfattarens inspirerande historiska bollplank, Carl-Filip Mannerstråle, Färlöv, vars entusiasm kännts tryggt från artikelns födelse till dess färdigställande.

Kronprinsens husarregemente och Malmö

AV BENGT EKSTRÖM

Kronprinsens husarregemente, dess kortform var K 7, höll vakt i Malmö i 155 år, från 1772 till och med 1927.

Mycket litet i staden minner om denna förhållandevis långa period i Malmös historia: Några gator i anslutning till Drottningtorget, i närheten av Kronprinsen och på Bulltoftafältet såsom Husar-, Regements-, Exercis-, Skvadrons-, Ryttmästare-, Beridare-, Stallmästare- och Cederströmgatan, ävensom kvartersnamnen Husaren, Ridhuset och Kronprinsen. Vidare har det stora riksvapen, som satt högt ovan Husarkasernens entréportal ut mot Regementsgatan byggts in i en tegelkonstruktion i Hylliekroken.

Slutligen finns på Malmö muséum en utställning om regementet med foton, sparsam historik, chefsporträtt, föremål och huvudnumret i form av Jonas Åkessons målning av officerskåren 1927. Denna utställning har tyvärr givits en undanskymd och svårfunnen placering och är dessutom behäftad med historiska och heraldiska felaktigheter. Åkessons oljemålning är till yttermera visso felhängd. Denna imposanta målning skulle komma till sin rätt som en solitär på en fondvägg, med möjlighet för betraktaren att själv välja lämpligt avstånd!

Någon större samlad framställning i skrift om Kronprinsens husarregemente och dess långa vakthållning i staden föreligger ej i skrift, inte ens – märkligt nog – i bokverket om *Malmö stads historia* (1-8). Föreliggande framställning vill i text och bild täcka denna lucka i Malmös äldre garnisonshistoria.

Regementets Kamratförening har emellertid tagit initiativ till och bekostat en minnesplatta, uppsatt på Kronprinstorget och upplysande om, att där idag Kronprinsen ligger, låg dessförinnan Husarkasernen, där K 7 logerade. Det var stort ögonblick för Kamratföreningen när Kronprinsens ägare, Ulla Åberg, invigde minnesplattan den 7 december 2000. K 7 Minnestropps musikavdelning spelade K 7 igenkänningssignal och taktfast marschmusik, mycket folk hade samlats, liksom landshövdingen och representanter för pressen. Landshövdingen framhöll i sina minnesord, att utan den historiska kopplingen bakåt är våra möjligheter till utveckling och framgång i framtiden beskurna. Kamratföreningen och delar av Minnestroppen var på plats, det var ju regementets högtidsdag, den äldste i kretsen under standaret var f d husaren Olof Olsson, 2. skvadronen, 94 år.

Uppsättning och organisation

Ett avtal undertecknades den 19 december 1757 av å ena sidan svenska krigsstyrelsen och å andra sidan kaptenen vid Posseska regementet greve Fredrik Ulrik Putbus och löjtnanten vid Drottningens livregemente Philip Julius Bernhard von Platen om uppsättande av en husarkår om 200 man, fördelade på två skvadroner. Bakgrunden härtill var, att Sverige 1757 sällat sig till Preussens fiender, överfört trupp till svenska Pommern i förhoppning att kunna återta de angränsande svenska besittningar, som förlorats i 1720 års fredsslut. Ansvariga för krigföringen i början av det Pommerska kriget hade konstaterat att man saknade ett lätt kavalleri, som kunde mäta sig med det preussiska rytteriet. De indelta, tunga och bristfälligt övade svenska skvadronerna kom till korta mot Fredrik den Stores lätta och välövade ryttartrupper. Den avtalade husarkåren svällde raskt till 1000 man, om 10 skvadroner, benämnd Kungl Svenska husarregementet. Denna ökning av det ursprungliga avtalet gjordes i kraft av ett nytt avtal, som undertecknades den 24 april 1758. Uppsättning och rekrytering gjordes på Rügen, där Fredrik Putbus hade sitt fädernegods. Regementet överfördes till Pommern under den förste regementschefens, majoren friherre Gustaf Wrangel, befäl.

Detta var embryot till Kronprinsens husarregemente, det enda svenska ryttarregemente som alltid haft ordet "husar" i regementsnamnet. Husar kommer av ungerska *huszár* med samma betydelse. Ordet har av vissa forskare uppfattats som avledning av ungerska *húsz* = 20. Husar skulle då egentligen betyda: den tjugonde. Andra menar att ordet är en biform till serbiska *gusar*, rövare, motsvarande italienska *corsare*, korsar. I svenska har ordet inlånats via tyskan. I Ungern fanns på 1400-talet en beriden milis, till vars uppsättande 20 gårdar förenade sig om att avlöna en man. Man kan konstatera, att regementet ända från sin uppsättning var bemannat med värvad personal, anställd på treårskontrakt, med fast lön, till skillnad från de indelta knektarna i sina soldattorp över hela svenska landsbygden med en mycket begränsad övningstid om några veckor per år, indelade i rotar avseende infanteriet och i rusthåll för kavalleriet. Inom regementet gavs alla order på tyska språket, åtminstone under de första 50-60 åren.

I det pommerska kriget, även kallat sjuårskriget eller potatiskriget, visade sig det svenska lätta och värvade rytteriet komma väl till sin rätt. I en källa från 1908 står att läsa bl a: ".....Regementet utmärkte sig genast och tumlade tappert om med de preussiska ryttarna, som nu träffade fullt jämngoda motståndare. Snart fanns bland svenska hären i Pommern ingen mera ansedd trupp än Wrangels husarer". Redan 1761 vidtogs åtgärder för att öka numerären. Svenska husarregementet delades i två, "Det blå" (Putbuska) och "Det gula" (Wrangelska) husarregementet, vardera med 800 husarer i fält, 600 i fred, uppdelade på 6 skvadroner. Efter freden med Preussen 1762 minskades regementenas numerär till 50

husarer per skvadron med förläggning i Stralsund, Barth, Greifswald och Lassan. De båda regementena slogs samman till ett, Kungl husarregementet , fördelat på 8 skvadroner om vardera 50 man. Ett minne från denna tid är, att den sedermera så namnkunnige fältmarskalken Gebhard von Blücher då tillhörde regementet som junker. Han tillfångatogs av preussarna i en fäktning 1760 och övergick i preussisk tjänst istället.

Regementet överfördes 1772 till Sverige och minskades till sex skvadroner.

Förläggningsorter

Förläggningen ordnades för att tillgodose behovet av en gard mot hotet från Danmark. Två skvadroner förlades till Malmö, en skvadron vardera i Ängelholm, Helsingborg, Ystad och Simrishamn. Under del av tiden var en skvadron förlagd i Halmstad, ett år var en skvadron i Laholm, Bjersjöholm och Skanör Även Göteborg hade under del av tiden en del av en skvadron som garnison. Skvadronerna avlöste varandra över tiden, även regementschefens tjänstgöringsplats växlade mellan Malmö och Helsingborg.

Förläggningen i Malmö

De första åren efter ankomsten till moderlandet, efter 1772, hade husarerna i Malmö ingen samlad förläggning. Både manskapet, deras familjer och hästarna var inhysta i mindre grupper i gårdar i eller i anslutning till staden. Kostnaderna härför fick staden stå för med skattemedel från stadens då jämförelsevis få invånare, cirka 5000. Utbildningen av husarerna bedrevs på en skjutbana där sedermera (1856) SJ verkstäder byggdes, norr om Östra hamnkanalen i höjd med Uppsalapromenaden, fotexercisplats på andra sidan Slussplan, mellan den nordligaste sträckningen av Exercisgatan och Fredriksbergsgatan och norr om Slussgatan. Området kallades för Koängen. För exercis till häst och taktiska stridsövningar disponerade malmögarnisonen Limhamnsfältet mellan Hylliekroken och Ribergsborg, från 1901 dessutom Beritta Gurrislyckan, belägen mellan Limhamnsvägen och Beritta Gurrisgatan. Regementets begravningsplats låg i dagens Garnisonsplantering i Kirsebergsstaden.

Vid Drottningtorget

År 1812 började regementet och staden att projektera en samlad förläggning för delen i Malmö, i kvarteret 1 Husaren mellan Drottningtorget- Östra Tullgatan- Östra Promenaden. Postadressen var Östra Tullgatan 3.

Husarkasernen vid Drottningtorget, till vänster ridhuset (nuvarande Vagnmuseum).

Avsikten var från början, att bygga två stallar, kasern för manskapet och magasin. Upplånade pengar räckte endast till ett stall och till grunden för kasernen. Det andra stallet blev färdigt någon gång efter 1815. De nyuppförda byggnaderna inlöstes av Kronan 1835. Ridhuset, idag vagnmuséum och dessförinnan, sedan 1900, saluhall i kvarteret 2 Ridhuset, stod färdigt 1850. Ytterligare ett stall var färdigt 1857 och 1860 var manskapskasernen klar för inflyttning. Hela etablissementet kallades för Husarkasernen. För regementssjukhus och persedelförråd disponerades den s k Högvakten vid Suellshamnen, norr om dagens staty av Frans Suell. Regementsexpeditionen och förvaltningen var inhyst i en fastighet på Östra Tullgatan mitt emot Husarkasernen. I och med järnvägens utbyggnad fick regementet lämna sin hittillsvarande skjutbana norr om Östra hamnkanalen och flyttade skarpskyttet till Slottsmöllan, med skjutriktning norrut, d v s väster om och parallellt med Malmöhus´ västra vallgrav. Det ursprungliga området för fotexercis, Koängen vid Exercisgatan, ändrades till att ligga i dagens Kungspark, från Hovrätten till i höjd med Grynbodgatan. Även Drottningtorget användes för exercisövningar till fots och var därför inte tillgängligt för allmänheten förrän husarerna slutat dagens tjänst.

Förläggning i Malmö och Helsingborg

För regementets övriga delar är 1883 ett märkesår. Då stod det som idag är Rönnowska gymnasieskolan på Söder i Helsingborg färdig, det var stadens första Husarkasern. Den

har ritats av Helsingborgs förste stadsarkitekt, Mauritz Frohm och byggts av byggmästare Carl Gustaf Hallberg. Där kasernerades de tre skvadronerna från Helsingborg, Ystad och Ängelholm. Övriga kustnära garnisoner från 1772 drogs in helt. Från 1883 var således regementet förlagt med ena halvan i Malmö, den andra i Helsingborg, tre skvadroner i vardera staden. Regementschefen med stab var lokaliserad sålunda: 1816-1830 i Malmö, 1830-1848 i Helsingborg, 1848-1884 i Malmö, 1884-1897 i Helsingborg och 1897-1927 i Malmö. Musikkåren var placerad i Malmö.

Regementet samlas i Malmö

När regementet i sin helhet skulle samlas till Malmö 1897, var den nya Husarkasernen i kvarteret Kronprinsen, vid korsningen av Regementsgatan och Mariedalsvägen, nästan färdig.

Kasernen ritades av fortifikationsmajoren O.A. Busch och arkitekten Erik Josephson (1864-1929), verksam i Stockholm. Hela flyttningen hade möjliggjorts genom en bytesaffär mellan Kronan och staden. Tomtmarken för den nya Husarkasernen, den s k Engeströmska lyckan, ägdes av staden. Kronan fick den tomten mot att staden fick hela den gamla Husarkasernen vid Drottningtorget.

Ett år efter inflyttningen byggdes varmbadhus och observationshall, 1903 utökades stallarna och 1906 tillbyggdes kasernen utefter Regementsgatan i sina flyglar för att ge plats åt bostäder för underofficerare. Köket tillbyggdes 1910 och samma år uppfördes en fristående mässbyggnad för underofficerare och manskap. Denna senare byggnad blev sedermera dansrestauranten Arena. När regementet (fem skvadroner) i slutet av oktober 1897 lämnade den gamla Husar-

Regementet samlas i Malmö.

Musikkåren 1892.

Skvadron uppställd på kaserngården vid Drottningtorget, 1890.

kasernen och med kronprins Gustaf (V) i täten red Regementsgatan ut till sin nya förläggning, genom den hästskoformade portalen i kasernen (jämför med portalen till Hippodromen på Kalendegatan från 1898 - arkitekt: Theodor Wåhlin!) satt det stora riksvapnet på plats högt ovanför. Riksvapnet är konstfullt hugget i sandsten vid stenhuggarifabrikör Wilhelm Weltz' stenhuggeri på Citadellskajen 1896. Befäl och manskap tyckte, att man fått en storartad förläggning med god tillgänglighet till lämplig övningsterräng.

Nya Husarkasernen vid Regementsgatan, före tillbyggnaden.

Vaktavlösning utanför Husarkasernen.

Kronprins Gustav (VI) Adolf deltog flitigt i övningarna på Limhamnsfältet!

Man hade t o m skaffat nymodigheten telefon, nummer 291! Alla var mycket nöjda, även de civila boende i centrala staden, som fick ha husarerna kvar i staden med sin mycket uppskattade musikkår men nu på mera lämpligt avstånd. Den lämnade Husarkasernen revs omkring sekelskiftet 1900.

Det närbelägna Limhamnsfältet och vidhängande Beritta Gurrislyckan visade sig efter hand vara i minsta laget för övningar i regementsförband, med fem skvadroner.

Genom ett energiskt arbete under tre år av dåvarande regementschefen överste Bror Munck lyckades man 1911 få till stånd en överenskommelse mellan Kronan, K 7 och Malmö, som innebar att regementet frånträdde sina hittillsvarande 60 hektar övningsmark och utan någon kostnad erhöll stora fält vid Bulltofta och Riseberga, i allt 139 hektar. Man fick även fortfarande och kostnadsfritt utnyttja Limhamnsfältet norr om Limhamnsvägen och dessutom 1923 ytterligare14 hektar vid Bulltoftafältets nordöstra del. Denna del blev K 7 nya skjutbana. Dessförinnan hade man haft skjutbana norr om Arlövs station och från 1906 på Spillepengen. I och med denna affär fick regementet ett utmärkt övningsområde med god plats för att möjliggöra variationer i övningarna.

Bonarp

Varje sommar alternativt höst samlades det skånska kavalleriet för samövningar på Ljungby-, Bonarp- och Kvidinge hedar. Dessa övningar hade börjat i samband med att K 7 kom hem till det svenska moderlandet. Kronprins Carl August inspekterade K 7 exercis till häst på Kvidinge hed den 28 maj 1810. Han red själv med på vänstra flanken i galopp, drabbades plötsligt av ett slaganfall och föll död av sin häst. Efteråt gick många olustiga rykten om orsaken till dödsfallet. Ett monument är rest på platsen.

Under dessa övningar förlades K 5, Skånska husarerna i husarlägret, K 6, Skånska

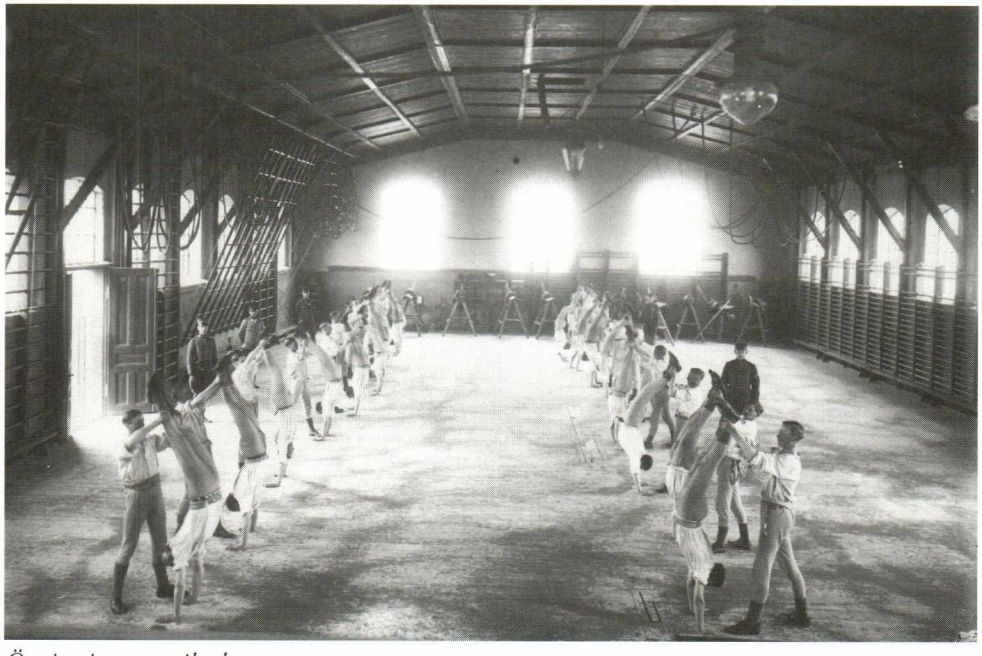

Övning i gymnastiksalen.

Regementet uppställt på nya Husarkasernens kaserngård.

dragonerna i dragonlägret och Norra skånska infanteriregementet, I 24, i infanterilägret, alla belägna inom f d F 5 område. Kavalleriregementena var indelta, K 5 sedan 1658 och K 6 sedan 1676 och båda deltog i Carl XI strider i Skåne, för att behålla Skåneland. K 5 rekryterades från norra och västra Skåne, medan K 6 hämtade sina dragoner från östra och södra delarna. I 24 var också ett indelt regemente och uppsattes 1812.

K 7, som hade värvat manskap, förlades i kantoneringskvarter, d v s inhystes i gårdarna i Bonarps by, Brandsberga, Rynke, Järbäck, Forsby, Krika och Svenstorp. Hästarna ställdes på logarna, manskapet förlades på höskullarna och befälet inhystes i mangårdsbyggnaderna. Hästarna vattnades i Skärån och i Bonarps sjö. Officerskåren inköpte en tomt i Bonarps by, i backen norr om den genomgående landsvägen och byggde där sin egen mäss, trädgård anlades och mässen inreddes varje år med möbler, tavlor, porträtt, köksutrustning mm, som medfördes från Husarkasernen i Malmö.

Underofficerskåren köpte ett hus söder om landsvägen genom byn och inredde där sin mäss. För manskapet byggdes väster om befälsmässarna en särskild mäss omkring 1900.

När K 7 skulle flytta till Bonarp gick marschvägen från Husarkasernen längs Regementsgatan till Davidshallsbron, in på Södra Tullgatan, över Gustav Adolfs torg, nerför Södergatan, över Stortorget, Hamngatan, Adelgatan, Östergatan, förbi Drottningtorget, Östra Tullgatan, Värnhem och ut på Lundavägen till Arlöv, vidare till Lomma, Bjerred, över Kävlinge till Marieholm, där man övernattade i och runt Åkarp, med gästgivargården inom bekvämt räckhåll. Nästa morgon fortsatte skvadronerna över Ask och Röstånga till sina respektive kvarter i och runt Bonarp, samma kvarter år från år. Skvadronerna från Helsingborg och Ängelholm red fram på en dag.

Utan tvekan rådde det en viss animositet mellan de olika kavalleriregementena. Det var inte alls ofarligt för en ensam K 7:are att bege sig in i husar- eller dragonlägerna, framförallt inte efter mörkrets inbrott. Därför höll man sig efter tjänstens slut för det mesta inom sitt eget revir. Lördagskvällarna anordnades dans på K 7 dansbana i Bonarp. På söndagarna var det kyrkparad i Bonarps backe, i regel till fots. Regementspastorn ledde akten, tillhållen av officerarna att inte predika längre än 10 minuter, och det höll han som regel!

Prinshusarerna ansåg sig förmer än de andra kavalleriförbanden. Man var ju husar vid ett rangregemente! Dels hade man Sveriges kronprins, stundom även kung, som titulärchef och dels var manskapet värvat. Ytterligare en bidragande faktor torde ha varit, att en jämförelsevis stor del, 3/4-delar, av officerskåren utgjordes av adel, företrädesvis skånsk sådan. Mellan K 7 och K 5 rådde en viss samhörighet, de var ju båda icke blott kavalleriregementen utan jämväl husarregegementen i motsats till dragonerna, K 6! Husarerna skaldade: "Husaren han är stolter, när han får uniformen på, han rider 1000 volter, när dragonen rider två!"

Femte skvadronen vid sitt kvarter i Bonarp, Sjögården.

En tragisk händelse inträffade natten den 3 juli 1911. Brand utbröt i ett kvarter öster om Skärån, där en tropp ur 3 skvadronen var förlagd. Manskapet lyckades rädda sig, men 48 hästar blev innebrända. En minnessten restes på platsen och minner än i dag om denna tragedi.

Vistelsen i Bonarp och Ljungby inleddes med övningar i regementsförband och i slutet av vistelsen övades i samlad kavalleridivision. Härvid anslöt en ridande artilleridivision ur A 3 från Kristianstad. Åsynen och ljudet av 25 skvadroner med 2500 husarer och dragoner, 2500 hästar och en anspänd artilleridivision under anfall i tempo marschmarsch måste ha varit mycket imponerande, hörvärd och spektakulär! En som med stor förtjusning brukade närvara vid dessa möten var kung Carl XV, hertig av Skåne, och hans danske kollega, kung Frederik VII.

Sedan K 7 från 1911 fått sitt stora övningsfält på Bulltofta, kunde de regementsvisa övningarna förläggas dit. Man blev således mindre beroende av inkvarteringen i Bonarp och kontrakten med lantbrukarna hävdes därför. Sista gången K 7 övade enligt den gamla modellen var 1913. Därefter sålde officerskåren sin paviljong, som en tid blev danslokal, innan den revs och ersattes med ett bostadshus. Manskapsmässens byggnad flyttades av Skånska fältrittklubben till Jägersro i Malmö. Så hade K 7 lämnat Bonarp för näst sista gången! Dock fortsatte samövningarna i kavalleridivision som tidigare, men under den perioden inhystes K 7 i Ljungbyhed.

Garnisonsförsamling

Regementet bildade till 1 maj 1927 en egen garnisonsförsamling, inom vilken all kyrkobokföring gjordes. I församlingen fanns i slutet av 1700-talet drygt 800 personer förtecknade, mot 1840 hade antalet ökat till drygt 1400 militärer, civilmilitärer och dessas familjer. I garnisonens födelse- och dopbok förekommer ofta löjtnanter, ryttmästare och t o m regementschefer som dopvittnen till husarbarn. Sedan 1790 fick garnisonen använda S:t Petri kyrka för gudstjänster. Vissa söndagar åren 1908-1927 marscherade regementet samlat till kyrkan, omväxlande med gudstjänst i Slottsparken, i exercishuset eller matsalen.

En särskild garnisonsskola inrättades, i vilken husarernas barn bibringades elementa.

Benämning

Som nämndes inledningsvis har alltid ordet husar ingått i benämningen av K 7. Under dess 170-åriga levnad har regementet haft följande namn:

1757 Putbus husarkår
1758 Kungl Svenska husarregementet
1761 Blå Husarregementet (Putbus) och Gula Husarregementet (Wrangel)
1766 Kungl Husarregementet (Mörnerska husarregementet)
1797 Hornska husarregementet
1801 Mörnerska husarregementet
1816 Cederströmska husarregementet
1822 Kronprinsens husaregemente
1859 Kungens värvade husarregemente
1860 Husarregementet Konung Carl XV
1882 Kronprinsens husarregemente.

Man kan notera att vissa perioder benämndes regementet efter sin aktuelle chef. Som framgår infördes benämningen Kronprinsens husarregemente 1822, då var Oskar (I) kronprins, men också att kung Carl XV gjorde regementet till sitt eget, dock utan att utnämna det till livregemente. När regementet 1882 åter fick sitt tidigare namn, berodde det på att arvprinsen Gustav (VI) Adolf just fötts.

I fält

K 7 sattes ju upp för att fylla ett akut behov i krigstid, inte för att pråla i vackra uniformer i salonger eller stadens gator och dansställen. Det började således i SVENSKA

POMMERN, i sjuårskriget där mot Preussen, det fortsatte med tjänst i BOHUSLÄN i oktober 1788 för att möta ett danskt hot genom att norska armén trängde in i Bohuslän. Därefter åter hem till kustbevakningstjänst i Skåneland. 1789 ökades regementet med två skvadroner och K 7 avmarscherade över Kalmar till Stockholm. Regementet inskeppades 1790 till FINLAND i Gustav III krig mot Ryssland. En del av husarerna kämpade t o m ombord på svenska flottan, bl a i Viborgska gatloppet och Svensksund. Efter freden i Värelä åter hem till Skåneland.

Med anledning av kriget mot Frankrike överfördes fyra skvadroner till SVENSKA POMMERN hösten 1804. Dessa skvadroner togs hem redan i maj påföljande år för att deltaga med regementet i ett storläger på Ljungby-, Bonarps- och Kvidinge hedar. Efter detta storläger inskeppades hela regementet till SVENSKA POMMERN i oktober 1805, där det med heder deltog i krigshändelserna i minst 23 träffningar, bl a vid Anklam, Rostock och Stralsund. Efter fälttågets slut återgick K 7 i september 1807 till kustbevakningstjänsten.

Under det s k engelska kriget 1811 förlades hela regementet till BLEKINGE. Samma år användes husaravdelningar för att stilla oroligheter som uppstått i Skåne på grund av den nya konskriptionslagen, bl a vid Klågerup. Lugnet återställdes i bygderna.

Så kom 1813 års krig mot Napoleon, där Sveriges nye kronprins, Carl Johan, tidigare en av Napoleons marskalkar, spelade en nyckelroll som befälhavare för Nordarmén mot sin f d kejsare. Mörnerska husarregementet fördes över till SVENSKA POMMERN under april-juni 1813 och deltog med stor framgång i flera betydande och namnkunniga slag, t ex vid Grosbeeren, Dennewitz, Leipzig och Lübeck. Carl Johan väntade på att få till stånd ett avgörande mot Danmark, i syfte att tvinga den gamle antagonisten att avstå Norge, som ersättning för det tidigare förlorade Finland.

Bornhöft

Det avgörande slaget mot danskarna ägde rum den 7 december 1813 i Holstein, vid den lilla staden BORNHÖFT. Danskarna hade intagit försvarsställning vid och norr om kyrkan. Det skånska kavalleriet, K 5, K 6 och K 7 anföll i kavallerifördelning, vars chef var generallöjtnant greve Anders Fredrik Skjöldebrand. Mörnerska husarregementet red i täten under sin tjänsteförrättande chef, översten och friherren Bror Cederström (1780-1877). Den ordinarie regementschefen, greve Hampus Mörner, var kommenderad till Stockholm. Under den korta stund det tog att ordna de främsta skvadronerna inför anfallet red fördelningschefen fram till chefen för K 7 och uttryckte sin tveksamhet att anfalla. Klockan var tre på eftermiddagen och danskarnas ställning syntes stark. Cederström genmälte: "Skall det ske, skall det ske nu"! Då gav generalen order att anfalla.

I slaget red Mörners husarer främst, i andra träffen återfanns del av Skånska husarerna (K 5) och Skånska karabinjärerna (K 6). Hela det skånska kavalleriet var samlat i ett regelrätt slag med alla de särdrag som kännetecknade kavalleriets stridsteknik - snabbhet, överraskning, obändig framåtanda, djärvhet och rörlighet. Dessutom var det sista gången svensk trupp stred i främmande land! Här firade den oförskräckta ryttarandan stora triumfer och de omkring 1000 ryttarna vann en fullständig seger. Av de svenske föll 10 (två officerare, en underofficer och sju husarer) och sårades 30. 32 hästar dog. I den därpå följande (den 14 januari 1814) freden i Kiel avträdde Danmark Norge till Sverige, som i sin tur överlämnade Svenska Pommern till Danmark. Kronprins Carl Johan fick som han ville!

Några dagar efter striden befordrades den sårade överste Cederström till generalmajor och majorerna till överstelöjtnanter. Personliga utmärkelsetecken i form av Svärdsorden, medalj för tapperhet i fält och ryska S:t Georgskorset tilldelades befäl och meniga i ett antal av totalt 114 stycken. Regementet erhöll två hedersstandar, ett för vardera bataljonen. Standaren överlämnades av Krigskollegium på Carlsdagen den 28 januari 1816. Regementet paraderade på Stortorget och framför fronten spikades dukarna på stängerna, varvid varje officer slog i sin spik. Därefter höll regementspastor Eklund korum. Ceremonin avslutades med att 17 underbefäl och meniga tilldelades de ryska S:t Georgskorsen för visad tapperhet i 1813-14 krig .

Regementets högtidsdag firades därefter varje 7 december till åminnelse av segern vid Bornhöft och de prinshusarer som stupade där. Regementets kamratförening har fortsatt denna tradition och avhåller sitt årsmöte denna dag.

K 7 valspråk var "MINNET FÖRPLIKTAR" som åsyftar minnet av segern vid Bornhöft och de som stupade där.

Kung Carl XV tilldelade 1864 K 7 ytterligare ett hedersstandar. Duken är broderad av drottning Lovisa och bär kungens namnchiffer.

K 7 Paradmarsch komponerades 1878 av Nils Strömberg, regementets musikdirektör 1878-1902. Marschen inleds med K 7 igenkänningssignal, melodin är hämtad från Bornhöftvisan, som diktades direkt efter slaget av dåvarande majoren von der Lancken med musik av löjtnant von Ekensten.

Efter Bornhöft

K 7 följde med Nordarmén till Belgien 1814 men överfördes till Sverige i juni samma år för att deltaga i fälttåget mot NORGE, som motsatte sig att förenas med Sverige. I Norge deltog K 7 i åtta mindre träffningar och i slutet av 1814 förenades de båda länderna.

Med den armékår som 1848 överfördes till FYN, för att bistå Danmark mot Preussen, följde två skvadroner ur K 7, men återvände samma år utan att ha varit insatta i strid. Åren 1849-51 ingick en skvadron i de ockupationstrupper som då var förlagda i SCHLESWIG.

Sedan dess har regementet ej tjänstgjort i fält.

Regementsbefälhavarna

1758 Gustaf Wrangel
1759 Johan Sparre
1761 Fredrik Putbus (blåa husarregementet)
1764 Hampus S Mörner (blåa husarregementet)
1761 Gustaf Wrangel (gula husarregementet)
1763 Lars Åkerhjelm (gula husarregementet)
1764 Casimir Lewenhaupt (gula husarregementet)
1766 Hampus S Mörner
1797 Henrik Horn
1801 Hampus E Mörner
1816 Bror Cederström
1823 Magnus Stackelberg
1830 Achates von Platen
1849 Alexander Sjökrona
1858 Carl Björnstjerna
1864 Bror Cederström
1874 Gillis Boy
1883 Cornelius Sjökrona
1891 Richard Berg
1893 Gustaf von Platen
1902 Philip von Platen
1910 Bror Munck
1913 Bror Cederström
1920 Edward af Sandeberg
1920 Axel Braunerhjelm

Bror Cederström, som tillträdde chefsskapet 1864, var son till C. som tillträdde 1816, d v s segraren vid Bornhöft. En sonson till denne tillträdde 1913. Edward af Sandeberg, som tillträdde 1920, var chef 14 maj-19 november detta år. Anledningen till den korta chefstiden var, att han i spetsen för sin officerskår dödsstörtade under en jaktritt vid

Södergård, mellan Arlöv och Lomma. Regementet reste i närvaro av K 6 och K 7 officerskårer 7 december 1925 en minnessten på platsen. Anledningen till att K 6 officerskår närvar vid denna ceremoni var, att överste af Sandeberg under sin tidigare karriär tillhört K 6.

Minnesstenen vid Södergård (i bakgrunden) efter överste E af Sandeberg, vid avtäckningen den 7 december 1925.

Regementets sista dagar

I 1925 års försvarsbeslut fanns inskrivet, att de tre skånska kavalleriregementena K 5 på Berga i Helsingborg, K 6 i Ystad och K 7 skulle läggas ner den 31 december 1927 och ett nytt kavalleriregemente, K 2 - Skånska kavalleriregementet, uppsättas den 1 januari 1928 med Berga kasern i Helsingborg som förläggning. Av 25 skvadroner i Skåne skulle bli fyra! Fred i vår tid!

Regementet tog för alltid farväl av sitt kära Bonarp den 7 augusti i närvaro av sin titulärchef kronprins Gustaf Adolf, som i backen norr om byn avtäckte en minnessten över K 7.

Under regementsövningarna 1927 anordnades vid Husarkasernen den 18 september en avskeds- och minnesfest. Härvid var kronprins Gustaf Adolf närvarande med sin

Vila under exercis på Limhamnsfältet, 1904. Sittande från vänster: CF Piper, prins Gustaf Adolf, F Bennet och Bror Cederström. Observera "sillatåget" till Limhamn uppe till höger!

Fälttjänstövning vid Torup, 19 juli 1904. Stående från vänster: F Bennet, prins Gustaf Adolf, friherinnan A Cederström, kammarherre G Coyet, friherrinnan Henriette Coyet och friherrinnan E Cederström. Sittande från vänster: C von Essen, C F Piper och Bror Cederström.

äldste son prins Gustaf Adolf, liksom landshövding Ramel, cheferna för K 5 och K 6, tidigare regementschefer m fl.

Det började med korum på Limhamnsfältet kl 1030, regementets personal till häst och förutvarande anställda till fots, formerade i ett "veteranregemente".

Efter korum gjordes förbimarsch för kronprinsen av båda regementena. Efter ankomst till Husarkasernen intogs lunch av 1350 personer vid 67 bord i ridhuset kl 12.30. Kronprinsen talade och tackade regementet för god vakt. Regementschefen talade och

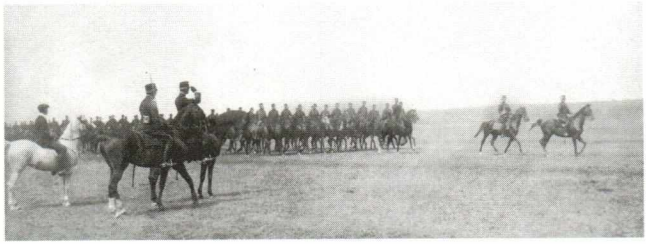

Kronprins Gustaf Adolf inspekterar regementet på Bonarps hed 1921.

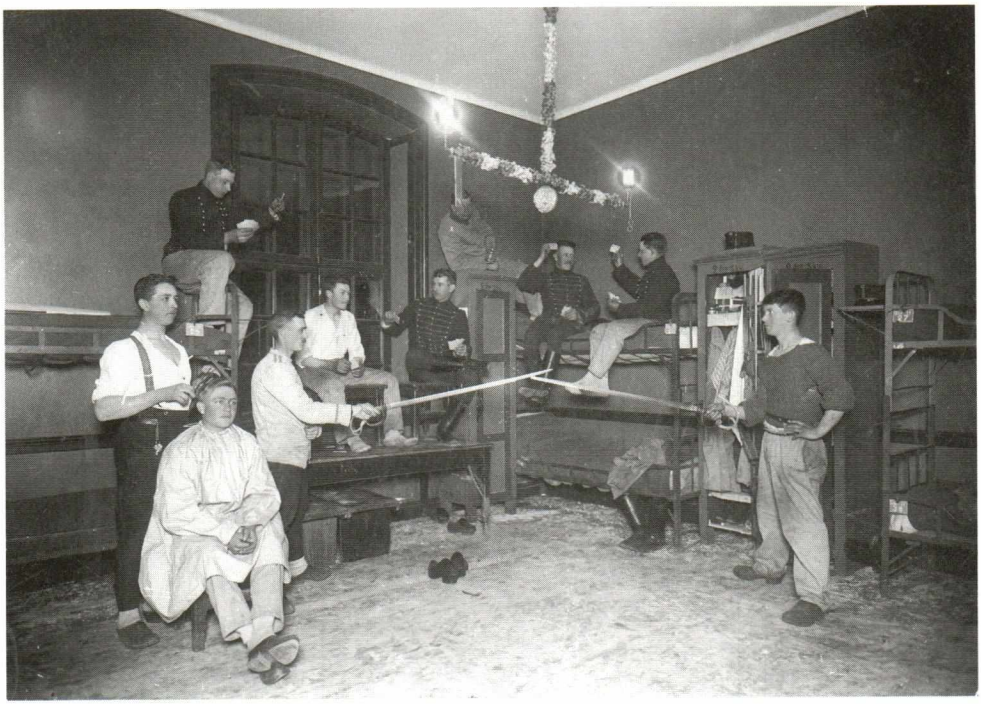

Logementsinteriör 1911-1912.

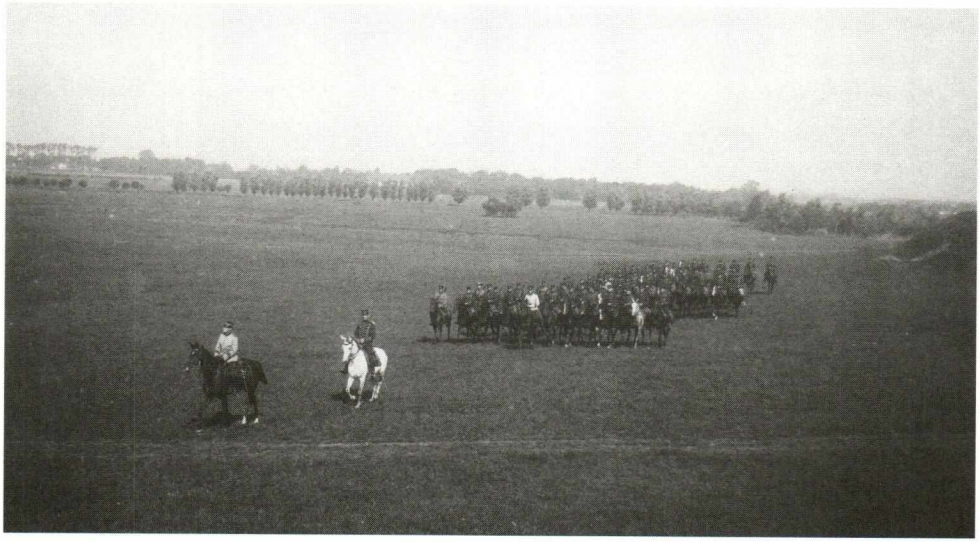

Från avskedsparaden på Limhamnsfältet den 18 september 1927.

föreslog att man skulle skapa ett levande monument över regementet. Han föreslog att man skulle bilda en regementets kamratförening. Svaret blev ett kraftigt ja-rop. Därefter inbjöd överste Braunerhjelm kronprinsen och hans äldste son att bliva föreningens hedersledamöter. Kronprinsen mottog välvilligt dessa kallelser.

Vid denna måltid tilldelades alla närvarande vars en mycket smakfull minnesplakett med på ena sidan K 7 vapen och texten "Kronprinsens husarregemente 1758-1928", på den andra de båda hedersstandaren av år 1815 och valspråket "Minnet förpliktar".

Efter lunchen blev det uppvisningar på ridplanen. Dagen avslutades med att officers- och underofficerskårerna kl 18.30 gav middag i respektive mäss för inbjudna gäster. Under dagen hade telegram från kung Gustaf V, drottningen, kronprinsessan och förre kavalleriinspektören prins Carl inkommit.

Sedan K 7 efter övningar i fördelningsförband i Ljungbyhed återvänt till Malmö, tog regementet avsked av staden den 5 oktober. Man red till Stortorget, där hästarna togs om hand av avdelad personal och husarerna bevistade gudstjänst i S:t Petri kyrka.

De paraderade därefter uppsuttna på Stortorget, varvid tal utväxlades mellan regementschefen och stadens ledande myndighetsperson. Slutligen troppades på torget alla standaren, för sista gången.

Bornhöftdagen 1927 firades traditionsenligt men under enklare former än tidigare. Manskapet fick extra förplägnad, det dansades i exercishuset, officers-och underofficerskårerna avåt middagar med gäster i respektive mäss. Härvid överlämnade konstnären

Jonas Åkesson, som själv varit värvad Prinshusar vid 2 skvadronen, en av honom utförd storartad oljemålning av K 7 officerskår 1927. Han hade påbörjat tavlan 1924. Det var hans gåva och tack till officerskåren, som till stor del möjliggjort hans utbildning till artist. Donator framförde som sin önskan, att tavlan efter regementets indragning skulle doneras till Malmö muséum .

La grande finale

Det värvade manskapet spreds för vindarna, utom de 45 som fick tjänst vid K 2, liksom åtta officerare och fyra underofficerare. Av stamhästarna skickades 21 till K 2 och huvuddelen, 281, till Norrlands dragoner i Umeå.

En stor del av regementets tillhörigheter, som chefsporträtt, nattvardssilver, officersmässens silverpjäser, Jonas Åkessons målning och andra värdeföremål överlämnades till Malmö muséum med full äganderätt, dock med följande villkor (utdrag ur överlåtelsehandlingen): Att Muséum har skyldighet att ordna och för framtiden såsom enhet utställa dem, ej utan Kamratföreningens hörande avyttra eller utlåna några av ifrågavarande föremål, det är önskvärt, att medlemmar i Kamratföreningen, som bär föreningsmärke, få äga fritt tillträde till samlingen.

Prinshusarer vattnar hästarna i Rönneå vid Herrevadskloster.

En del möbler, bl a det s k Bornhöftskåpet placerades på K 2 officersmäss på Berga i Helsingborg

Riksdagen hade fastställt, att regementets och K 6 traditioner skulle föras vidare av K 2. Någon av de allra sista dagarna i december 1927 reste standarvakter ur K 6 och K 7 med tåg från Ystad och Malmö till Helsingborg, medförande standar och hästar, i avsikt att under solenna former överlämna sina standar till motsvarande standarvakt ur K 5, som om några dagar skulle bli K 2. Vid ankomsten till Helsingborg lastade man av hästarna, sadlade dem och red längs Järnvägsgatan, Drottninggatan, uppför Hälsovägen och genom Berga allé fram till kasernen, där man infann sig på överenskommen tid. Ingen ur K 5 mötte, allra minst någon standarvakt, gästerna väntade och väntade. Till sist överenskom de båda förste standarförarna att man skulle placera sina standar i valvet som ledde genom kanslihusdelen in till kaserngården. Man gjorde så, red tillbaka till stationen, lastade hästarna och reste hem! Stor skandal!!

Så kom då 1928. Malmös husarer försvann från gatubilden, husarkasernen stod tom och övergiven men ropades ut med sitt rätta namn när spårvagnen passerade, ända in på 1960-talet. Kungl Byggnadsstyrelsen sålde hela etablissementet till Malmöhus läns hushållningssällskap 1936. Så småningom köpte byggmästare Hugo Åberg Husarkasernen, började riva och bygga nytt, en process som pågick mellan 1959 och 1964, då Kronprinsen invigdes. Stora riksvapnet mot Regementsgatan, högt ovanför portalen, togs förtjänstfullt om hand av Lv 4 Kamratförening i samband med rivningen. När Lv 4 så småningom skulle flytta till Ystad, ville man tömma alla sina förråd och hittade då Riksvapnet. I samråd med K 7 och Lv 4 kamratföreningar murade man in detta i en tegelkonstruktion i Hylliekroken 1980 för att minna om Kronprinsarna i Malmö under 155 år. Numera finns också en minnesplatta uppsatt inne på Kronprinstorget.

K 7 Kamratförening existerar alltfort, är livaktig och är, som överste Axel Brauner-hjelm uttryckte det den 18 september 1927 när föreningen bildades, ett levande minne av regementet. Uppe i Bonarp finns minnesstenen över alla övningar i fält, som där bedrivits. Den välformulerade texten på stenen lyder:

BONARPS BY OCH BONARPS HED VORO
KRONPRINSENS HUSARREGEMENTES
ÖVNINGSPLATS ÅREN 1772 - 1913

BESJÄLAT AV PLIKTUPPFYLLELSE OCH OFÖRSKRÄCKT RYTTARANDA

SAMT TROHET MOT KONUNG OCH FOSTERLAND
GICK REGEMENTET UR TIDEN

REGEMENTET RESTE STENEN UNDER DESS SISTA LEVNADSÅR 1927

Så gick ett rangregemente ur tiden, dock lever dess anda kvar och dess traditioner hålls vid liv i regementets Kamratförening! Sådan var ju överste Axel Braunerhjelms tanke och avsikt, trots att drygt 70 år – en mansålder – förflutit!

Källor och litteratur:

Otryckta källor
Intervjuer med Ivar Ekström (kronprinshusar) m fl prinshusarer och deras ättlingar.

Tryckta källor
Anderson, Jan, *Våra minnesstenar.*
Cederström, Bror, *Kronprinsens husarregementes historia. Minneskväde vid regementets 150-årsfest den 24 april 1908.* 1908.
Gustafson, Ragnar, *Malmöbilden. Nu och då.* 1989.
Malmö stads historia. Fjärde delen (1870-1914). 1985.
Minnesblad ur Kronprinsens husarregementes historia. Red. Holger Rosencrantz. 1937.
P 2 50 år i Hässleholm. Red. Hans Grönquist. 1997.
Skånska Kavalleriregementet 1928-1952. Red. Jan Konow. 1992.
Sörensen, Thomas, *Det blänkande eländet. En bok om kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö.* 1997.

Bilder
Malmö Museer

Nytt arkivaliskt

AV BIRGIT BENDER

Det nya millenniet inleddes med en flott "utställning", en installation av backar, spannar, papperskorgar, slingrande luftfyllda värmeplaströr, ljudillustrationer i form av droppande och rinnande vatten och en alldeles speciell möjlighet att få se himlen. Taket till administrationsbyggnaden blåste av i decemberorkanen 1999 och just när ett nytt tak lagts på och allt verkade frid och fröjd försvann det i en ny stormvind. Mirakulöst nog kom inga arkivalier till skada men mycket fick snabbt packas ner, allmänhetens utrymmen kunde inte användas och forskarna fick navigera mellan alla hinder. Först i april vara alla skador reparerade och verksamheten kunde komma igång med utställning, visningar, lektioner mm. Samtidigt stod det klart att fastighetsägaren och staden inte kommit överens om pris för en utbyggnad och oroväckande planer på att flytta till ett nerlagt sjukhus i ett hårt trafikerat område dök upp. I september beslöt dock Malmö kulturnämnd att förorda ett nybygge med placering inom det nuvarande hamnområdet.

Malmö högskola beslöt lägga sin 20-poängskurs *Modern socialhistoria samt käll- och arkivkunskap för släktforskning* till stadsarkivets lokaler och material samt anlita personalen som lärare vilket känts glädjande och berikande. Stadsarkivet hoppas på fortsatt och utökat samarbete. Den pågående registreringen av biblioteket i stadsbibliotekets och högskolans biblioteksdatabas är ett led i denna strävan.

Kulturnämnden beviljade för 2001 medel till en mera uttalad arkivpedagogisk verksamhet som skall komma gymnasier och högskola till godo. Redan med nuvarande arkivpedagogiska insatser får många gymnasieelever möjlighet att lära sig mer om stadens historia, fördjupa sig i forskning och skriva uppsatser. Speciellt för studerande med invandrarbakgrund som ej kan släktforska i arkivet är en sådan fördjupning av stort värde.

Annan utåtriktad verksamhet som deltagande i utställningar och externa föredrag i skilda ämnen för föreningar bidrager också i hög grad att öka kunskapen om stadsarkivet och dess samlingar.

Arbetsmässigt kan konstateras att de uppställda verksamhetsmålen och årets verksamhetsplan i stort sett kunnat genomföras men att liksom för våra systerinstitutioner, landsarkiven, mottagandet av polis-, domstols-, social- m fl handlingar från sent 1900-tal på två år medfört en tre- till fyrdubbling av antalet ärenden. Nya typer av ärenden kräver snabb handläggning, i många fall omfattande och svåra sekretessbedömningar och upplevs därför som mer stressande. Det ökade antalet har gått ut över tiden för

ordnings- och förteckningsarbeten vilket inte kan fortgå under alltför många år. För att minska arbetsbelastningen valde stadsarkivet att under året använda mindre tid för utställningsverksamhet men även den är på sikt viktig för att markera stadsarkivets plats på den kulturella malmökartan.

1. Tillsyn och rådgivning - arbete för en god arkivhantering

Arkivverksamhetens mål är att förbättra myndigheternas arkivhantering så att tillgängligheten ökar. En viktig del i årets verksamhetsmål och planering var att fortsätta arbetet med att tillsammans med stadens IT-avdelning skapa en lösning för en digital långtidslagring, former för bevarande och avställning till forskningsdatabaser. Arbetet har gått långsamt, eftersom IT-avdelningen hållit på med att bygga upp sin verksamhet.

1999 beslöts att inspektioner av hela stadsdelsförvaltningars arkiv inte var effektiva eftersom varje stadsdel i storlek motsvarar en mindre kommun med 15.000–25.000 invånare. Under året har därför inspektioner och besök koncentrerats till den sociala sektorns handlingar.

Samtliga församlingars kyrkoarkiv är slutförtecknade fram till år 2000. Detta gäller även kyrkoförvaltningen och kyrkogårdsförvaltningen. Stadsarkivet övergick 1998 att förvaltningsmässigt höra till kulturnämnden istället för kommunstyrelsen/stadskontoret, medan tillsynsdelen, dvs arkivmyndigheten förblev under kommunstyrelsen. Oklarheter om vilka ärenden som borde gå via kulturnämnden och i vilka stadsarkivet direkt kunde tillskriva kommunstyrelsen har efter samråd med stadskontorets kanslichef och controler utretts och accepterats av kulturnämnden.

2. Bevara och vårda

Under året levererades 765 hyllmeter, främst bestående av 450 hm polishandlingar för åren 1980-1994, tidningen Arbetets tidningslägg och ett antal skolarkiv.

73 arkiv har förtecknats eller reviderats. Bland annat avslutades ett fyrårigt projekt med att ordna Malmö energiverks arkiv.

Mikrofilmenheten har skyddsfilmat yngre bouppteckningar. 22% av tiden har ägnats åt denna egna filmning, övrig tid åt externa uppdrag i folkbokföringsprojektet för riksarkivet och filmning av domstolsmaterial till landsarkivet i Lund samt åt scanning, fotoreproduktioner och filmvård.

3. Tillgängliggöra och levandegöra - forskarservice och kulturell verksamhet

Forskarservice: Verksamheten har ändrat inriktning. Idag får fler studerande riktad undervisning och handledning. De kommer i grupper, sitter i särskilda lokaler och har en handledare som utbildar och hjälper till med forskningsuppgifter och uppsatser. Dessa över 600 studerande finns inte med i forskarsalsstatistiken, där antalet besök har minskat med 10% till 3.888 besökare. Kvällsbesöken minskade med 9% och lördagarna med 21%. Folkbokförings-/kyrkoarkivenheten hade 600 besök. Arkivarierna har haft föreläsningar för högskoleelever vid fem tillfällen. Icke-tematiserade studiebesök har minskat till 51 grupper och 823 personer. Gymnasier och KomVux står för över 50% av besöken, högskola och universitet mindre än 7%.

Lägger man samman de personer som besökt stadsarkivet för information eller forskning blir besökstalet ca 6. 500 personer.

Flera föredrag har hållits externt av främst stadsarkivarien för föreningar och på bibliotek i Malmö, Köpenhamn och Roskilde. Ca 500 personer har åhört föredragen.

Under hösten påbörjades ett samarbete med landsarkivet i Lund och Skånes Arkivförbund i Lund om programverksamhet.

Julen 1999 utgav stadsarkivet boken *Gator i Malmö* med Birgit Bender som redaktör. Boken mottogs mycket väl av pressen och har sålts i mer än tusen exemplar. En jubileumsbok till stadsarkivets 100-årsjubileum planeras och ett femtontal författare har lovat medverka. Medel till en bok med tema från utställningen *Lagar, brott och straff i 1500-talets Malmö* har beviljats av Malmö förskönings- och planteringsförening.

Almanacka 2000 hade som motiv arbetsbilder medan 2001 har gjorts i färg med motiv från olika husritningar i samlingarna. Stadsarkivets grafiker har under året bl a arbetat med broschyrer till skolorna angående de dansk-svenska gatuvandringarna, högskolekursen i Modern socialhistoria och "Händer i Skåne" till Arkivens dag.

Förnyelse av hemsidan har länge varit ett önskemål men har inte kunnat lösas under året eftersom staden först skulle anta en ny policy vilket skedde i december. Förberedelsearbete har dock gjorts och stadsarkivets webredaktör har tillsammans med övriga avdelningar inom kulturförvaltningen bildat en websidegrupp.

Sökdatabaser: I tio år har unga arbetshandikappade dataregistrerat födelse, vigsel- och dödsnotiser i Malmö under 250 år. Inmatningsarbetet är snart klart men för stadsarkivet återstår många års kontrollarbete. Malmö stad bidrar med två arbetsledare på halvtid och inköp av poster. Ca 10 st av personalen och vänliga frivilliga från Malmö släktforskarförening hjälper till med kontrolläsningen. 60.000 poster finns i Demografisk Databas för Södra Sverige (www.ddss.nu) och stadsarkivets databas har besökts av 42.674

personer. Under året har de poster som registrerats i DataFlex konverterats till File Maker Pro, åsatts idnr och ytterligare 20.000 poster är färdiga för överföring till Internet.

Utställning: Utställningen *Lagar, brott och straff i 1500-talets Malmö* fick evakueras i december 1999 och kunde inte sättas upp igen förrän i april och har därefter varit årets huvudutställning.

Elbogen
Malmö Fornminnesförening
Verksamhetsberättelse 1999

Årsmöte

I samband med ordinarie årsmöte fredagen den 26 mars 1999 på Kockska krogen firades föreningens 90-årsjubileum. Efter årsmötesförhandlingarna intogs en gourmetmåltid på restaurang Årstiderna. Författaren Carl Henrik Svenstedt kåserade på temat "Min syn på Malmö". 67 medlemmar deltog vid jubileumsårsmötet.

Styrelsen

Under året har styrelsen sammanträtt fem gånger: den 14 januari, 2 mars, 4 maj, 8 september och den 19 oktober.

Styrelsen har haft följande sammansättning: Elsebeth Bager, ordförande, Ulla Hårde, vice ordförande, Ingmar Billberg, kassaförvaltare, Peter Billing, sekreterare, Kjell Asp, Peter Bager, Birgit Bender, Hans Ersgård, Lenah Faxe, Bengt Liljenberg, Anders Reisnert och Carl-Axel Stevelius.

Revisorer

Nils Axel Månsson och Thomas Boström med Åke Ysberg och Krister Sjögren som suppleanter.

Utflykter, föredrag m.m.

Lördagen den 13 mars besöktes bronsåldersutställningen på Nationalmuseum i Köpenhamn. Gruppen guidades i två omgångar. Ca 30 personer deltog.

Onsdagen den 14 april besöktes Malmö Museums utställning om de arkeologiska fynden från yngre järnåldern från utgrävningarna vid Uppåkra. Ca 30 personer deltog.

Lördagen den 29 maj gjordes den årliga vårutflykten som denna gång gick till Torups slott, där Christina von Leithner visade runt. Även Torups statarmuseum besöktes. Kaffe och hembakade kakor avnjöts. 40 personer deltog.

Torsdagen den 9 september deltog 35 personer i visning av Slottsträdgården. Efter rundvisning dracks kaffe i Slottsträdgårdens café.

Lördagen den 25 september medverkade föreningen i Malmö Släktforskarförenings arrangemang "Öppet hus" på Malmö stadsarkiv med försäljning av Fornminnesföreningens böcker och kartor till reducerat pris.

Torsdagen den 18 november kl. 18.30 höll Staffan Gudmundsson föredrag i Stadsarkivets hörsal om hantverkare i Malmö. 25 personer deltog.

Ordföranden var inbjuden *den 10 oktober* till SE-Banken, Östergatan, för att mottaga ett stipendium om 50.000 kr ur Hainska stiftelsen.

Publiceringsverksamhet

Årsboken 1998 utkom tyvärr försenad under senvåren 1999. Gryps nr 6 om Johan Peter Bagers minnen från resa till Hamburg och England 1840 utkom under året.

Malmö stadsarkiv

Föreningen har under året haft medlemmar som bisittare på Malmö stadsarkiv tisdagar 15.30-19 och varannan lördag 9-13 och Carl-Axel Stevelius har varit behjälplig med kontakterna.

Kommittéer

Stipendiekommittén bestående av Elsebeth Bager, Ingmar Billberg, Hans Ersgård och Bengt Liljenberg beslöt att ur Folke Malmbergs och Birgit Slangerups fond utdela stipendier till:

Carina Alnerheim: Törnschärska och Flensburgska gårdarna. 15.000 kr.
Anders Andersson: Stadsbiblioteket - från vision till färdig produkt. 5.000 kr.
Mats Greiff: Jägersro - arena för klassöverskridande kultur. 10.000 kr.
Viveka Hansen: Malmö textilhistoria. 26.000 kr.
Roger Johansson: Stadsrundvandringsprojekt. 10.000 kr.
Joakim Thomasson: Framväxten av urban identitet i Malmö. 20.000 kr.

Redaktionskommittén och **stipendiekommittén** har hållit sammanträden vid vilka inkomna manuskript till årsboken behandlats och stipendieansökningarna ingående diskuterats.

Programkommittén bestående av ordföranden, Anders Reisnert och adjungerade ledamöter har förberett årets aktiviteter.

Ordföranden har deltagit i möten med Gatunamnskommittén under året. Den av Birgit Bender utgivna boken "Gator i Malmö", till vilken föreningen bidragit ekonomiskt, utkom i december.

Leif Ljungbergs stiftelse

Sammanträden har hållits i samband med styrelsens sammanträden.

Medlemmar

Föreningens medlemsantal (inklusive föreningar och institutioner som vi utbyter årsböcker med) under 1999 uppgick till ca 710 (familjemedlemmar oräknade).

Föreningen har under året haft medlemmar som bisittare på Malmö stadsarkiv åtta tisdagar och åtta lördagar.

Elsebeth Bager *Peter Billing*

Malmö äldsta stadssigill med bilden av en romansk kyrka

ELBOGEN 2000

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING